

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια**

Διπλωματική Εργασία

«Η Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή»

**Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Χρηστίδης
Φοιτητής: Δημήτρης Π. Κοσμίδης**

Αλμυρός, Ιανουάριος 2016

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Δημήτρης Π. Κοσμίδης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΤΟ ΝΕΡΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	5
ΥΔΡΟΗΓΕΜΟΝΙΑ ΣΤΙΣ ΥΔΑΤΙΝΕΣ ΛΕΚΑΝΕΣ	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ	19
ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	20
ΔΟΜΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	23
ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟΙ ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ	28
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ	28
ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΩΝ ΠΟΤΑΜΩΝ	28
ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΔΙΕΝΕΞΕΩΝ.....	31
ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ.....	34
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΙΟΡΔΑΝΗ	43
ΙΣΡΑΗΛ.....	47
ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ (ΔΥΤΙΚΗ ΟΧΘΗ – ΛΩΡΙΔΑ ΤΗΣ ΓΑΖΑΣ).....	51
Διεκδικήσεις – Συμφωνίες.....	53
ΣΥΡΙΑ	54
ΙΟΡΔΑΝΙΑ	56

ΛΙΒΑΝΟΣ.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΙΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΙΓΡΗ – ΕΥΦΡΑΤΗ.....	60
ΤΟΥΡΚΙΑ.....	65
Το τουρκικό πρόγραμμα GAP	67
Ο «αγωγός ειρήνης»	70
ΣΥΡΙΑ	72
ΙΡΑΚ	75
ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ - ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός του ανά χείρας πονήματος δεν είναι να «κομίζει γλαύκα εις Αθήνας», καθώς το διαπραγματευόμενο αντικείμενο έχει προσεγγιστεί ποικιλότροπα και διεξοδικά από πλήθος διακεκριμένων επιστημόνων στο παρελθόν.

Η αλήθεια της ζωτικής και πολυδιάστατης σημασίας του νερού για τον άνθρωπο είναι αδιαμφισβήτητη. Αρκεί μόνο να σημειωθεί ότι το ποσοτικά μεγαλύτερο τμήμα της σωματικής υπόστασης του ανθρώπου - συγκεκριμένα, ποσοστό 78 - 82% περίπου - είναι νερό. Επίσης, το νερό, ως φυσικό στοιχείο, κυριαρχεί στη Γη, καθώς καλύπτει το 70% της επιφάνειας του πλανήτη. Παρόλα αυτά, το εκμεταλλεύσιμο από τον άνθρωπο νερό σε σχέση με τη συνολική ποσότητα που απαντάται στη γη είναι ελάχιστο. Όπως μάλιστα χαρακτηριστικά λέγεται, προκειμένου να καταδειχθεί η συγκριτική ελαχιστότητα του γλυκού νερού σε σχέση με το αλμυρό, αν υποτεθεί ότι ο πλανήτης έχει το μέγεθος ενός πορτοκαλιού, το διαθέσιμο για χρήση από τον άνθρωπο νερό ισοδυναμεί με το κεφάλι μιας καρφίτσας.

Αυτή ακριβώς η ανεπάρκεια, του κατάλληλου προς χρήση από τον άνθρωπο νερού, προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό την πορεία λαών και πολιτισμών. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, σύμφωνα με μια ορισμένη κατηγοριοποίηση της πολιτικής επιστήμης, η δημιουργία των πρώτων οργανωμένων ανθρώπινων συνόλων, στη βάση της αξιοποίησης της δυνατότητας πρόσβασής τους σε εκμεταλλεύσιμα ύδατα, έδωσε την ονομασία της στο φαινόμενο των λεγόμενων «υδραυλικών κοινωνιών», δηλαδή των κοινωνιών που δόμησαν την πρώτη, υποτυπώδη οργάνωση τους με κριτήριο την ευχέρεια προσπέλασης αυτού του ζωτικού για την ανάπτυξη του ανθρώπου αγαθού.

Κι επειδή η κοινωνία είναι συνυφασμένη με την πολιτική, καθώς ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ον κοινωνικό αλλά και πολιτικό, δηλαδή ον που από τη φύση είναι πλασμένο να ζει μέσα σε κοινωνία οργανωμένη με πολίτευμα και νόμους, αυτή τη διαλεκτική σχέση του νερού, ως βασικό συστατικό της

ανθρώπινης φύσης και κοινωνίας, με την πολιτική, αποτελεί και το κύριο μέλημα αυτής της εργασίας. Αυτό που επιχειρείται σε ένα βαθμό να δειχθεί είναι κατά πόσο το νερό, αυτό το φυσικό αγαθό μπορεί να αποτελέσει έναν παράγοντα άσκησης, ένα εργαλείο, ένα συνδιαμορφωτή της πολιτικής των κρατών. Εξετάζεται λοιπόν ο ρόλος του στην εξωτερική πολιτική των κρατών, ως παράγοντας δημιουργίας δεδομένων που επηρεάζουν τα κράτη, ως προς τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται μεταξύ τους. Κι επειδή το νερό συνδέεται άμεσα με το φυσικό περιβάλλον, δίνεται η οπτική της γεωπολιτικής, της αμφίδρομης σχέσης δηλαδή που έχει η φύση, που στην προκειμένη περίπτωση είναι το νερό και το περιβάλλον στο οποίο αυτό απαντάται, με τη δημιουργία πολιτικής τόσο στο εσωτερικό ενός κράτους, όσο και στις σχέσεις του τόσο με τους γείτονές του, αλλά και σε υπερεθνικό επίπεδο, μέσα από τους συνασπισμούς, συμμαχίες και διεθνείς οργανισμούς, που προκύπτουν μέσα από τις θεωρίες της ολοκλήρωσης.

Επειδή το μέγεθος του εξεταζόμενου αντικειμένου είναι τεράστιο και πολυποίκιλο, η εργασία αυτή περιορίζεται γεωγραφικά στη Μέση Ανατολή, εξετάζοντας συγκεκριμένα τρία σπουδαία ποτάμια συστήματα, τόσο από άποψη μεγέθους για τα δεδομένα της συγκεκριμένης περιοχής, όσο και για τη γεωπολιτική τους βαρύτητα. Αυτοί οι υδάτινοι οδοί είναι ο ποταμός Ιορδάνης και ο Τίγρης με τον Ευφράτη, που για ιστορικούς σκοπούς θεωρούνται ως ένα υδάτινο σύστημα.

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής φέρει μία βαρύνουσα σημασία τόσο ιστορικά, μιας και έχει συνδεθεί με τις απαρχές του ανθρώπινου πολιτισμού ως γεωγραφικός χώρος, αλλά και γιατί διαχρονικά αποτέλεσε ένα πεδίο συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων μεταξύ ανθρώπων, πολιτισμών και θρησκειών, ένα «χωνευτήρι», που πάντα αποτελεί πεδίο μελέτης σε επίπεδο τόσο στρατιωτικής δράσης, όσο και εφαρμοζόμενων πολιτικών σε επίπεδο διεθνών σχέσεων.

Σε αυτόν τον «ιδιόμορφο» λοιπόν γεωγραφικό χώρο γίνεται προσπάθεια να εξεταστεί το νερό, ως φυσικός πλούτος και ταυτόχρονα ως παράγοντας διαμόρφωσης εθνικής ισχύος, αλλά και πώς αυτή η ισχύς «εξαργυρώνεται» από τα κράτη στις διμερείς και διεθνείς τους σχέσεις. Αν δηλαδή τα κράτη χρησιμοποιούν το νερό ως έναν επιπλέον παράγοντα ισχύος - ως έναν πολλαπλασιαστή - στη διεθνή σκακιέρα, ή ως ένα μέσο για να βρεθεί ένα κοινό κανονιστικό πλαίσιο, μέσα

από το οποίο προάγεται η συνεργασία και η ανάπτυξη κοινών δράσεων, με στόχο την ευημερία και την ανάπτυξη.

Ουσιαστικά γίνεται μία έρευνα τού εάν και κατά πόσο έχουν πεδίο εφαρμογής από τα κράτη δύο βασικές θεωρήσεις των διεθνών σχέσεων, ο κλασικός ρεαλισμός και ο πλουραλισμός. Αν δηλαδή, το νερό, ως εργαλείο υψηλής πολιτικής αποτελεί ένα επιπλέον «νόμισμα», με όρους «σκληρής» ισχύος, που χρησιμοποιούν τα κράτη, προκειμένου να επιβιώσουν στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον ή αν είναι το μέσο, ο σταθεροποιητικός παράγοντας, ικανός να θέσει τις προϋποθέσεις δημιουργίας ενός ομογενοποιητικού κανονιστικού πλαισίου επίλυσης των διαφορών, εντός του οποίου αναπτύσσεται η συνεργασία με όρους «ήπιας» ισχύος, μέσα δηλαδή από τη διπλωματία και την οικονομική ανάπτυξη.

Ειδικότερα, σκοπός της εργασίας που ακολουθεί είναι:

1. Να καταγράψει τη σπουδαιότητα του νερού τόσο σε παγκόσμιο, όσο και σε τοπικό επίπεδο και την εξελικτική πορεία των διαθέσιμων αποθεμάτων.
2. Να καταγράψει τον ρόλο του νερού στις πολιτικές επισημίες και ειδικότερα στο πεδίο των διεθνών σχέσεων.
3. Να μελετήσει περιπτωσιολογικά την περίπτωση των υδάτινων οδών του Ιορδάνη, Τίγρη και Ευφράτη στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και τις παραποτάμιες αυτών των ποταμών χώρες.
4. Να ελέγξει τις θεωρήσεις και θεωρίες των διεθνών σχέσεων που έχουν εφαρμογή στις εξεταζόμενες παραπάνω περιπτώσεις.

Αρχικά οριοθετείται το νερό ως προς την φυσική του παρουσία σε παγκόσμια και τοπική κλίμακα και κατά πόσο συνιστά παράγοντα που επηρεάζει ή προσδιορίζει την αρένα των διεθνών σχέσεων, μέσα από τις σχέσεις ισχυρού κι αδύνατου, που το νερό μπορεί να σκιαγραφήσει. Κατόπιν δίνεται το περίγραμμα των βασικών αρχών των θεωρήσεων των διεθνών σχέσεων, παρουσιάζοντας συνοπτικά τα στοιχεία που διέπουν τον κλασικό - δομικό ρεαλισμό και τον πλουραλισμό. Έπειτα, παρουσιάζεται το διεθνώς αποδεκτό νομικό καθεστώς, το σύνολο των σημαντικότερων κανονιστικών διατάξεων που έχουν εφαρμοσθεί και στη συνέχεια γίνεται η περιπτωσιολογική μελέτη (case study), αρχικά για τον

Ιορδάνη και στη συνέχεια για το υδάτινο σύστημα Τίγρη και Ευφράτη, παρέχοντας στοιχεία και εξετάζοντας ξεχωριστά τις παρόχθιες χώρες των ποταμών. Η ανάλυση της εργασίας ολοκληρώνεται με την προσπάθεια εξαγωγής κάποιων συμπερασμάτων, σε σχέση με τον κύριο αντικειμενικό σκοπό, για το κατά πόσο το νερό αποτελεί εργαλείο υψηλής πολιτικής, αλλά και τους επιμέρους, όπως αυτοί παρατέθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο.

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της διπλωματικής είναι η μελέτη βιβλιογραφίας τόσο ελληνικής, που αν και μικρή σε αριθμό είναι πολύ αξιόλογη, όσο και ξενόγλωσσης, με την έρευνα και καταγραφή διεθνών μελετών, ανακοινώσεων στατιστικών διεθνών οργανισμών, ιδρυμάτων, του νομικού καθεστώτος μέσα από διακρατικές συμφωνίες και διεθνείς συμβάσεις, όπως επίσης και από τον περιοδικό και ημερήσιο τύπο, αλλά και το διαδίκτυο.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Γ. Χρηστίδη για την υπομονή, την ηρεμία και την καθοδήγηση που μου προσέφερε, την Έλενα για τη βοήθεια και αμέριστη συμπαράσταση που μου έδειξε στο μακρύ ταξίδι που ξεκίνησε από τη Θεσσαλονίκη πριν από ενάμιση περίπου χρόνο, τα παιδιά μου, την Άννα, τον Παύλο, τη Μαρία και τον Γιάννη, που έδωσαν νόημα στο εγχείρημα αυτό και, τέλος, την Έφη, που κατάφερε και κράτησε «υγρές» και «άγρυπνες» τις πνευματικές μου «ανησυχίες» όλον τούτον τον καιρό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. ΤΟ ΝΕΡΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

«Whiskey is for drinking and water is for fighting.»

M. Twain

Το νερό είναι ένα κεντρικό ζήτημα που καταλαμβάνει κυρίαρχο ρόλο στην ατζέντα της πολιτικής πολλών χωρών. Λόγω της μεγάλης ποικιλίας και των πολλών χρήσεων που του αποδίδονται: για πόση και άρδευση, ως βασικό στοιχείο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας αλλά και άλλες βιομηχανικές χρήσεις, για την υγιεινή ανθρώπων και ζώων, ως μέσο ψύξης, μέσο αποχετευτικού συστήματος, για τουριστικές δραστηριότητες και αναψυχή. Το νερό, ως αναπόσπαστο κομμάτι της φύσης, κατά καιρούς δύναται - σε συνδυασμό με έντονα καιρικά φαινόμενα - να προκαλέσει μεγάλες καταστροφές, που ο άνθρωπος προσπαθεί να προλάβει και να αποτρέψει. Αποτελεί επίσης έναν ουσιώδη παράγοντα για την ύπαρξη αυτήν καθαυτή αλλά και την ασφάλεια ορισμένων κρατών, με την άμεση συνάρτησή του με θέματα εθνικού συμφέροντος, οριοθέτησης διακρατικών σχέσεων, δημογραφικά ζητήματα, αγροτικής και γενικότερης οικονομικής ανάπτυξης. Στην πραγματικότητα μπορεί να διαμορφώσει - με διαφορετική κατά περίπτωση βαρύτητα - την εσωτερική και εξωτερική πολιτική ενός κράτους. Σε ορισμένες χώρες τα ζητήματα του νερού αντιμετωπίζονται ως «χαμηλής» πολιτικής, αλλά στη Μέση Ανατολή θεωρούνται εξαιρετικής σημασίας και οι αφορώσεις το νερό πολιτικές αντιμετωπίζονται ως πολιτικές υψίστης βαρύτητας (Soffer 1999).

Η σοβαρή ανομβρία που έπληξε σημαντικά τμήματα της υψηλίου τη δεκαετία του 1990, προσέλκυσε την προσοχή όλων για τα θέματα του νερού και τις συνέπειες από την έλλειψή του. Η κλιματική αλλαγή, που αποτελεί και πεδίο άσκησης πολιτικής ολοένα και πιο έντονα στις μέρες μας, αναμένεται να επηρεάσει και αυτή με τη σειρά της τα υδάτινα αποθέματα, καθώς κάποιες περιοχές θα «ερημοποιηθούν», ενώ η αναμενόμενη άνοδος της στάθμης της θάλασσας και η εισβολή της στους υδροφόρους ορίζοντες, αναμένεται να ελαττώσει περαιτέρω τη διαθεσιμότητα του γλυκού νερού στον πλανήτη. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι

λόγω του φαινομένου του θερμοκηπίου, που οφείλεται στον εγκλωβισμό αερίων του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, έχει αυξηθεί η μέση θερμοκρασία του πλανήτη κατά 0.8° C, σε σύγκριση με τα προβιομηχανικά επίπεδα, ενώ αν θέλουμε να περιορίσουμε τη συνεχιζόμενη αύξηση της θερμοκρασίας σε 1.5° C θα πρέπει το 2015 να σταθεροποιηθούν και να σταματήσουν να αυξάνονται οι εκπομπές CO₂, ενώ για το 2050 θα πρέπει να επιστρέψουν στα προ του 2010 επίπεδα (GREENPEACE 2010). Η έρευνα αποδεικνύει ότι μία αύξηση της θερμοκρασίας κατά 1-2° C, σε συνδυασμό με τη μείωση των βροχοπτώσεων κατά 10%, θα μπορούσε να μειώσει την ετήσια απορροή των ποταμών κατά 40-70% (Μάζης 1996).

Ένα ακόμη πρόβλημα που απασχολεί και δημιουργεί ανησυχία στα κράτη δεν είναι μόνο η έλλειψη του νερού, όσο η απώλεια του πόσιμου νερού κατάλληλου για κατανάλωση από τον άνθρωπο και άρδευση των καλλιεργειών. Μεγάλο πρόβλημα αποτελεί και η μόλυνση που έχει συντελεστεί στους ποταμούς σε παγκόσμιο επίπεδο, είτε λόγω της χρήσεώς τους ως κομμάτι του αποχετευτικού συστήματος, είτε λόγω της αλόγιστης χρησιμοποίησης λιπασμάτων για την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά και λόγω της βιομηχανικής ρύπανσης. Όλα τα παραπάνω συνεπάγονται την υποβάθμιση της ποιότητας του νερού λόγω της ανθρώπινης δραστηριότητας, αλλά και της αύξησης του υφάλμυρου νερού, που έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση του διαθέσιμου πόσιμου και αρδευόμενου νερού. Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη η ανισοκατανομή των διαθέσιμων πηγών, αναλογικά με τους κατοίκους σε μια περιοχή, γεγονός που υφίσταται σε μεγάλο βαθμό και στη Μέση Ανατολή, όπως και η συνεχής αύξηση του πληθυσμού που συρρικνώνει περαιτέρω το διαθέσιμο ποσοστό πόσιμου νερού ανά κάτοικο, αυξάνοντας ταυτόχρονα τις ανάγκες για καλλιέργεια περισσότερων αρδευόμενων εκτάσεων, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του αυξανόμενου πληθυσμού.

Η γεωπολιτική αποτελεί το απότοκο της αλληλεπίδρασης μεταξύ γεωγραφίας και πολιτικής. Και λέγοντας πολιτική εννοούμε την πολιτική για θέματα ασφάλειας και την εξωτερική πολιτική. Αυτή η διαλεκτική σχέση μεταξύ πολιτικής και γεωγραφίας, αποτελεί κι ένα πεδίο αναζητήσεων μεταξύ γεωγραφίας και της επιστήμης των διεθνών σχέσεων. Η γεωπολιτική λοιπόν παρέχει ένα εργαλείο για τη μελέτη του διεθνούς συστήματος, την πολιτική της ισχύος των κρατών και πώς

αυτή διαμορφώνεται λόγω της γεωγραφίας μίας περιοχής, αλλά και για την κατανόηση των διλημάτων ασφαλείας που, σύμφωνα με τους ρεαλιστές, τα κράτη αντιμετωπίζουν. Η γεωπολιτική, η διαλεκτική σχέση δηλαδή μεταξύ γεωγραφίας και πολιτικής, βοηθά στην καλύτερη κατανόηση του διεθνούς συστήματος και των κύριων παικτών του, τα κράτη. Η γεωγραφία, μεταξύ άλλων, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό και τις διεθνείς σχέσεις, στο μέτρο που αυτές σχετίζονται με την αποτύπωση επί του εδάφους και των υδάτων της κατανομής ισχύος ανά την υφήλιο και συνεπώς με τη χάραξη γραμμών που οριοθετούν τα όρια – σύνορα ενός κράτους. Η έννοια του κράτους άλλωστε και η κρατική κυριαρχία που αυτό διαθέτει, είναι συνυφασμένη με την άσκηση απεριόριστων δικαιωμάτων επί καθορισμένων περιοχών στη γη που του ανήκουν, επί προσδιορισμένων δηλαδή περιοχών ξηράς και θάλασσας, συμπεριλαμβανομένων και του υπερκείμενου σε αυτά εναέριου χώρου. Με άλλα λόγια δεν μπορεί να θεωρηθεί κυρίαρχο κράτος στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, το οποίο δεν διαθέτει καθορισμένο τμήμα της υδρογείου και επί του οποίου ασκεί πλήρη και αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα με δεδομένο ότι για το οριοθετημένο αυτό κομμάτι απολαμβάνει της αποδοχής από τα υπόλοιπα κράτη, δηλαδή διεθνή αναγνώριση (Σκιαδάς 2011).

Μία παράμετρος του νερού η οποία έχει γεωπολιτική αξία και πρέπει να τονιστεί είναι η κατανομή των υδάτων στις διάφορες χώρες, καθώς παρουσιάζονται μεγάλες ανισότητες στα διατιθέμενα ύδατα ανά χώρα. Έτσι λοιπόν, ενώ, σε παγκόσμιο επίπεδο, η μέση ετήσια διαθέσιμη ποσότητα νερού ανά κάτοικο [Internal Renewable Water Resources (IRWR) per capita] είναι 5.596 m³, για την περιοχή της Μέσης Ανατολής η ποσότητα είναι μόλις 1786 m³ (FAO.2014.AQUASTAT database 2014). Εκτιμάται, σύμφωνα και με την Παγκόσμια Τράπεζα, ότι όταν τα ετήσια αποθέματα νερού μειώνονται σε ποσότητα κάτω των 2.000 m³ ανά κάτοικο, απαιτούνται να πραγματοποιηθούν γενναίες επενδύσεις για να ικανοποιηθεί η ζήτηση, ενώ όταν η ποσότητα μειώνεται κάτω των 1.000 m³ ανά κάτοικο, ανακύπτουν και πρέπει να αντιμετωπισθούν σοβαρά κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα (Μάζης 1996).

Η έννοια της υδατικής πίεσης – έντασης («water stress»), αφορά στην υδατική πίεση, που ασκείται σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και συνδέεται με την ανεπάρκεια σε διαθέσιμο νερό ανά κάτοικο της συγκεκριμένης

περιοχής, σε περιοδική ή τακτική βάση, όχι όμως με έλλειψη νερού ή στέρηση υδάτινων πόρων. Αντίστοιχα, η έννοια της υδατικής σπανιότητας («water scarcity»), αφορά σε διαθέσιμη ποσότητα ανά κάτοικο μικρότερη ή ίση των 1.000 m³ και είναι μία κατάσταση που επηρεάζει την οικονομία της περιοχής, το βιοτικό επίπεδο, αλλά και την υγεία των κατοίκων της περιοχής (Σκιαδάς 2011).

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται στοιχεία της διαθέσιμης κατανάλωσης νερού ανά κάτοικο (Renewable internal freshwater resources per capita) σε m³ για τα έτη 2002 και 2013 για τις εξεταζόμενες στην παρούσα εργασία χώρες της Μέσης Ανατολής¹.

ΧΩΡΑ	ΕΤΟΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ		ΜΕΤΑΒΟΛΗ
	2002 (m ³)	2013 (m ³)	
Ιράκ	1.411	1.042	-26.1%
Ιορδανία	135	106	-21.5%
Ισραήλ	114	93	-18.4%
Λίβανος	1.363	1068	-21.6%
Παλαιστίνη (Δ. Όχθη και Γάζα)	264	195	-26.1%
Συρία	420	327	-22.1%
Τουρκία	3.486	3.026	-13.2%
Μέσος Όρος (m³)	1027	837	-21.2%

Από τη μελέτη των στοιχείων του πίνακα προκύπτουν τα εξής:

1. Η περιοχή της Μέσης Ανατολής (εξαιρουμένης της Τουρκίας) παρουσιάζει σοβαρό πρόβλημα έλλειψης υδάτινων πόρων. Ο μέσος όρος των διαθέσιμων υδάτινων αποθεμάτων ανά κάτοικο για τις παρουσιαζόμενες χώρες (σε m³) υπολείπεται κατά 6.5 φορές από τον μέσο όρο της συνολικής παγκόσμιας ποσότητας (5596 m³). Πιο συγκεκριμένα, από τις επτά χώρες οι τέσσερις αντιμετωπίζουν κατάσταση υδατικής σπανιότητας (water scarcity) με ετήσια

¹ The World Bank, Renewable internal freshwater per capita (cubic meters), πρόσβαση: 4/12/15, url: http://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC?order=wbapi_data_value_2002+wbapi_data_value+wbapi_data_value-first&sort=asc&page=2.

αποθέματα κάτω από 1.000 m³, τρεις ξεπερνούν οριακά το φράγμα των 1.000 m³, και μόνο μία (Τουρκία) δεν αντιμετωπίζει κανένα πρόβλημα επάρκειας.

2. Ανάμεσα στις εξεταζόμενες χώρες υπάρχουν έντονες διαφοροποιήσεις ως προς τις διατιθέμενες ποσότητες, γεγονός που οδηγεί και σε μεγάλες αντιθέσεις ως προς τη γεωπολιτική των χωρών αυτών. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι συνορεύουσες χώρες, που μοιράζονται τις ίδιες υδάτινες πηγές, παρουσιάζουν τεράστιες αποκλίσεις ως προς τα διαθέσιμα αποθέματα νερού (βλ. Τουρκία – Συρία).

3. Η κατάσταση συνεχώς χειροτερεύει, αφού μέσα σε μία ενδεκαετή περίοδο (2002 – 2013) τα αποθέματα των επτά εξεταζόμενων χωρών (Ιράκ, Ιορδανία, Ισραήλ, Λίβανος, Παλαιστίνη, Συρία και Τουρκία) μειώθηκαν, κατά μέσο όρο 21,2%. Σε αυτήν την περίπτωση, εξαιρουμένης της Τουρκίας που η μείωση που την αφορά ανέρχεται σε 13,2%, τα υπόλοιπα κράτη παρουσιάζουν μείωση των αποθεμάτων τους περίπου ίδια με τη μεσοσταθμική. Κύρια αίτια για τη μείωση αποτελούν η συνεχιζόμενη αύξηση του πληθυσμού στη Μέση Ανατολή, που μεταφράζεται σε αύξηση της ζήτησης, και οι μεταβολές στο κλίμα, όπου με τη μείωση των βροχοπτώσεων παρατηρείται και αντίστοιχη μείωση της στάθμης των ποτάμιων λεκανών απορροής, αλλά και αντίστοιχη των υπόγειων υδάτων.

Επιπλέον επιστημονικές μελέτες, χρησιμοποιώντας ειδικούς αλγόριθμους και μοντέλα πρόβλεψης κλίματος και κοινωνικοοικονομικών σεναρίων, αξιολογούν και κατατάσσουν με κριτήριο τα μελλοντικά αποθέματα και την πίεση που θα δεχθούν όλες οι περιοχές του πλανήτη το 2020, 2030 και 2040. Από τις 167 χώρες που αξιολογήθηκαν βρέθηκε πως 33 χώρες θα αντιμετωπίσουν πολύ υψηλή πίεση («extremely high water stress») στους υδάτινους πόρους τους (A. Maddocks, R. S. Young & P. Reig 2015). Χαρακτηριστικό είναι πως μέσα σε αυτές τις χώρες βρίσκονται το σύνολο των εξεταζόμενων από την εργασία χωρών (και οι επτά). Η συγκεκριμένη μελέτη κατατάσσει τις χώρες με μία κλίμακα από το 1 έως το 5, με τον αριθμό 1 να θεωρείται low water stress κατάταξη για μία χώρα και τον αριθμό 5 ως extremely high water stress κατάταξη. Η κατάταξη και των 33 χωρών φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Top 33 water stressed Countries: 2040²

Κατάταξη	Χώρα	Βαθμολογία
1	Bahrain	5.00
2	Kuwait	5.00
3	Qatar	5.00
4	San Marino	5.00
5	Singapore	5.00
6	United Arab Emirates	5.00
7	<u>Palestine</u>	5.00
8	<u>Israel</u>	5.00
9	Saudi Arabia	4.99
10	Oman	4.97
11	<u>Lebanon</u>	4.97
12	Kyrgyzstan	4.93
13	Iran	4.91
14	<u>Jordan</u>	4.86
15	Libya	4.77
16	Yemen	4.74
17	FYROM	4.70
18	Azerbaijan	4.69
19	Morocco	4.68

² Πηγή: World Resources Institute, “Water Stress by Country 2040”, 8/12/15, url: http://www.wri.org/sites/default/files/uploads/water_stress_table_large.jpg.

20	Kazakhstan	4.66
21	<u>Iraq</u>	4.66
22	Armenia	4.60
23	Pakistan	4.48
24	Chile	4.45
25	<u>Syria</u>	4.44
26	Turkmenistan	4.30
27	<u>Turkey</u>	4.27
28	Greece	4.23
29	Uzbekistan	4.19
30	Algeria	4.17
31	Afghanistan	4.12
32	Spain	4.07
33	Tunisia	4.06

Η Ελλάδα, αν και δεν συμπεριλαμβάνεται στις χώρες της Μέσης Ανατολής, φαίνεται πως θα αντιμετωπίσει παρόμοια προβλήματα, γεγονός που πρέπει να ληφθεί υπόψη για τη γενικότερη ασφάλεια της περιοχής, καθώς συνορεύει με τη Μέση Ανατολή. Ακόμη, η Μέση Ανατολή εμπίπτει σε όλους εκείνους τους σχετικούς δείκτες που έχουν προταθεί για την παρακολούθηση του θέματος της λειψυδρίας διεθνώς. Επιπρόσθετα, ως περιοχή όχι μόνον εμπίπτει στις επίφοβες γεωγραφικές περιοχές όσον αφορά στο θέμα της επάρκειας νερού, αλλά επιπλέον οι σχετικοί δείκτες όσον αφορά στη Μέση Ανατολή, αναδεικνύουν την οξύτητα του φαινομένου με ιδιαίτερη ένταση. Η εξεταζόμενη περιοχή, όπως και η Ανατολική και Βόρειος Αφρική, η Ανατολική και Βόρειος Ασία, συγκαταλέγονται στις περιοχές του πλανήτη, όπου η οξύτητα του θέματος της επάρκειας των υδάτινων πόρων σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη βαρύτητα που από τη φύση του εμπεριέχει, το αναγάγει σε εργαλείο υψηλής πολιτικής των κρατών. Ταυτόχρονα, στις περιοχές αυτές, εστιάζεται και ο μεγαλύτερος αριθμός αρνητικών παραγόντων, ο οποίος επιτείνει το ζήτημα της ανεπάρκειας των υδάτινων πόρων. Οι παράγοντες αυτοί

είναι ο γρήγορος ρυθμός ανάπτυξης του πληθυσμού, η διαβίωση σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού στα όρια της φτώχειας, ή και κάτω από αυτά, η περιορισμένη πρόσβαση μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε πόσιμο νερό, οι κακές συνθήκες υγιεινής σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού σε τοπικό επίπεδο, η αύξηση των περιόδων ανομβρίας, η επιμήκυνση των περιόδων ξηρασίας, η παρατηρούμενη ερημοποίηση μεγάλων εκτάσεων γης, η μείωση των δασικών εκτάσεων, αλλά και η έλλειψη της απαιτούμενης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας για αποτελεσματική διαχείριση των υδάτινων πόρων, αλλά και βελτίωση της ποιότητάς τους, όπου αυτό είναι εφικτό. Σύμφωνα λοιπόν με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, η περιοχή της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής έχει το 5% του πληθυσμού της γης, αλλά μόνο το 1% του διαθέσιμου νερού αυτής (Σκιαδάς 2011).

Σε παγκόσμιο επίπεδο τα αίτια και οι τύποι της σύγκρουσης για το νερό συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Αιτίες –Τύποι Συγκρούσεων³ για το Νερό

<u>Τύπος Σύγκρουσης</u>	Σύγκρουση για λόγους χρήσης	Σύγκρουση για λόγους μόλυνσης	Σύγκρουση σχετικής κατανομής μεταξύ των παροχθίων κρατών	Σύγκρουση απόλυτης κατανομής μεταξύ των παροχθίων κρατών
<u>Αιτίες Σύγκρουσης</u>	Χρήση Νερού	Ποιότητα Νερού	Κατανομή Νερού	Κατανομή- Διαθεσιμότητα Νερού
<u>Παραδείγματα</u>	Δούναβης	Ρήνος	Ευφράτης, Τίγρης, Νείλος, Γάγγης	Ιορδάνης

³ Ο όρος «Σύγκρουση» συμπεριλαμβάνει και τις διάφορες διαμάχες και εντάσεις, που έχουν δημιουργηθεί κατά καιρούς μεταξύ των παραποτάμιων χωρών.

Συνήθως οι κρίσεις για τα ύδατα λειτουργούν ως εξαρτημένη μεταβλητή προϋπαρχουσών κρίσεων και αυξημένης έντασης μεταξύ των κρατών. Είναι χαρακτηριστικό πως από τα 251 ποτάμια σε παγκόσμιο επίπεδο, που είναι σε διεθνές καθεστώς, για ελάχιστα από αυτά έχουν γίνει συμφωνίες σχετικά με το τρόπο διαχείρισής τους (Μάζης 1996). Για τις ποτάμια λεκάνες για τις οποίες υφίσταται τετελεσμένο συμφωνιών, πρόκειται για συμφωνίες σε διμερές επίπεδο. Όλες οι κρίσεις οφείλονται στο ότι δε συναντάται ισορροπία δυνάμεων, την οποία ανισορροπία και εκμεταλλεύεται το πιο ισχυρό κράτος (αυτό που κατέχει τις πηγές) για να αυξήσει την επιρροή του στα υπόλοιπα κράτη της περιοχής.

Ειδικότερα πάντως και για την περιοχή της Μέσης Ανατολής βλέπουμε λοιπόν πως το ζήτημα του νερού έχει εξαιρετική σημασία για την περιοχή σε σημείο που να αναδεικνύεται ως ένας σημαντικός παράγοντας ισχύος, τον οποίο όλα τα κράτη της περιοχής προσπαθούν είτε να ελέγξουν, είτε να αποκτήσουν.

Η ισχύς περιλαμβάνει πολλές εκφάνσεις με διαφορετικό περιεχόμενο, καθώς πρόκειται για τη δύναμη με την οποία μπορεί κάποιος να επιβάλει τη βούλησή του έναντι κάποιου άλλου. Επιπλέον κατά τον H. Morgenthau η πολιτική ορίζεται ως «η πάλη για την ισχύ» (Morgenthau, *Politics among nations* 1942), ενώ και ο E. Carr θεωρεί πως «η πολιτική, κατά μία έννοια, είναι πάντα η πολιτική της ισχύος» (Carr 2000). Η ισχύς εμφανίζεται ως δύναμη, οριοθετώντας έτσι την υλική πλευρά της και αφορά στα υλικά, στα μέσα που διαθέτει ένα κράτος δηλαδή, προκειμένου να επιβάλει τη θέλησή του. Η δύναμη είναι ένα στοιχείο που υφίσταται, ακόμα κι αν δεν χρησιμοποιείται, σε λανθάνουσα δηλαδή μορφή. Ένα κράτος μπορεί λοιπόν να διαθέτει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις και να μην τις χρησιμοποιεί για να διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις, αυτό όμως δεν του αποστερεί την ισχύ που διαθέτει. Χαρακτηριστικά της ισχύος είναι το ποιος την κατέχει, το μέγεθός της, το πόσο αποτελεσματική είναι, το σημείο ισορροπίας καθώς και το κόστος χρήσης της. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθορίζουν και την ποιότητα της ισχύος που ένα κράτος διαθέτει (Κουσκουβέλης 2004).

Η ισχύς και οι συναφείς προς αυτήν έννοιες απορρέουν από συντελεστές ισχύος. Πολλοί θεωρητικοί των διεθνών σχέσεων έχουν προσπαθήσει να οριοθετήσουν τους συντελεστές αυτούς καταλήγοντας ουσιαστικά σε μία κατηγοριοποίηση τριών ομάδων, που είναι οι υλικοί ή αντικειμενικοί, οι λειτουργικοί

και οι υποκειμενικοί συντελεστές (Κουσκουβέλης 2004). Στους υλικούς συντελεστές, στους οποίους και θα επικεντρωθούμε, περιλαμβάνονται η γεωγραφία, ο πληθυσμός, οι πηγές πλούτου και οι ένοπλες δυνάμεις. Οι τρεις πρώτοι συντελεστές σχετίζονται με τον τέταρτο και, κατά τον Κονδύλη, αποτελούν τα κύρια στοιχεία του «γεωπολιτικού δυναμικού» ενός κράτους⁴. Σύμφωνα με τον Κονδύλη δηλαδή, η «γεωπολιτική» και το «δυναμικό» αυτής σημαίνει «πολύ περισσότερο ότι η πολιτική δεν μπορεί παρά να αναπτύσσεται σε στενή συνάφεια με έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και στην ιστορία εναπόκειται να αποφασίσει με ποια έννοια και ποια απόκλιση θα καταστεί αμφίδρομη αυτή η σχέση» (Κουσκουβέλης 2004).

Βλέπουμε λοιπόν πως το νερό αποτελεί έναν από τους συντελεστές ισχύος στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, ως ένας αντικειμενικός συντελεστής, που είναι οι φυσικοί πόροι. Τα κράτη λοιπόν στην περιοχή της Μέσης Ανατολής που διαθέτουν ή/ και μπορούν και ελέγχουν αυτόν τον φυσικό πόρο, έχουν έναν επιπλέον συντελεστή ισχύος, τον οποίον χρησιμοποιούν κατά το δοκούν, προκειμένου είτε να επιβάλλουν τη θέλησή τους, είτε να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους σε διακρατικό και διεθνές επίπεδο, είτε να διατηρήσουν τη θέση τους στη διεθνή σκακιέρα, είτε ακόμη να μεταβάλουν τους κανόνες του παιχνιδιού στην περιοχή, καθιστάμενα τοπικοί ηγεμόνες.

Η ηγεμονία είναι «η άσκηση της ηγεσίας επί μίας μικρής η μεγάλη ομάδας κρατών, επί ενός πόλου, μικρού ή μεγάλου, του διεθνούς συστήματος. Προκύπτει κυρίως από την υπεροχή ισχύος που παρουσιάζει το ηγεμονικό κράτος και ως αποτέλεσμα είτε της άσκησής της είτε συγκυριών του διεθνούς συστήματος» (Κουσκουβέλης 2004). Πολλές φορές συγχέεται με την κυριαρχία, ενώ πρόκειται για δύο διαφορετικές μορφές αρχής και άσκησης εξουσίας. Η κυριαρχία ορίζεται ως η ηγεσία που υποστηρίζεται και εδραιώνεται από εξαναγκασμό, ενώ η ηγεμονία ως ασκούμενης ηγεσίας λόγω πλεονάζουσας δύναμη μίας ήδη υπάρχουσας (εδραιωμένης) κρατικής αρχής (K. Wegerich and J. Warner 2010). Έτσι ενώ η κυριαρχία ενός κράτους στηρίζεται στην «σκληρή» (στρατιωτική) ισχύ, η ηγεμονία μέσω της «ήπιας» (διπλωματική, οικονομική) ισχύος προσπαθεί «με έναν τρόπο να επιτύχει το σκοπό της μέσω της έλξης (σ.σ.: του αντιπάλου), παρά με τον

⁴ Βλ. Π. Κονδύλης, Θεωρία του Πολέμου, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999.

εξαναγκασμό»⁵. Είναι λοιπόν μία μορφή ισχύος που βασίζεται στην επιρροή και τη νομιμοποίηση: πολιτιστικές αξίες, ιδεώδη και οράματα», στην ιδεολογία και στην αντιπροσωπευτική δύναμη, παρά σε απειλή χρήσης βίας (Mattern 2005). Και λέγοντας νομιμοποίηση εννοούμε την έκταση στην οποία κοινωνικές ή πολιτικές νόρμες γίνονται αποδεκτές από κάποια κράτη, είτε ως αποτέλεσμα χρήσης βίας, είτε ως αποτέλεσμα της κυριαρχίας άλλων κρατών επί των πρώτων (Rush 1992). Οι θεωρίες της ηγεμονίας προσπαθούν να εξηγήσουν πώς κράτη ή ομάδες κρατών (ηγεμόνες), μπορούν να διατηρήσουν την πρωταρχική τους θέση σε ένα διεθνές σύστημα - σε τοπικό ή μη επίπεδο – χωρίς και μόνο με την καταστολή. Οι μέθοδοι του ηγεμόνα περιλαμβάνουν μια σειρά ενεργειών, που ως σκοπό έχει να πείσει αυτούς που βρίσκονται υπό την επιρροή του, όχι μόνο να αποδεχθούν τον ηγεμόνα ως εξουσιαστική αρχή, αλλά να υιοθετήσουν και να καταστήσουν εγχώριο δίκαιο, τις νόρμες που ο ηγεμόνας προβάλλει.

Αντίστοιχα έχει εισαχθεί τα τελευταία σχετικά χρόνια στην επιστήμη των διεθνών σχέσεων ο (σχετικά «χαλαρός») όρος της «υδροηγεμονίας» (hydrohegemony) (K. Wegerich and J. Warner 2010), (M. Zeitoun and Jeroen Warner 2006), εννοώντας την συμπεριφορά επιβολής της θέλησης μιας ισχυρής περιφερειακής δύναμης από την οποία διέρχεται ένας διεθνής ποταμός έναντι των υπόλοιπων παρόχθιων κρατών. Επιπλέον μπορεί να χρησιμοποιηθεί και να συνδεθεί με την πολιτική ισχύος των υδάτων των κρατών στο όσον αφορά στις διεθνείς υδάτινες λεκάνες.

ΥΔΡΟΗΓΕΜΟΝΙΑ ΣΤΙΣ ΥΔΑΤΙΝΕΣ ΛΕΚΑΝΕΣ

Οι υδάτινες λεκάνες αποτελούν για τις διεθνείς σχέσεις το πεδίο όπου αναπόφευκτα δοκιμάζονται οι σχέσεις μεταξύ των παρόχθιων κρατών, λόγω των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνουν στην εκμετάλλευση του νερού. Χώρες που βρίσκονται στον κάτω ρου του ποταμού, όπως για παράδειγμα το Ιράκ στην περίπτωση του Τίγρη και Ευφράτη και η Αίγυπτος για τον Νείλο, είναι οι πρώτες που ιστορικά εκμεταλλεύονται τα νερά του ποταμού, καθώς βρίσκονται στις περιοχές όπου το έδαφος είναι πεδινό και γόνιμο, με αποτέλεσμα να προηγούνται

⁵ Βλ. J. Nye, *Born to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, N.Y., 1990.

χρονικά. Όταν όμως η χώρα που ελέγχει τις πηγές αρχίζει να περιορίζει αυτές, όπως για παράδειγμα η Τουρκία στην περίπτωση του Ιράκ, κατασκευάζοντας έργα εκμετάλλευσης των υδάτων, οι παρόχθιες χώρες, στην κάτω πλευρά, αρχίζουν να ανησυχούν για την ικανότητα που έχουν οι χώρες του άνω ρου του ποταμού να «κλείσουν τη στρόφιγγα», προκαλώντας έλλειψη νερού και ανομβρία, ή, αντίστοιχα, να απελευθερώσουν απότομα μεγάλες ποσότητες νερού, προκαλώντας πλημμύρες. Εξ αιτίας αυτού λοιπόν, τα κράτη στον κάτω ρου μπορεί να αντιδράσουν στο διαφαινόμενο δίλημμα ασφάλειας που δημιουργείται (Williams 2003). Αυτός ο φόβος ως προς ηγεμονικές δυνατότητες ελέγχου του νερού που διαθέτει ένα κράτος, μπορεί να οδηγήσει τις υπόλοιπες χώρες στη δημιουργία συμμαχιών έναντι της υδροηγεμονικής δύναμης. Η ιρακινοσυριακή συμμαχία έναντι της Τουρκίας αποτελεί ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα⁶. Οι χώρες που τους ανήκει το πάνω κομμάτι της ροής ενός ποταμού μπορεί ιστορικά να έπονται στη χρήση αυτού σε σχέση με τις χώρες στο κάτω μέρος της ροής, αλλά, κατά κανόνα, χρησιμοποιούν τη γεωγραφία, που λειτουργεί υπέρ τους. Βλέπουμε λοιπόν πως το νερό διαμέσου της γεωγραφίας, αλλά και λόγω της πολυτιμότητάς του ως φυσικός πόρος, συνιστά παράγοντα ισχύος για τα κράτη. Λόγω λοιπόν της θέσης που κατέχει ένα κράτος στον άνω ρου της υδάτινης λεκάνης μπορεί ανεμπόδιστα να συμπεριφερθεί ηγεμονικά σε θέματα χρήσης και εκμετάλλευσης των υδάτων, χωρίς να λάβει υπόψη του τη γνώμη των υπόλοιπων επηρεαζόμενων από τις πράξεις τους κρατών, αν και μερικές φορές κάποια κράτη ενημερώνουν για τέτοιου είδους ενέργειες. Το μέγεθος της υδροηγεμονίας που ένα κράτος έχει την ικανότητα να ασκεί, εξαρτάται από τους εξής παράγοντες: α) την ισχύ που διαθέτει με τον κλασικό της ορισμό («σκληρή» - στρατιωτική ισχύς), β) την εσωτερική του πολιτική σταθερότητα και συνοχή, γ) τη θέση του σε σχέση με την υδάτινη οδό επί της οποίας ασκεί ηγεμονία και δ) την ικανότητά του (οικονομική, τεχνολογική) για να εκμεταλλευτεί την υδάτινη οδό (Zeitoun 2005). Στις περιπτώσεις που ένα

⁶ Κατά την περίοδο της ξηρασίας της δεκαετίας του '80 τον προηγούμενο αιώνα, το Ιράκ κατηγορήσε πολλές φορές τη Συρία για εσκεμμένη κατακράτηση των υδάτων του Ευφράτη, γεγονός που δεν εμπόδισε όμως τα δύο κράτη να αντιμετωπίσουν από κοινού την απειλή διακοπών παροχής νερού εξαιτίας του τουρκικού προγράμματος G.A.P. (βλ. Κεφ. 5 παρούσας εργασίας), ζητώντας υπογραφή τριμερούς συμφώνου και υπογράφοντας στις 16 Απριλίου 1990 ένα σύμφωνο μεταξύ τους, που όριζε σταθερές ποσοστώσεις της τάξεως του 42% ετήσιας παροχής για τη Συρία και 58% για το Ιράκ, οποιοσδήποτε κι αν ήταν ο συνολικός όγκος νερού (Μάζης 1996).

κράτος, το οποίο ελέγχει τις πηγές μιας υδάτινης οδού, συμπεριφέρεται με όρους υδροηγεμονικής πολιτικής, ισχύει γενικώς η αρχή ότι « τα κράτη που ελέγχουν τις πηγές χρησιμοποιούν το νερό για να αποκτήσουν μεγαλύτερη ισχύ, ενώ τα υπόλοιπα παραποτάμια κράτη χρησιμοποιούν την ισχύ για να αποκτήσουν περισσότερο νερό» (K. Wegerich and J. Warner 2010). Μία αντιηγεμονική στρατηγική είναι δύσκολο να υιοθετηθεί από μία ή περισσότερες χώρες, αλλά όχι και απίθανο, προκειμένου να αναστρέψουν υπέρ τους τη διαμορφούμενη κατάσταση, είτε λαμβάνοντας κάποια μέτρα (πχ απαγόρευση της χρήσης για σκοπούς ναυσιπλοΐας και έξοδο προς τη θάλασσα του ηγεμονικού κράτους), είτε να καταφύγουν σε εξωτερική ενδυνάμωση αναζητώντας συμμαχίες με άλλα κράτη ή με μια μεγάλη περιφερειακή δύναμη. Τα κράτη λοιπόν που ελέγχουν το κάτω ρου δεν είναι τελείως ανυπεράσπιστα, όπως αποδεικνύεται και στην περίπτωση της Αιγύπτου (ηγεμονική δύναμη στον Νείλο), όπως και η Ολλανδία (ως εξέχων παίκτης στα ισχύοντα καθεστώτα στον Ρήνο και τη Βόρεια Θάλασσα) (Waren 2008). Η «κατηγορία» κάποιου ως υδροηγεμόνα από τα υπόλοιπα κράτη αναμένεται να αποδοθεί όταν το κράτος αυτό που κατέχει τις πηγές της υδάτινης λεκάνης, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες με μεγάλη παρεμβατικότητα επί της λεκάνης, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα υπόλοιπα κράτη.

Η ένσταση δεν υφίσταται για το ποιος είναι τελικά ο ηγεμόνας. Άλλωστε ο ηγεμόνας, εκτός από την υπέρτερη ισχύ που διαθέτει, αναλαμβάνει κάθε φορά και το κόστος των συνεπειών των πράξεών κατά τις συναλλαγές του με τους υπόλοιπους, ενώ συνήθως τα άλλα κράτη δεν μπορούν να αναλάβουν το διαφανόμενο κόστος από μία συγκρουσιακή πορεία με τον ηγεμόνα. Αυτή είναι και η μεγάλη διαφοροποίηση, που υποχρεώνει τα μη ηγεμονικά κράτη να συμμορφώνονται με τις υποδείξεις του ηγεμόνα. Επιπλέον, ο ηγεμόνας, σύμφωνα με τη θεωρία της σταθερότητας του διεθνούς συστήματος, οφείλει να παράσχει σταθερότητα και συγκεκριμένες προσδοκίες στα υπόλοιπα κράτη, μειώνοντας έτσι το «κόστος συνδιαλλαγής» μεταξύ των παικτών, θεωρία που ισχύει και στις περιπτώσεις υδροηγεμονίας επί υδάτινων λεκανών απορροής (Waren 2008). Στην προσπάθεια αυτή και προκειμένου να ελαττώσει τυχόν δυσαρέσκειες που προκαλεί η ηγεμονική συμπεριφορά του, προσφέρει συνεργασίες, οικονομικές διευκολύνσεις ή ανάληψη του κόστους κατασκευής έργων εκμετάλλευσης που θα ωφελήσει και τους υπόλοιπους, αντικατοπτρίζοντας έτσι την εικόνα της «φιλικής

όψης της ισχύος». Τέτοιο παράδειγμα αποτελούν και οι προτάσεις της Τουρκίας, ως υδροηγεμονικής δύναμης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, για την κατασκευή του Αγωγού της Ειρήνης «Turkey Peace Pipeline», που εξαγγέλθηκε από τον πρόεδρο Οζάλ μεταξύ των ετών 1987-1991, καθώς και ένα ανάλογο πρόγραμμα, που ανακοινώθηκε ως πρόθεση της κυβερνήσεως Ντεμιρέλ, γνωστό και ως «μίνι αγωγός». Αυτά τα προγράμματα ναυάγησαν εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος ότι οι μελλοντικοί «πελάτες» κατάλαβαν πως η υλοποίησή τους θα είχε ως αντίκτυπο την περαιτέρω ενίσχυση της τουρκικής ισχύος, αλλά και λόγω των νεότερων εκτιμήσεων της Τουρκίας για τις μελλοντικές της ανάγκες σε νερό (Μάζης 1996). Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως μία προτεινόμενη συνεργασία δεν μπορεί να εμπεριέχει και συγκρουσιακούς όρους, αλλά και ανισότητες στην περιφερειακή κατανομή ισχύος. Ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο τα κράτη συνεργάζονται προσομοιάζει με το παίγνιο «το δίλημμα των φυλακισμένων», τουλάχιστον από τη μεριά των μη ηγεμονικών κρατών, ένα παίγνιο μη μηδενικού αθροίσματος. Πρόκειται δηλαδή για μία κατάσταση όπου παρατηρείται ένα δίλημμα κοινών συμφερόντων και περιορισμένης συνεργασίας, σε περιπτώσεις όπου και οι δύο πλευρές (κράτη) κινούνται βάσει ανταγωνιστικών πλην κοινών συμφερόντων, όπως αυτό της εκμετάλλευσης μίας υδάτινης λεκάνης (Κουσκουβέλης 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

«Water is the driving force of all nature.»

Leonardo Da Vinci

Οι Διεθνείς Σχέσεις αποτελούν ένα επιστημονικό πεδίο που ασχολείται με ένα πλήθος αντικειμένων και έχουν πολυδιάστατο χαρακτήρα. Οι πιο ισχυρές σημαντικές και ολοκληρωμένες προσωπικότητες σε επίπεδο οργάνωσης (κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, στρατιωτικό) είναι τα κράτη, ιδιαίτερα από τον 16^ο αι. μ.Χ. και ύστερα. Τα κράτη θεωρούνται αυτοτελή και ολοκληρωμένα υποκείμενα δικαίου και βάσει αυτών οικοδομήθηκε ο Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών⁷. Ακριβέστερα θα μπορούσαμε να αναφερόμαστε σε διακρατικές αντί για διεθνείς σχέσεις, όμως αυτό συμβαίνει γιατί καθιερώθηκε με αυτήν την ονομασία από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. μ.Χ., όπου το έθνος ταυτιζόταν με το κράτος. Οι Διεθνείς Σχέσεις εξετάζουν: α. τις σχέσεις μεταξύ κρατών, β. τις σχέσεις μεταξύ οργανισμών (κυβερνητικών ή μη) και γ. τις σχέσεις μεταξύ κρατών και οργανισμών. Κύρια συστατικά της επιστήμης αποτελούν οι θεωρήσεις και οι θεωρίες.

Οι θεωρήσεις προκύπτουν από την ομαδοποίηση δογματικά εκπεφρασμένων απόψεων σχετικά με τη λειτουργία της διεθνούς πολιτικής, αλλά και παραμετροποίησης των παραγόντων που επιδρούν στο διεθνές σύστημα. Ο δογματικός τους χαρακτήρας συνεπάγεται ότι δεν μπορούν ούτε να επαληθευτούν, αλλά ούτε και να διαψευστούν (Κουσκουβέλης 2004).

Αντίστοιχα οι θεωρίες, που απορρέουν και εδράζονται στις θεωρήσεις, αποτελούν γενικές διατυπώσεις που εξηγούν τα αίτια και τα αποτελέσματα διάφορων φαινομένων, προσπαθούν δηλαδή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα αυτά. Αποτελούνται από νόμους, προϋποθέσεις, συνθήκες και ερμηνείες (Evera 1997). Οι θεωρίες, σε αντίθεση με τις θεωρήσεις, δύνανται να υποβληθούν σε έλεγχο ως

⁷ Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών υπογράφηκε στις 26 Ιουνίου 1945, στον Άγιο Φραγκίσκο, στο τέλος της Συνδιασκέψεως των Ηνωμένων Εθνών για τη Διεθνή Οργάνωση, και άρχισε να ισχύει στις 24 Οκτωβρίου 1945.

προς την ορθότητά τους. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυριότερες θεωρήσεις των Διεθνών Σχέσεων.

ΚΛΑΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Αποτελεί την αρχαιότερη χρονολογικά θεώρηση, καθώς οι ρίζες του ως μορφή σκέψης απαντώνται στον Θουκυδίδη στο έργο του οποίου⁸ για πρώτη φορά σχηματοποιούνται οι βασικές αρχές., ενώ ακολουθούν οι N. Machiavelli⁹ και T. Hobbes¹⁰. Κύριοι εκφραστές τον 20ό αι. μ.Χ. αποτελούν οι E.H. Carr, K. Waltz, M. Wight, H.J. Morgenthau, H. Bull, J. Mearsheimer, N. Spykman, H. Kissinger και ο R. Aron. Η πρώτη βασική παραδοχή του κλασικού ρεαλισμού είναι το γεγονός ότι τα έθνη- κράτη αποτελούν τους σημαντικότερους δρώντες στη διεθνή πολιτική¹¹. Αυτά αποτελούν στην ουσία το νεώτερο αντίστοιχο των πόλεων-κρατών της Αρχαίας Ελλάδας που συναντάμε στο έργο του Θουκυδίδη. Στον κλασικό ρεαλισμό λοιπόν, το διεθνές σύστημα είναι κρατοκεντρικό (state centric) και τα κράτη με ορθολογικά κριτήρια εξυπηρετούν το εθνικό συμφέρον, κατέχοντας το μονοπώλιο άσκησης βίας στο εσωτερικό τους (Shmidt 2001). Ο ρεαλισμός, εκτός από το κράτος και τον κυρίαρχο ρόλο στο διεθνές σύστημα, αναγνωρίζει την ύπαρξη και άλλων δρώντων στην διεθνή πολιτική σκηνή, όπως οι πολυεθνικές εταιρείες, οι διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις και οι διεθνείς οργανισμοί. Όμως για τους ρεαλιστές οι ανωτέρω δρώντες λειτουργούν μέσα στα πλαίσια που οριοθετούν τα κυρίαρχα κράτη και οι πολιτικές τους (Ρουκανάς 2007).

Κύριο χαρακτηριστικό επίσης του διεθνούς περιβάλλοντος είναι η απουσία μιας ανώτερης αρχής, που θα ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί η αναρχία. Η αναρχία όμως του διεθνούς συστήματος δεν μεταφράζεται σε χάος και ανομία αλλά έχει να κάνει περισσότερο με την ανυπαρξία ενός υπερκρατικού ρυθμιστικού οργάνου στην οποία μπορεί να

⁸ Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου

⁹ The Prince (Ο Ηγεμών)

¹⁰ Leviathan

¹¹ Η Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 θεωρείται η ληξιαρχική πράξη γέννησης του έθνους – κράτους και είναι αυτή που έθεσε τα θεμέλια για την δημιουργία των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών.

απευθύνεται ένα κράτος για να διευθετήσει τις διαφορές του με ένα άλλο και που θα έχει τη δυνατότητα επιβολής των αποφάσεών του στα κράτη .

Για το λόγο αυτό τα κράτη δεν μπορούν να στηρίζονται πουθενά αλλού παρά μόνο στο εαυτό τους για να επιβιώσουν στην διεθνή πολιτική σκηνή (αρχή της αυτοβοήθειας). Για αυτό λοιπόν είναι η οικονομική και - κυρίως - η στρατιωτική ισχύς, που διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στις διακρατικές σχέσεις και είναι απαραίτητες για την ασφάλεια και την επιβίωση των κρατών. Αυτό όμως που είναι σημαντικότερο για τα κράτη δεν είναι η απόλυτη αλλά η σχετική ισχύς τους, δηλαδή η ισχύς που διαθέτουν σε σχέση με αυτήν άλλων κρατών τα οποία θεωρούν ότι απειλούν την ασφάλειά τους. Τα κράτη λοιπόν προσπαθούν να διατηρήσουν μια ισορροπία ισχύος με τους εν δυνάμει αντιπάλους τους (Shmidt 2001), (Κολιόπουλος 2010). Στην ανένη προσπάθειά τους για την απόκτηση ισχύος τα κράτη, σύμφωνα με τους κλασικούς ρεαλιστές, λειτουργούν ορθολογικά και πραγματοποιούν προσεκτικούς υπολογισμούς σχετικά με την ισχύ επιδιώκοντας την μεγιστοποίηση της ωφέλειάς τους και την ελαχιστοποίηση του κόστους από τις ενέργειές τους στη διεθνή πολιτική. Ακόμη οι ρεαλιστές αντιλαμβάνονται τις σχέσεις μεταξύ των κρατών ως παίγνια μηδενικού αθροίσματος καθιστώντας έτσι τον μεταξύ τους ανταγωνισμό για την απόκτηση ισχύος έντονο και ανηλεή. Το γεγονός των «ψυχρών» υπολογισμών των κρατών στο τομέα της ασφάλειας, τα οδηγεί συχνά στην επιλογή του πολέμου ως μια ορθολογική λύση στα διλήμματα ασφαλείας που αντιμετωπίζουν, καθιστώντας έτσι τον πόλεμο ως μια αποδεκτή επιλογή στη διεθνή πολιτική και επιβεβαιώνοντας με αυτό τον τρόπο τη γνωστή ρήση του Carl Von Clausewitz ότι ο πόλεμος αποτελεί συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα (Κολιόπουλος, 2010).

Κατ' επέκταση των ανωτέρω, οι κλασικοί ρεαλιστές εμφανίζονται ιδιαίτερα επιφυλακτικοί απέναντι στους διεθνείς οργανισμούς, θεωρώντας ότι δεν είναι αμερόληπτοι κατά την λήψη των αποφάσεών τους, καθώς και ότι οι κανόνες που θεσπίζονται μέσω αυτών αποτελούν ουσιαστικά ένα ακόμη πρόσχημα για την προώθηση των συμφερόντων των διάφορων κρατών που τους απαρτίζουν. Νομοτελειακά λοιπόν οι ρεαλιστές οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι η επίκληση της ηθικής στις Διεθνείς Σχέσεις είναι ιδιαίτερα επισφαλής. Σύμφωνα δε με τον Machiavelli, υπάρχουν δυο κώδικες ηθικής. Ένας ο οποίος αφορά τα άτομα και τις

μεταξύ τους σχέσεις και ένας δεύτερος ο οποίος αφορά τις διακρατικές σχέσεις και σύμφωνα με αυτόν τα κράτη δικαιολογούνται να ασκούν βία, να ψεύδονται και να καταπατούν τα δικαιώματα ανθρώπων εάν αυτό είναι προς το συμφέρον της επιβίωσης τους. Σύμφωνα με τον Machiavelli εξάλλου η επιβίωση του κράτους και η ευημερία των πολιτών είναι ο ύψιστος στόχος κάθε ηγέτη και ο πλέον ηθικός (Machiavelli 1988).

Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον κλασικό ρεαλισμό, η πολιτική έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη φύση, η οποία είναι εγωκεντρική, άπληστη και παρουσιάζει μια ακόρεστη δίψα για ισχύ και εξουσία. Τα κράτη λοιπόν, τα οποία διευθύνονται από ανθρώπινα όντα με ακόρεστη όρεξη για ισχύ, αναζητούν συνεχώς ευκαιρίες για να αυξήσουν την ισχύ τους και τον πλούτο τους σε βάρος άλλων κρατών (Morgenthau 1946). Η εξήγηση λοιπόν για τον ανηλεή ανταγωνισμό για ισχύ μεταξύ των κρατών βρίσκεται στην ανθρώπινη φύση σύμφωνα με τους κλασικούς ρεαλιστές, οι οποίοι δικαιολογούν τις προσπάθειες των κρατών για συνεχή επέκταση, υπό το πρίσμα της ανασφάλειας που τους προκαλεί ο φόβος της επιβίωσης.

Τα βασικά αξιώματα του ρεαλισμού είναι τα εξής (Πλατιάς 2010):

- η έλλειψη οργανωμένης τάξης στο διεθνές σύστημα («αναρχία») σε αντίθεση με το πρότυπο της εσωτερικής οργάνωσης των κρατών.
- η κυριαρχία του διακρατικού «ανταγωνισμού» στο διεθνές σύστημα
- η σημασία της «επιβίωσης» και η αναζήτηση «ασφάλειας» μέσω της ισχύος και ειδικά της στρατιωτικής
- η ανάγκη επίτευξης του «εθνικού συμφέροντος», το οποίο είναι το υπέρτατο αγαθό με απώτερο στόχο την επιβίωση του κράτους
- η ανάγκη αναζήτησης στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος («δύναμης» και «πλούτου»). Τα κράτη επιζητούν την ισχύ κι επιδιώκουν συνεχώς να την επαυξάνουν. Η ισχύς αποτελεί το διεθνές «νόμισμα», σύμφωνα με το οποίο αποτιμώνται και προσδιορίζονται οι διακρατικές σχέσεις

- η ανάγκη “εξισορρόπησης” του αντιπάλου μέσω “εσωτερικής κινητοποίησης ” ή/και “συμμαχιών ”
- η σημασία διατήρησης της “ισορροπίας δυνάμεων” για την κατοχύρωση της ειρήνης
- η υποβάθμιση του “δικαίου ” και της “ηθικής” σε σχέση με την “ανάγκη επιβίωσης” και εξυπηρέτησης “συμφερόντων”, δηλαδή οι κανόνες δικαίου αποτελούν ένα εργαλείο στα χέρια των ισχυρών και εξυπηρετούν τους δικούς τους πολιτικούς σκοπούς¹².
- Οι διεθνείς οργανισμοί αποτελούν κι αυτοί όργανο των ισχυρών, δημιουργούνται και λειτουργούν με σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Η διάρκεια της ζωής τους είναι συνυφασμένη με την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων και ανάλογα με την ισχύ των μελών που τους απαρτίζουν.

ΔΟΜΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Είναι εμφανές ότι στον κλασικό ρεαλισμό για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής δεν λαμβάνονται υπόψη και οι συστημικές πιέσεις, πέρα από αυτές που τα κράτη ασκούν το ένα στο άλλο. Το κενό αυτό έρχεται να το καλύψει ο νεορεαλισμός ή «δομικός» ρεαλισμός, όπου εισάγει παράλληλα την έννοια του «διεθνούς συστήματος», που το απαρτίζουν κράτη και μη κρατικοί δρώντες, όπως οι διεθνείς οργανισμοί. Αυτό για να υφίσταται θα πρέπει: α) οι μονάδες που συνιστούν το σύστημα να διασυνδέονται με τέτοιο τρόπο ώστε, οι αλλαγές που συμβαίνουν στο ένα μέρος του συστήματος να δημιουργούν αλλαγές σε άλλα μέρη και β) η συνολική συμπεριφορά του συστήματος να είναι διαφορετική από τις προτεραιότητες αλλά και τις προσδοκίες των μονάδων του. Τα βασικά αξιώματα του δομικού ρεαλισμού είναι τα εξής (Waltz 1979):

- Τα κράτη αποτελούν ταυτόσημες λειτουργικές οντότητες μέσα σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα.

¹² «Αφού κι οι δυο μας γνωρίζουμε ότι στις ανθρώπινες σχέσεις το δίκαιο έχει αξία, όταν υπάρχει ίση ισχύς για την επιβολή του, και πως όταν αυτό δεν συμβαίνει, οι δυνατοί κάνουν όσα τους επιτρέπει η ισχύς τους κι οι αδύναμοι αποδέχονται όσα τους επιβάλλει η αδυναμία τους», Θουκυδίδου, Ιστορία, Ε,89, 10-4.

- Στα πλαίσια αυτού του συστήματος (ανεξαρτήτως αριθμού πόλων) υπάρχουν αυστηροί περιορισμοί στη συμπεριφορά και στις σχέσεις μεταξύ των κρατών που απορρέουν από τη δομή του.
- Οι διεθνείς θεσμοί δεν είναι όπως στον κλασικό ρεαλισμό αποτέλεσμα συγκυριακής σύμπτωσης συμφερόντων των κρατών, αλλά αντανακλούν την πάγια κατανομή ή τους συσχετισμούς ισχύος στο διεθνές σύστημα και είναι (περίπου όπως και στον κλασικό ρεαλισμό) εργαλεία στα χέρια των ισχυρών του διεθνούς συστήματος.
- Οι αλλαγές στο εσωτερικό των κρατών δεν αλλάζουν τις (δομικές) σχέσεις μεταξύ αυτών.

ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ

Ο πλουραλισμός ως θεώρηση τοποθετείται στην αρχή του 20ού αι. μ.Χ., όπου στην αρχική του μορφή, ο λεγόμενος ιδεαλισμός ή ουτοπισμός¹³, ήρθε ως κριτική απάντηση στις αδυναμίες του ρεαλισμού, αλλά και για να συμπληρώσει νέα στοιχεία στο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περιβάλλον, απορρίπτοντας τις παραδοσιακές μορφές εφαρμογής πολιτικής μέσα από την ισχύ και προτάσσοντας την ανάγκη σεβασμού του διεθνούς δικαίου για την εξασφάλιση παγκόσμιας ειρήνης¹⁴. Ο πλουραλισμός συνίσταται στα εξής αξιώματα (Κουσκουβέλης 2004):

- Το διεθνές σύστημα αποτελείται από κράτη και διεθνείς οργανισμούς [κυβερνητικούς και μη οργανισμούς και μορφές περιφερειακής οργάνωσης και ολοκλήρωσης(integration)].
- Το διεθνές σύστημα παραμένει άναρχο και ανταγωνιστικό. Όμως δεν επικρατεί παντελής αταξία λόγω της ύπαρξης μορφών συνεργασίας.

¹³ Για μια παρουσίαση αλλά και κριτική του ιδεαλισμού βλ. E. Carr, Η Εικοσαετής Κρίση, 1919-1939, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.

¹⁴ Οι ιδεολογικές βάσεις, όπως εκφράστηκαν από τον πρόεδρο των ΗΠΑ, Γούντροου Γουίλσον (1856-1924), οξυδερκή διανοητή και εμπνευστή της ιδέας, ανευρίσκονται στις αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας και του δικαίου. Υποστήριξε την Κοινωνία των Εθνών (ο πρόγονος του ΟΗΕ), ένας οικουμενικός θεσμός που θα συγκέντρωνε δημοκρατικά κράτη, νικητές και ηττημένους του πολέμου, θα μπορούσε να διασφαλίσει τη διεθνή ειρήνη, παρέχοντας αμοιβαίες εγγυήσεις πολιτικής και εδαφικής ανεξαρτησίας στα μικρά και στα μεγάλα κράτη.

- Αμφισβητεί την ύπαρξη αμιγώς ανταγωνιστικών σχέσεων. Η διεθνής (οικονομική αλλά κυρίως πολιτική) συνεργασία λόγω ύπαρξης διεθνών οργανισμών και καθεστώτων, αυξάνει την αλληλεξάρτηση και μειώνει τις πιθανότητες συγκρούσεων.
- Ο ορθολογισμός και η ενότητα των κρατών καταργούνται μεθοδολογικά (Μελέτες του ρόλου: εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων/ Διαδικασία λήψης αποφάσεων/ Γραφειοκρατικών μονάδων), οι πολιτικές συμπεριφορές είναι αποτέλεσμα σύνθετων εσωτερικών διεργασιών.
- Η έννοια του «εθνικού» συμφέροντος είτε καταργείται είτε τροποποιείται, ώστε να συμπεριλάβει και άλλα συμφέροντα εκτός της εθνικής ασφάλειας, όπως οικονομικής φύσης. Παρατηρείται δηλαδή αλλαγή στη συμπεριφορά/ επιρροή κρατών λόγω συνεργασίας – αλληλεξάρτησης (και όχι μόνο στη βάση της κατανομής ισχύος).
- Η ασφάλεια επιτυγχάνεται μέσω διαφορετικών μορφών ισχύος και συνεργασιών, τις οποίες τα κράτη επιδιώκουν.
- Οι κανόνες διεθνούς δικαίου παίζουν ρόλο και επηρεάζουν τη συμπεριφορά των κρατών.
- Οι διεθνείς οργανισμοί είναι αποτέλεσμα συνεργασιών μεταξύ των κρατών. (Αναγνωρίζει τον καταλυτικό ρόλο διεθνών οργανισμών/ καθεστώτων, επηρεάζουν τα κράτη – δημιουργούν διαφορετικές πηγές ισχύος) .

Επιπλέον, η πλουραλιστική θεώρηση απορρίπτει τον διαρκή ανταγωνισμό και την απόκτηση ισχύος - ως τον κύριο συντελεστή - στις σχέσεις μεταξύ των δρώντων στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος, καθώς αναγνωρίζει παράλληλα την ύπαρξη και μορφών συνεργασίας και διασύνδεσης των διεθνών σχέσεων των κρατών μέσα κυρίως από την οικονομία. Συγκεκριμένα, μέσα από τη θεωρία της αλληλεξάρτησης (Keohane & Nye 1975), που ορίζεται ως η αμοιβαία εξάρτηση μεταξύ κρατών ή παραγόντων και που χαρακτηρίζεται από αμοιβαίες, όχι απαραίτητα *συμμετρικές, συνέπειες (effects)*, δηλαδή δεσμεύσεις, περιορισμούς ή κόστος ως αποτέλεσμα διεθνών ανταλλαγών διακίνησης χρημάτων, αγαθών, ατόμων, μηνυμάτων πέρα από τα εθνικά όρια. Προϋπόθεση για αλληλεξάρτηση

είναι η ύπαρξη και ο υπολογισμός από τα κράτη του - οικονομικού και πολιτικού - κόστους, που προκύπτει από τις διακρατικές σχέσεις. Βλέπουμε λοιπόν μια πιο τεχνοκρατική αντίληψη, όπου προσμετρείται στην ισχύ των κρατών, πέρα από την στρατιωτική ισχύ και η οικονομία ως κύριος παράγων που προσδιορίζει τις σχέσεις των κρατών, λόγω της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Έτσι, περισσότερες ανταλλαγές μεταξύ των κρατών συνεπάγονται μεγαλύτερες δεσμεύσεις/ κόστος που επιφέρει η αθέτησή τους, με αποτέλεσμα πιο «σύνθετη» αλληλεξάρτηση. Η αλληλεξάρτηση λοιπόν περιορίζει την αυτονομία, επιβάλλει πάντα κάποιο κόστος και για τον προσδιορισμό κερδών / κόστους, υπολογίζοντας είτε τα κοινά οφέλη / κόστη ή τα σχετικά οφέλη / κόστη. Επιπλέον, δεν αποκλείει τις συγκρούσεις, οι οποίες υπάρχουν στο πλαίσιο της διανομής των κερδών, αλλά τις περιορίζει και τις εξορθολογίζει, υπό το πρίσμα των οικονομικών συνεπειών.

Μια άλλη θεωρία, που πηγάζει από την πλουραλιστική θεώρηση και έχει κοινά στοιχεία με την αλληλεξάρτηση, είναι αυτή των διεθνών καθεστώτων, με πρωτεργάτες τους R. Keohane, J. Nye και S. Krasner. Σκοπός της να εξηγήσει και να κατανοήσει τα φαινόμενα της συνεργασίας των κρατών, καθώς και τους κανόνες που ισχύουν κατά τη συνεργασία αυτή. Ως διεθνή καθεστώτα - κατά τον S. Krasner¹⁵ - λοιπόν μπορούμε να ορίσουμε «ευδιάκριτους ή δυσδιάκριτους κανόνες, αρχές, πρότυπα και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, γύρω από τα οποία οι προσδοκίες των διεθνών δρώντων συμπίπτουν σε μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα των διεθνών σχέσεων» (Αρβανιτόπουλος 1987). Κατά αυτήν τη θεωρία λοιπόν, το διεθνές σύστημα παραμένει χωρίς μια ανώτατη αρχή που να εφαρμόζει νόμους και αρχές, πλην όμως τα κράτη υπόκεινται σε αμοιβαίους κανόνες συμπεριφοράς, μέσω των διεθνών καθεστώτων, που παρεμβάλλονται μεταξύ των κρατικών οντοτήτων και του διεθνούς συστήματος, εν είδει – σε κάποιο βαθμό - «ρυθμιστή». Με αυτόν τον τρόπο μειώνεται η «αναρχία» του συστήματος και τα κράτη συμμετέχουν σε κοινά αποδεκτούς οργανισμούς, αυξάνουν την αλληλεξάρτησή τους, ταυτόχρονα όμως, μειώνεται η ανασφάλεια και θεσπίζονται κοινά κανόνες συμπεριφοράς. Τα διεθνή καθεστώτα αφορούν στο σύνολο των αρχών διαδικασιών και κανόνων με την τήρηση των οποίων εξασφαλίζεται η

¹⁵ Βλ. Krasner S., "Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables", International Organization, τόμ.36, τεύχ.2, Άνοιξη 1982.

προώθηση κοινών συμφερόντων και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διασφαλίζεται η σταθερότητα του συστήματος, χωρίς να υφίσταται μία ηγεμονική ρυθμιστική αρχή (Ρουμελιώτης 2006). Η θεωρία έχει ένα ευρύ φάσμα εφαρμογής κυρίως σε θέματα οικονομίας (εμπόριο, νομισματική και τελωνειακή πολιτική, παροχή υπηρεσιών), ενώ τελευταία επεκτείνεται η συνεργασία και σε θέματα ασφαλείας, αλλά «χαμηλού κόστους» (πχ αστυνόμευση, κοινές περιπολίες χερσαίων και θαλάσσιων συνόρων κλπ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΟΙ ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

[...«Η αγάπη είναι σαν το νερό που τρέχει... τρέχει... ασυλλόγιστα στους γκρεμούς που δε διαλέγει αυλάκι, δε ρωτά τα λουλούδια που ποτίζει, ούτε και τα χαλίκια που κατακυλά. Δε ρωτά τίποτα, μόνο τρέχει.»...]

Μ. Λουντέμης («Τότε που κυνηγούσα τους ανέμους»)

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ

Διεθνής ή διασυνοριακός ποταμός ονομάζεται αυτός ο οποίος ρέει εντός των συνόρων δύο ή περισσότερων κρατών, ή που η λεκάνη απορροής του εδράζεται στα σύνορα πέραν του ενός εθνών (UN 1977). Σύμφωνα με τη Διεθνή Επιτροπή για τις φυσικές πηγές και ποταμούς υπάρχουν περίπου 276 διασυνοριακοί ποταμοί στον κόσμο, εκ των οποίων οι 60 βρίσκονται στην ήπειρο της Ασίας (UN 2015).

ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΩΝ ΠΟΤΑΜΩΝ

Ο διεθνής ποταμός μαζί με τη λεκάνη απορροής του σχηματίζουν ένα υδρολογικό σύνολο, το οποίο μοιράζεται ανάμεσα σε διαφορετικά κράτη. Αυτό το γεγονός δημιουργεί πολλές δυσκολίες για την εκμετάλλευση των υδάτων και απαιτεί συντονισμό και συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων. Τα κύρια προβλήματα προκύπτουν όταν η εκμετάλλευση του νερού του ποταμού και της λεκάνης του συνδέεται με την κατανάλωση αυτού, είτε αφορά ποσοτική, είτε ποιοτική κατανάλωση. Ποσοτική κατανάλωση είναι η συνηθέστερη και γνωστότερη και πραγματοποιείται με την άρδευση του νερού και χρήση του κατευθείαν από τον άνθρωπο ως πόσιμο νερό, ή για γεωργική χρήση για καλλιέργεια φυτών. Η ποιοτική κατανάλωση αφορά στη βιομηχανική χρήση του νερού, όπου αυτό χρησιμοποιείται και πολλές φορές επιστρέφεται πίσω, έχοντας όμως μολυνθεί κατά την επεξεργασία του, οπότε πάλι ουσιαστικά μιλάμε για νερό που έχει καταναλωθεί. Πρέπει να τονιστεί η διαφορά μεταξύ των κρατών που βρίσκονται στο πάνω μέρος της ροής του ποταμού, από το σημείο που πηγάζει και

ονομάζονται κράτη «ανάντη» σε σχέση με τα κράτη τα οποία βρίσκονται στο κάτω μέρος της ροής του ποταμού, στο σημείο που εκβάλλει, και ονομάζονται «κατάντη» κράτη ως προς τα κράτη που βρίσκονται προς τις πηγές του ποταμού.

Όπως γίνεται κατανοητό, η συμπεριφορά των ανάντη κρατών ως προς τη χρήση του ποταμού έχει άμεσες συνέπειες στη δυνατότητα χρήσης του νερού από τα κατάντη κράτη. Έτσι, αν για παράδειγμα τα ανάντη κράτη κατακρατούν μεγάλες ποσότητες νερού για ίδια χρήση, τα κατάντη κράτη θα αντιμετωπίσουν προβλήματα επαρκούς άρδευσης για δικές του δραστηριότητες. Αντίστοιχα, αν ένα ανάντη κράτος μολύνει με τις βιομηχανικές του εργασίες τα ύδατα, το κατάντη κράτος θα δέχεται ακατάλληλο για χρήση νερό. Η συνεργασία λοιπόν μεταξύ των παραποτάμιων χρηστών ενός ποταμού και η αμοιβαία κατανόηση των αναγκών των υπόλοιπων είναι ουσιαστική και αναγκαία.

Η συνεργασία αυτή πολλές φορές παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες στο βαθμό που διακυβεύονται τα συμφέροντα των κρατών και αφορούν σε ό,τι έχει να κάνει με την εκμετάλλευση του νερού, λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε κράτος έχει απόλυτα κυριαρχικά δικαιώματα στην επικράτειά του, συμπεριλαμβανομένων και των διαθέσιμων υδάτινων πόρων που περιέρχονται σε αυτήν. Συνεπώς, καμία χώρα δεν μπορεί να δεχθεί με ευκολία οποιαδήποτε πράξη με την οποία διακυβεύονται αυτά τα κυριαρχικά δικαιώματα και να συναινέσει στην παραχώρηση υδάτινου πλούτου σε άλλα παρόχθια κράτη. Πολλές φορές κράτη βρίσκονται σε ένταση ή ακόμη και σε εμπόλεμη κατάσταση για ζητήματα που δεν συνδέονται με το νερό κι αυτό λειτουργεί ανασταλτικά και για οποιοδήποτε άλλου είδους συνεννόηση, ειδικά για τέτοιου είδους ζητήματα, όπως το νερό.

Οι σχέσεις λοιπόν μεταξύ παραποτάμιων χωρών διαφέρουν από την απόλυτη μη συνεργασία μέχρι την από κοινού παρακολούθηση και ρύθμιση ζητημάτων που προκύπτουν. Η Ινδία και το Πακιστάν για παράδειγμα που διαρρέονται από τον Ινδό ποταμό - και με δεδομένες τις χρόνιες εδαφικές διεκδικήσεις τους (βλ. Κασμίρ¹⁶) – δεν είχαν καμία συνεργασία σχετικά με τη

¹⁶ Η Γιαμού ή Τζαμού και Κασμίρ είναι μία από τις 28 Ομόσπονδες Πολιτείες που συγκροτούν σήμερα την Ινδία. Βρίσκεται στο βορειότερο τμήμα της χώρας, παρά τα Ιμαλία. Η περιοχή αποτελεί πεδίο διένεξης, καθώς την κυριότητά της αμφισβητούν και διεκδικούν η Ινδία, το Πακιστάν και η Κίνα.

χρήση του ποταμού, με αποτέλεσμα να απαιτηθεί η ανάμειξη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) για να διευθετηθεί η κατανομή του υδάτινου δυναμικού. Συγκεκριμένα, ο Ο.Η.Ε. χρηματοδότησε μία σειρά υδραυλικών έργων, ώστε μέρος της απορροής των νερών του ποταμού που καταλήγουν στο Πακιστάν να απομονωθούν και να μην εξαρτώνται από τις εκάστοτε προθέσεις της Ινδίας. Σε άλλες περιοχές, όπως η Μέση Ανατολή υπάρχει ένας βαθμός περιορισμένης συνεργασίας, ιδιαίτερα σε θέματα ανταλλαγής πληροφοριών, όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια. Τέλος, σε άλλες περιπτώσεις υπάρχουν παραποτάμια χώρες που συνεργάζονται στενά, έχοντας δημιουργήσει από κοινού αρχές για τη διαχείριση των ποταμών, όπως στην Ευρώπη για τον ποταμό Ρήνο, αλλά και μεταξύ Καναδά και Αμερικής για τον ποταμό Saint Lawrence. Ακόμα όμως και σε αυτές τις περιπτώσεις δεν εκλείπουν τα προβλήματα, η καχυποψία και η δυναμική μιας εξελισσόμενης σε ένταση κατάστασης, καθώς όλα τα κράτη προσπαθούν να αποκομίσουν τα μέγιστα δυνατά οφέλη (Soffer 1999).

Οι περισσότερες αντιπαραθέσεις αφορούν στα ανάντη και στα κατόντη κράτη. Εκ φύσεως τα ανάντη συμβάλλουν στο μεγαλύτερο μέρος της ποσότητας του ποταμού, αλλά τα κατόντη κράτη συνήθως είναι οι κατ' αρχήν χρήστες κι αυτό γιατί και ιστορικά τα κατόντη κράτη χρησιμοποιούσαν το νερό περισσότερο, το οποίο τους προσδίδει και ιστορικά δικαιώματα χρήσης. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι παγκοσμίως οι τέσσερις παλαιότεροι πολιτισμοί (Κίνα, Ινδία, Μεσοποταμία και Αίγυπτος) αναπτύχθηκαν στα κατόντη αντίστοιχων ποτάμιων συστημάτων. Κατ' αντιστοιχία τα ανάντη κράτη αν και είναι οι κύρια συμβάλλοντες αισθάνονται αποκομμένα, να στερούνται δικαιωμάτων που θεωρείται πως «ιστορικά» κατέχουν τα κατόντη κράτη, τα οποία όμως είναι και πιο ευάλωτα, αφού εξαρτώνται από τις διαθέσεις των ανάντη κρατών. Άλλα ζητήματα, που επίσης δρουν προσθετικά και αυξάνουν την πιθανότητα αντιπαραθέσεων, είναι η συνεχής αύξηση του πληθυσμού και συνεπακολουθούμενη αύξηση της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής, γεγονότα που με τη σειρά τους οδηγούν στη γεωμετρικά αυξανόμενη ζήτηση για νερό. Συνεπώς, όσο αυξάνονται οι δικαιούχοι και κατ' επέκταση οι ανάγκες σε νερό, τόσο πιο πιθανή καθίσταται μια αντιπαραθέση μεταξύ των κρατών (Μάζης 1996).

ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΔΙΕΝΕΞΕΩΝ

Όπως προαναφέρθηκε η γενεσιουργός αιτία των προβλημάτων κοινής χρήσης των διεθνών ποταμών είναι η ανάγκη συμβιβασμού – υποχώρησης των κρατών επί θεμάτων εδαφικής κυριαρχίας. Αυτό το αίτιο οδήγησε στη στοιχειοθέτηση τεσσάρων βασικών αρχών από τη διεθνή κοινότητα, προκειμένου να προλαμβάνει ή/και να επιλύει διεθνείς συγκρούσεις, όπως περιγράφονται παρακάτω (Soffer 1999).

1. Κάθε κράτος έχει απόλυτη κυριαρχία επί των τμημάτων των διεθνών ποταμών που διέρχονται από την επικράτειά του. Αυτή η αρχή είναι γνωστή και ως δόγμα Harmon, που εξαγγέλθηκε από τις ΗΠΑ το 1895 και είναι συνδεδεμένο με τις διαπραγματεύσεις που διενεργήθηκαν μεταξύ ΗΠΑ και Μεξικού για τα δικαιώματα επί του ποταμού Rio Grande. Σύμφωνα λοιπόν με το δόγμα αυτό, οι ΗΠΑ είχαν την απόλυτη εθνική κυριαρχία του εδάφους τους, συμπεριλαμβανομένου και των τμημάτων των διεθνών ποταμών, για το κομμάτι που διέσχιζε το έδαφος των ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ, το 1906, που υπογράφηκε η σχετική συνθήκη με το Μεξικό για τον Rio Grande, αποκήρυξαν το συγκεκριμένο δόγμα και δεν το συμπεριέλαβαν στη συνθήκη, όμως παραμένει στη διεθνή πολιτική σκηνή και χρησιμοποιείται από χώρες που βρίσκονται στον άνω ρου διεθνούς ποταμού, για να τεκμηριώσουν δικαιώματα επί ποταμών που πηγάζουν από τα εδάφη τους (Σκιαδάς 2011). Αυτές οι χώρες που έχουν τον έλεγχο των πηγών επιμένουν να εκμεταλλεύονται τους υδάτινους πόρους σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, καθώς δεν εξαρτώνται από άλλες παραποτάμιες χώρες (αφού αυτές ελέγχουν τις πηγές) και όσες χώρες βρίσκονται στα κατάντη σε σχέση με αυτές δεν μπορούν να τις επηρεάσουν.

2. Υπάρχει πλήρης εδαφική ενοποίηση επί της υδρολογικής λεκάνης ποταμού που διαρρέει τις διάφορες χώρες. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν την αρχή, η λεκάνη απορροής ενός ποταμού θεωρείται ένα σύνολο αδιαίρετο, ανεξάρτητα σε ποια χώρα ανήκει. Αυτή η αρχή χρησιμοποιείται στην επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών όπου το κατάντη κράτος ιστορικά επί πολλά χρόνια χρησιμοποιεί το νερό του ποταμού, χωρίς να συνεισφέρει στο υδάτινο δυναμικό, ενώ το ανάντη κράτος κατέχει τις πηγές αλλά δεν χρησιμοποιούσε το νερό στο παρελθόν, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να επικαλεστεί ιστορικά δικαιώματα. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν την

αρχή όλα τα παρόχθια κράτη έχουν ίσα δικαιώματα στη χρήση του ποταμού, ανεξάρτητα της συνεισφορά τους στο υδάτινο δυναμικό αυτού.

3. Όλα τα παρόχθια κράτη δικαιούνται να μοιραστούν με τα υπόλοιπα την εκμετάλλευση ενός ποταμού. Η αρχή αυτή δίνει έμφαση στο δικαίωμα της κατασκευής έργων εκμετάλλευσης με δεδομένο όμως ότι, πριν την οποιαδήποτε παρέμβαση στη λεκάνη του ποταμού από κάποιο κράτος, έχει λάβει τη συγκατάθεση από τα υπόλοιπα εμπλεκόμενα κράτη. Πρόκειται για την αρχή της εύλογης και ισότιμης χρήσης «equitable utilization»¹⁷, η οποία δηλώνει ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα επί ενός ποταμού περιορίζονται στη δίκαιη και ισότιμη χρήση του ποταμού αυτού από κάθε κράτος που διατρέχεται από αυτόν. Όλα τα κράτη πρέπει να απέχουν από ενέργειες επί ποτάμιου συστήματος, που ως αποτέλεσμα θα έχουν να βλάψουν τα οφέλη που απολαμβάνει άλλο παραποτάμιο κράτος. Η χρήση του ποταμού πρέπει να γίνεται μέσω αμοιβαίων συμφωνιών στη βάση της δίκαιης και ισότιμης διαχείρισης των υδάτινων πόρων. Αποτελεί την πιο ευρέως αποδεκτή αρχή στο διεθνές δίκαιο, που αφορά την εκμετάλλευση του νερού και όλες οι συνθήκες που ρυθμίζουν τη χρήση διεθνών ποταμών βασίζονται σε αυτήν. Υπάρχουν για παράδειγμα ευρωπαϊκές συνθήκες που περιέχουν τον όρο ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να κατασκευάσει κάποιο έργο στην επικράτειά του που μπορεί να βλάψει τη λεκάνη απορροής του ποταμού σε άλλα παραποτάμια κράτη. Επιπλέον, απαγορεύουν οποιοδήποτε κράτος να εκτρέψει ή να μεταβάλλει τον ρου, τη ροή ή την ποιότητα του νερού, χωρίς την πρότερη σύμφωνη γνώμη των υπολοίπων παρόχθιων κρατών.

Όπως γίνεται αντιληπτό, σύμφωνα με την πρώτη αρχή δίδεται σε ένα κράτος ως απόλυτο και κυριαρχικό δικαίωμα της χρήσης του νερού από το τμήμα του ποταμού που διέρχεται από αυτό, ενώ οι υπόλοιπες αρχές περιορίζουν το δικαίωμα αυτό. Εξαιτίας αυτής της ασυμφωνίας μεταξύ των προαναφερμένων αρχών, υπάρχει αδυναμία επίλυσης διαφορών με βάση αυτές τις αρχές όταν ένα

¹⁷ Η αρχή της «equitable utilization», καθώς και της «sic utere tuo ut alienam nom laedas», δηλ. ότι κανένας κράτος δεν πρέπει να χρησιμοποιεί ποτάμια λεκάνη εντός της επικράτειάς του κατά τρόπο που να βλάπτει τα γειτονικά του κράτη, υπήρξε η αντίστροφη μέτρηση σε διεθνές επίπεδο για το δόγμα Harmon.

κράτος αρνείται να παραιτηθεί ή να υπαναχωρήσει επί των κυριαρχικών του δικαιωμάτων.

Εκτός από τις γενικές αρχές που παρατέθηκαν παραπάνω υπάρχουν και οι ακόλουθες που κατά τη διάρκεια των ετών έχουν χρησιμοποιηθεί για να αποσοβήσουν ή να προλάβουν συγκρούσεις (Kliot 1994):

1. Η αρχή της αμοιβαίας χρήσης. Ένα κράτος μπορεί να αντιτεθεί σε μια συμφωνία για την εκμετάλλευση των πόρων ενός διεθνούς ποταμού αν διαφαίνεται ότι δεν θα λάβει ανταποδοτικά οφέλη από τα υπόλοιπα κράτη. Αυτή η αρχή έχει εφαρμογή κυρίως στα ανάντη κράτη, τα οποία ζητούν ανταποδοτικά πολιτικά και οικονομικά ανταλλάγματα από τα κατάντη κράτη, είτε για να μπορούν τα δεύτερα να εκμεταλλευτούν ευρέως τους διατιθέμενους πόρους, είτε επειδή τα πρώτα υποχρεώνονται να περιορίσουν το μέγεθος της ζημίας που υφίστανται τα κράτη στο κατώτερο μέρος του ρου του ποταμού. Για παράδειγμα, η Γαλλία, ως ανάντη κράτος στον Ρήνο, μόλυβε με άλατα από εργασίες εξόρυξης υδροξειδίου του καλίου (ποτάσα) και αρνήθηκε να περιορίσει τη ρύπανση και να αποκαταστήσει το πρόβλημα, παρ' όλες τις εκκλήσεις από την Ο.Δ. της Γερμανίας και την Ολλανδία (κατάντη κράτη). Για να επέλθει συμφωνία οι δύο χώρες μαζί με την Ελβετία αποζημίωσαν τη Γαλλία, προκειμένου να κατασκευάσει εργοστάσια για να περιορίσει τη μόλυνση του ποταμού.¹⁸

2. Η αρχή της διασύνδεσης (linkage principle). Σε αντάλλαγμα για την επίτευξη συμφωνίας για τη χρήση των υδάτων ένα κράτος μπορεί να διεκδικήσει ανταλλάγματα σε άλλους τομείς από τα υπόλοιπα κράτη που διατρέχει ο ποταμός, όπως για παράδειγμα προνομιακή μεταχείριση στο εμπόριο με τα γειτονικά κράτη.

3. Η αρχή της εικόνας (image principle). Ένα κράτος μπορεί να προτιμήσει να υπαναχωρήσει σε θέματα κυριαρχικών δικαιωμάτων χρήσης των υδάτων που διέρχονται από αυτό, με σκοπό να δημιουργήσει την εικόνα του

¹⁸ Το κόστος του προγράμματος υπολογίστηκε σε 30εκ. US \$ και η συμμετοχή των χωρών ήταν: Ολλανδία 34%, Ο.Δ. της Γερμανίας 30%, Γαλλία 30% και Ελβετία 30% (βλ. άρθρο The Milwaukee Journal, "French anger neighbors over Rhine pollution", 20 Dec., 1979, url: <https://news.google.com/newspapers?nid=1499&dat=19791220&id=OyEqAAAAIIBAJ&sjid=4SoEAAAIAIBAJ&pg=6754,7213290&hl=el>, πρόσβαση 03/12/15).

«καλού γείτονα» στα υπόλοιπα κράτη, αποσκοπώντας προφανώς να αποκομίσει οφέλη σε κάποιο άλλο πεδίο (πχ ασφάλεια συνόρων).

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ

Τα κυριότερα κείμενα που περιέχουν κοινά αποδεκτούς κανονισμούς είναι οι οδηγίες του 1966 του Ελσίνκι («1966 Helsinki Rules»), το κείμενο της International Law Commission του ΟΗΕ το 1991 και η Διεθνής Σύμβαση του 1997 για το δίκαιο των Εκτός Ναυσιπλοΐας Χρήσεων των Διεθνών Υδάτινων Πόρων (Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses) (Σκιαδάς 2011), (Soffer 1999). Αν εξαιρέσουμε λοιπόν αυτά τα κείμενα, τα οποία περιγράφουν βασικές προαιρετικές αρχές χωρίς να έχουν υποχρεωτική εφαρμογή για κανένα κράτος, μέχρι στιγμής δεν υπάρχει ένα σαφές νομικό πλαίσιο με ομοιόμορφη εφαρμογή, το οποίο να δεσμεύει τα κράτη ως προς τις ενέργειές τους. Τα ζητήματα που ανακύπτουν αντιμετωπίζονται περιπτωσιολογικά και μέσα από διμερείς συμφωνίες και συμβάσεις που έχουν καθαρά τοπικό χαρακτήρα και δεν αποτελούν διεθνές δίκαιο. Τα κράτη λοιπόν, λόγω μη ύπαρξης διεθνούς νομικού πλαισίου, προβαίνουν σε ρυθμίσεις κατά το δοκούν, είτε μέσα από διαπραγματεύσεις, είτε με μονομερείς ενέργειες στην κατεύθυνση πάντα της εξυπηρέτησης του εθνικού τους συμφέροντος. Τα προβλήματα που υφίστανται και δεν επιτρέπουν τη μέχρι τώρα θέσπιση κανόνων με ισχύ διεθνούς δικαίου εστιάζονται σε τρία ακόλουθα ζητήματα (Σκιαδάς 2011):

1. Στο νομικό προσδιορισμό του όρου «διεθνείς υδάτινοι πόροι» και την ενιαία εφαρμογή αυτού του όρου, το οποίο έχει συνέπειες και στις υποχρεώσεις που θα απαιτηθεί να αναλάβουν τα κράτη σε περίπτωση που οι πόροι χαρακτηριστούν ως διεθνείς. Για παράδειγμα, η Τουρκία διεκδικεί την απόλυτη κυριαρχία επί των υδάτινων πόρων του Τίγρη και του Ευφράτη και τους χαρακτηρίζει «διασυνοριακούς ποταμούς – transboundary rivers» και όχι «διεθνείς-international» (Μάζης 1996).

2. Στον ακόλουθο και σε συνέχεια με το προηγούμενο νομικό προσδιορισμό, ως ποσοστό του βαθμού κυριαρχίας, που θα έχει ένα κράτος επί ενός ποτάμιου συστήματος, από τη στιγμή που θα χαρακτηρίζεται ως διεθνές. Στο να παραμετροποιηθεί, δηλαδή, το εύρος των δικαιωμάτων που θα μπορεί να έχει μία

χώρα σε έναν διεθνή ποταμό, ένα τμήμα του οποίου θα διέρχεται από τα εδάφη της.

3. Στην οριοθέτηση και προσδιορισμό των δικαιωμάτων που θα θεμελιώνουν αφενός μεν όλες οι παρόχθιες χώρες αναφορικά με την ποτάμια λεκάνη, αφετέρου δε και όλων των υπολοίπων κρατών.

Οι οδηγίες του Ελσίνκι που αναφέρονται διεθνώς ως «Κώδικας του Ελσίνκι» ή «Κανόνες του Ελσίνκι» (Helsinki Rules on the Use of the Waters of International Rivers), πρόκειται για ένα κείμενο που υιοθετήθηκε από το International Law Association και προτείνει θέσεις όπου, η έννοια των υδάτινων αποθεμάτων, τίθεται υπεράνω και από τις απαιτούμενες περιφερειακές υποδιαιρέσεις με την έννοια των «κυρίαρχων κρατών» (Μάζης 1996). Στο πρώτο κεφάλαιο του κειμένου δίνονται οι ορισμοί της «Λεκάνης Απορροής» ως μία γεωγραφική περιοχή εκτεινόμενης εντός δύο ή περισσότερων κρατών, οριζόμενη από τα όρια των υδροκριτών του υδάτινων συστήματος, περιλαμβάνουσα τα επιφανειακά και τα υπόγεια ύδατα τα οποία ρέουν σε κοινή απόληξη, καθώς και του «Κράτους της Λεκάνης», ως το κράτος το έδαφος του οποίου περιλαμβάνει μία διεθνής λεκάνη απορροής. Στο άρθρο IV διατυπώνεται η θέση ότι «Κάθε Κράτος της λεκάνης δικαιούται εύλογο και ισότιμο μερίδιο (reasonable and equitable) στις επ' ωφελεία χρήσεις (beneficial uses) των υδάτων μίας διεθνούς λεκάνης απορροής». Στο άρθρο V διευκρινίζει ότι «ο ορισμός του ευλόγου και ισότιμου μεριδίου, στο πνεύμα του άρθρου IV θα πρέπει να διευκρινίζεται, λαμβάνοντας υπόψη όλους του σχετικούς παράγοντες (relevant factors) της εκάστοτε περιπτώσεως». Στο δεύτερο μέρος του κειμένου, που είναι και το σημαντικότερο, παρατίθεται το πώς η εκμετάλλευση των υδάτων ενός ποταμού μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά τρόπο εύλογο και ισότιμο. Αυτό γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τους εξής ακόλουθους παράγοντες (Soffer 1999):

1. Τη γεωγραφία της λεκάνης, εξετάζοντας την περιοχή της ποτάμιας λεκάνης που κάθε κράτος χρησιμοποιεί.
2. Τα υδρολογικά στοιχεία της λεκάνης, εξετάζοντας τη σχετική ποσότητα του νερού που κάθε παραποτάμιο κράτος συνεισφέρει.
3. Τις επικρατούσες κλιματολογικές συνθήκες ανά περιοχή για το σύνολο της λεκάνης απορροής.

4. Το μέγεθος της χρήσης των υδάτων από κάθε κράτος στο παρελθόν (ιστορικά δικαιώματα) και στο παρόν.
5. Τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες των πολιτών κάθε κράτους.
6. Το βαθμό εξάρτησης του κράτους από τα ύδατα του ποταμού.
7. Το κόστος για την υλοποίηση εναλλακτικών σχεδίων από το κράτος για προμήθεια νερού.
8. Τη διαθεσιμότητα του κράτους σε άλλους πόρους πέραν του νερού.
9. Το επίπεδο του πλεονάζοντος νερού του ποταμού, όπως αυτό τεκμηριώνεται από κάθε κράτος.
10. Την πιθανότητα αποζημίωσης ενός ή περισσότερων κρατών, προκειμένου να εκχωρήσουν μία ποσότητα νερού στα υπόλοιπα.
11. Την πιθανότητα ικανοποίησης των αναγκών ενός κράτους χωρίς την πρόκληση σημαντικής βλάβης στα άλλα παρόχθια κράτη.

Επιπλέον, στο ίδιο κεφάλαιο, τονίζεται ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να απολαμβάνει προνομιακής μεταχείρισης στα θέματα εκμετάλλευσης του νερού έναντι των υπολοίπων και πως ένα κράτος μπορεί να διατηρεί ένα υφιστάμενο καθεστώς εκμετάλλευσης του νερού ενός ποταμού, στο βαθμό που αυτή η εκμετάλλευση δεν επηρεάζει αρνητικά τα λοιπά παρόχθια κράτη.

Αντίστοιχα, η Διεθνής Σύμβαση του 1997 για το δίκαιο των Εκτός Ναυσιπλοΐας Χρήσεων των Διεθνών Υδάτινων Πόρων (Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses) δίνει έμφαση στις αρχές της «Ισότιμης Χρήσης», της «Υποχρέωσης παροχής υδρολογικών στοιχείων», της «Υποχρέωσης ειρηνικής επίλυσης των διαφορών», της «Υποχρέωσης παροχής υδρολογικών στοιχείων», της «πρόληψης σημαντικής βλάβης στα άλλα κράτη» και της «Συνεργατικής διαχείρισης των διεθνών υδαταγωγών» (Σκιαδάς 2011), (K. Wegerich and J. Warner 2010).

Η Διεθνής Σύμβαση του 1997, η οποία έχει τεθεί σε ισχύ από 17 Αυγούστου 2014 κι έχει πλέον ισχύ κανόνα διεθνούς δικαίου. Μέχρι στιγμής έχουν προσχωρήσει σε αυτήν υπογράφοντας 36 χώρες (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα), σε ένα διάστημα 17 ετών από την ημέρα που κατατέθηκε (21 Μαΐου

1997), ως παράρτημα στο ψήφισμα 51/229 της γενικής συνέλευσης του ΟΗΕ (UN, Treaty Collection 2015). Η αργή προσχώρηση των κρατών, αλλά και ο μικρός αριθμός συμμετεχόντων, αποδεικνύουν την κρισιμότητα που έχει για αυτά το ζήτημα του νερού. Τα κράτη δυσκολεύονται να αποδεχτούν κανόνες για τη διευθέτησή του νερού, οι οποίοι δύνανται να περιορίσουν τα δικαιώματα και να βλάψουν τα συμφέροντα τους.

Μολαταύτα, η θέση σε ισχύ της σύμβασης αποτελεί μία πραγματικότητα και δημιουργεί ένα νέο momentum στη διεθνή κοινότητα, το οποίο θα φανεί στο μέλλον κατά πόσο θα επηρεάσει τις υπάρχουσες αλλά και μελλοντικές διενέξεις για τους υδάτινους πόρους. Η σύμβαση του 1997 αποτελείται από 37 άρθρα που κατανέμονται σε 7 μέρη: Μέρος I Εισαγωγή, Μέρος II Γενικές Αρχές, Μέρος III Σχεδιαζόμενα Μέτρα, Μέρος IV Προστασία, Συντήρηση και Διαχείριση, Μέρος V Επιβλαβείς Συνθήκες και Επικίνδυνες Καταστάσεις, Μέρος VI Διάφοροι Όροι και Μέρος VII Τελικές Συνθήκες. Επιπλέον, ένα παράρτημα στη συνθήκη διατυπώνει τις απαιτούμενες διαδικασίες στην περίπτωση που κράτη συμφωνήσουν να υποβάλλουν αίτημα για διαιτησία επί μίας διενέξεως που έχουν. Η απαρχή της Σύμβασης βρίσκεται αρκετά πίσω στον χρόνο, στις 21 Νοεμβρίου 1959, όπου με την απόφαση 1401 του ΟΗΕ διατυπώθηκε η ανάγκη για «την έναρξη προκαταρκτικών μελετών πάνω σε νομικά ζητήματα για την εκμετάλλευση και χρήση των διεθνών ποταμών, προκειμένου να αποφασιστεί αν αποτελεί ζήτημα που χρήζει κωδικοποίησης». Στη συνέχεια, με την απόφαση 2669 του 1970, ανατέθηκε στην International Law Commission (ILC) η διαδικασία παραμετροποίησης των οδηγιών, διμερών συμβάσεων, και εθιμικού δικαίου που υπήρχε σε θέματα «διεθνών υδάτινων οδών» («international watercourses»), με τελικό αποτέλεσμα την ολοκλήρωση της σύμβασης στις 21 Μαΐου 1997. Η ανάθεση αυτού του έργου από τον ΟΗΕ στην ILC δείχνει και την ουσιαστική διάσταση του εγχειρήματος, σχετικά με την επικρατούσα κατάσταση για τα θέματα των υδάτων. Η ILC ασχολείται από το 1947 ως ένα επιπλέον σώμα του Οργανισμού με θέματα αναγνώρισης εθιμικού δικαίου, της κωδικοποίησης αυτού, προκειμένου να καταλήξει νομολογία του διεθνούς δικαίου (K. Wegerich and J. Warner 2010).

Τα κύρια σημεία της σύμβασης περιέχονται στα Μέρη I,II,III και IV, όπως αυτά περιγράφηκαν στην παραπάνω παράγραφο. Στο άρθρο 2 του Μέρους I προσδιορίζεται οι όροι «watercourse» και «international watercourse». Ως «υδάτινη οδός» («watercourse») λοιπόν καλείται «ένα σύστημα από υπέργεια και επίγεια ύδατα, τα οποία, λόγω της φυσικής τους σχέσης, αντιμετωπίζονται ως μια ενιαία ολότητα, και φυσιολογικά ρέουν προς έναν κοινό τερματικό προορισμό» («a system of surface waters and groundwaters constituting by virtue of their physical relationship a unitary whole and normally flowing into a common terminus»). Αντίστοιχα, ως «διεθνής υδάτινη οδός» («international watercourse») ονομάζεται «η υδάτινη οδός της οποίας τα μέρη εντοπίζονται σε διαφορετικά κράτη» (« a watercourse, parts of which are situated in different States»)¹⁹.

Το άρθρο 5 που περιέχεται στο Μέρος II, εμπεριέχει την αρχή που ευρέως θεωρείται ως ο ακρογωνιαίος λίθος της σύμβασης: της εύλογης και ισότιμης χρήσης και συμμετοχής. Αναφέρει λοιπόν ότι όποιο κράτος μοιράζεται μια διεθνή υδάτινη οδό θα πρέπει να τη χρησιμοποιεί με τρόπο εύλογο και ισότιμο έναντι των υπολοίπων που μοιράζονται την ίδια υδάτινη οδό. Για τη διασφάλιση του εύλογου και ισότιμου καταγράφονται μία σειρά από παράγοντες και καταστάσεις στο άρθρο 6. Στο άρθρο 5 διατυπώνεται επίσης και η αρχή της ισότιμης συμμετοχής, όπου τα κράτη θα πρέπει να «συμμετέχουν στη χρήση, ανάπτυξη και προστασία των διεθνών υδάτινων οδών με τρόπο ισότιμο και εύλογο» («participate in the use, development and protection of an international watercourse in an equitable and reasonable manner») (UN, Treaty Collection 2015).

Η αδυναμία των ανωτέρω κειμένων, πέραν του ότι τυγχάνουν μειωμένης αναγνωρισιμότητας από τα κράτη - καθώς οι οδηγίες του Ελσίνκι αποτελεί έναν οδηγό και η σύμβαση του 1997, η οποία αν και έχει τεθεί σε ισχύ έχουν προσχωρήσει σε αυτήν μόνο 36 κράτη - παρουσιάζουν και δυσκολία στην πρακτική εφαρμογή τους. Συγκεκριμένα, πολλοί από τους παράγοντες τους οποίους επικαλούνται δεν είναι ξεκάθαροι και υπόκεινται σε μεταβολές με το

¹⁹ Βλ. Stephen C. McCaffrey, Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses/Introductory Note, στο Audiovisual Library of International Law, url: <http://legal.un.org/avl/ha/clnuiw/clnuiw.html>, πρόσβαση 3/12/15.

πέρασμα του χρόνου. Για παράδειγμα, το μέγεθος της λεκάνης απορροής ενός ποταμού μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου, ανάλογα με τη διάβρωση του εδάφους, η παροχή νερού από τις πηγές δεν είναι επίσης σταθερή, όπως και οι κλιματολογικές αλλαγές που συντελούνται κατά τη διάρκεια των δεκαετιών είναι μεγάλες. Ακόμη εγείρονται κι άλλες αμφισβητήσεις σχετικά με τον καθορισμό των ιστορικών δικαιωμάτων που έχει ένα κράτος· μετά το πέρασμα πόσων ετών θεωρείται πως ένα κράτος αποκτά ιστορικά δικαιώματα; Ή πώς ορίζεται η σπατάλη – αλόγιστη χρήση νερού και ποιος μπορεί να καθορίσει τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες ενός έθνους; Από τα παραπάνω προκύπτει και η αδυναμία εξεύρεσης ενός κοινά αποδεκτού συνόλου κανόνων από όλα τα κράτη, μία κοινή κωδικοποίηση όλων των υπεισερχομένων παραγόντων κατά τη διαδικασία επίλυσης μίας ανακύπτουσας διαφοράς μεταξύ κρατών και, με δεδομένη τη βαρύτητα του ρόλου του νερού ως παράγοντας επιβίωσης ενός έθνους, τα κράτη καταφεύγουν στην ερμηνεία των ασαφών διατάξεων κατά το δοκούν με διπλό σκοπό: πρώτον, να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους κατά τον βέλτιστο για αυτά δυνατό τρόπο και δευτερευόντως να επιδείξουν μία εικόνα συμμόρφωσης προς τις υφιστάμενες διεθνείς νόρμες και συμβάσεις, ώστε να μη θεωρηθούν ότι καταπατούν το διεθνές δίκαιο.

Στον αντίλογο των ανωτέρω, η σύμβαση του 1997 αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο στα χέρια της διεθνούς κοινότητας, ιδιαίτερα και μετά τη θέση της σε ισχύ. Ήδη, από την ολοκλήρωσή της και την υποβολή της προς αποδοχή από τα κράτη μέλη του Οργανισμού το Διεθνές Δικαστήριο της Δικαιοσύνης (γνωστό και ως Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στο εξής ΔΔ), έλαβε τη συνθήκη υπόψη του, προκειμένου να εκδώσει απόφαση για την υπόθεση *Gabcikovo-Nagymaros*^{20,21}. Σε αυτήν την υπόθεση το ΔΔ απεφάνθη ότι η συνθήκη του 1997 ισχυροποιεί την

²⁰ Αφορά σε διένεξη μεταξύ Ουγγαρίας και Σλοβακίας για την κατασκευή ενός φράγματος στον ποταμό Δούναβη από τη Σλοβακία, έργο για το οποίο αντιτέθηκε η Ουγγαρία και συμφώνησαν να λύσουν τη διαφορά τους στο ΔΔ.

²¹ Βλ. Stephen C. McCaffrey, *Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses/Introductory Note*, στο *Audiovisual Library of International Law*, url: <http://legal.un.org/avl/ha/clnuiw/clnuiw.html>, πρόσβαση 3/12/15.

αρχή της «κοινωνίας των συμφερόντων» («community of interest»)²² και για εκτός ναυσιπλοΐας χρήσεις των υδάτινων οδών (K. Wegerich and J. Warner 2010). Από το ξεκίνημα της δημιουργίας της συνθήκης βλέπουμε πως αυτήν αποτέλεσε ένα εργαλείο επίλυσης διαφορών από ένα διεθνές νομικό όργανο, το ΔΔ.

Τέλος, κρίνεται επίσης σκόπιμο να αναφερθεί, αν και δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας, ότι όλες οι παραπάνω αναφορές στο διεθνές δίκαιο σύμφωνα και με τον Ι. Θ. Μάζη «αφορούν ουσιαστικά τα επιφανειακά ύδατα, αλλά κατά τους Carronera και Alheritiere, οι συν τω χρόνω επεξεργασθείσες νομικές πρακτικές και αρχές οι αφορώσες τα επιφανειακά ύδατα, μπορούν να εφαρμοστούν κατ' αναλογία και στα υπόγεια ύδατα» (Μάζης 1996).

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΠΟΤΑΜΟΙ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα οι περισσότερες από τις συμβάσεις και συμφωνίες, που αφορούσαν σε διεθνείς ποταμούς στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, συνάπτονταν είτε μεταξύ ενός κράτους της περιοχής και του ευρωπαϊκού κράτους που το είχε υπό την κηδεμονία του, είτε μεταξύ δύο ευρωπαϊκών κρατών που είχαν υπό την κηδεμονία τους περιοχές της Μέσης Ανατολής. Για παράδειγμα οι συμφωνίες σχετικές με τη χρήση των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, Ιορδάνη όπως και του ποταμού Γιαρμούκ υπεγράφησαν μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας, ως αποικιοκρατικές δυνάμεις. Οι δύο χώρες σχημάτισαν μία επιτροπή προκειμένου να μελετήσει όλα τα επενδυτικά σχέδια της Γαλλίας στη Συρία, που η εφαρμογή τους θα μπορούσε να ελαττώσει την ποσότητα των υδάτων στη Μεσοποταμία, η οποία αποτελούσε κτήση της Μ. Βρετανίας. Άλλη μία επιτροπή συστήθηκε με αντικείμενο τη χρήση των ποταμών Ιορδάνη και Γιαρμούκ και το 1922 αποφασίστηκαν τα δικαιώματα των Σύριων κατοίκων για τον Ιορδάνη. Μία ακόμη συμφωνία μεταξύ Αιγύπτου και Μ. Βρετανίας που υφίσταται από το

²² Ο όρος «κοινωνία συμφερόντων» πρωτοπαρουσιάζεται σε υπόθεση του ΔΔ που αφορούσε στον ποταμό Oder, όπου η Πολωνία διεκδίκησε στο ΔΔ το δικαίωμα να ασκεί αποκλειστικά κυριαρχικά δικαιώματα ναυσιπλοΐας επί του ποταμού, με τις υπόλοιπες χώρες να αντιτίθενται, καθώς θεωρούσαν τον ποταμό διεθνή. Το ΔΔ αποφάνθηκε ότι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη το σύνολο των συμφερόντων (που αποτελούν ένα αναπόσπαστο σύνολο μια «κοινωνία») όλων των παρόχθιων κρατών με τρόπο απόλυτα ίσο για όλο το μήκος του ποταμού και χωρίς να υπάρχει προνομιακή μεταχείριση κάποιου κράτους σε σχέση με τα υπόλοιπα (K. Wegerich and J. Warner 2010).

1929 καθορίζει την κατανομή των υδάτων μεταξύ Αιγύπτου και του βρετανικού προτεκτοράτου του Σουδάν.

Κάποιες ακόμη συμφωνίες υπογράφηκαν από κράτη στην περιοχή μετά το τέλος της αποικιοκρατίας. Συγκεκριμένα, το 1959 υπογράφηκε μεταξύ Αιγύπτου και Σουδάν μία νέα συμφωνία για το Νείλο. Στη συμφωνία, όπως και σε αυτήν του 1929, ο ποταμός θεωρείται ένα ενιαίο σύστημα, το οποίο απαιτεί κοινή διαχείριση, στο πλαίσιο μίας αμοιβαίας αποδεκτής συμφωνίας. Τέλος, άλλη μία συμφωνία που κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί είναι η συνθήκη φιλίας και γειτονίας που υπογράφηκε το 1946 μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ. Σε αυτήν αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα της από κοινού προσπάθειας για να διατηρηθεί η επάρκεια σε ποσότητα, αλλά και η ποιότητα του νερού του υδάτινου συστήματος Τίγρη και Ευφράτη. Αυτή η συνθήκη επιπλέον περιγράφει και τον τρόπο συνεργασίας των δύο χωρών για την κατασκευή και συντήρηση των υδραυλικών έργων των δύο χωρών (Soffer 1999).

Παρ' όλες τις προαναφερθείσες συμφωνίες η Μέση Ανατολή έχει βιώσει πλήθος συγκρούσεων που αφορούν τη χρήση διεθνών ποταμών. Η πιο περίπλοκη διαμάχη αφορά στον ποταμό Ιορδάνη και στους παραπόταμους του, εξαιτίας των μεγάλων αναγκών για νερό στην περιοχή και της μικρής παρεχόμενης αντίστοιχη ποσότητας που το ποτάμιο σύστημα μπορεί να παράσχει. Η επίλυση της διαφοράς εξαρτάται από μία γενικότερη διευθέτηση της αραβοϊσραηλινής διαμάχης. Το σύστημα Τίγρη – Ευφράτη έχει επίσης οδηγήσει σε σοβαρές διαφωνίες μεταξύ της Τουρκίας και των λοιπών παραποτάμιων χωρών, ένα επίσης περίπλοκο ζήτημα, εξαιτίας των διαφορετικών λεκανών απορροής, που συνδέονται και επηρεάζουν η μία την άλλη. Για παράδειγμα, η κατάσταση του Ευφράτη επηρεάζει αυτήν αντίστοιχα του Τίγρη και το αντίστροφο. Ο Ορόντης επηρεάζει τον Ευφράτη και τον Ιορδάνη, ενώ ο Ευφράτης με τη σειρά του τον Γαρμούκ (P. Rogers and P. Lydon 1994).

Η μεγάλη εξάρτηση των χωρών της Μέσης Ανατολής από τις υδάτινες πηγές, έχει ως αποτέλεσμα οι σχετιζόμενες διενέξεις να έχουν κεντρικό ρόλο στις σχέσεις των κρατών και συχνά επιθετικό χαρακτήρα, οριοθετώντας σε μεγάλο βαθμό τις γενικότερες σχέσεις των χωρών. Για παράδειγμα η διαμάχη μεταξύ

Συρίας και Τουρκίας, αναφορικά με τη διαχείριση με τα νερά των ποταμών Ορόντη και Ευφράτη κυριαρχούσε στην ατζέντα των διαφωνιών που καταγράφονταν από αυτές τις χώρες. Ακόμη, η παρόμοια σε επίπεδο στρατιωτική ισχύς που διαθέτουν μερικά από τα κράτη στην περιοχή, αυξάνει την ένταση, καθώς δεν μπορεί μία χώρα λόγω υπέρτερης ισχύος να επιβάλλει τις θέσεις της στην άλλη (πχ η περίπτωση Συρίας και Ιράκ). Παρόλη λοιπόν την πρόοδο σε διεθνές επίπεδο σε θέματα συμφωνιών και συμβάσεων, στη Μέση Ανατολή συνεχίζουν να υπάρχουν χρονίζουσες διαμάχες για υδάτινα ζητήματα, που λόγω των πολλαπλών ιδιομορφιών, δύσκολα θα επιλυθούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΙΟΡΔΑΝΗ

Γεωλογικά ο Ιορδάνης είναι ένας σχετικά καινούργιος ποταμός για τα γεωλογικά δεδομένα και υπολογίζεται πως σχηματίστηκε κατά την πλειστοκαινή περίοδο (περίπου 20.000 χρόνια πριν) (Μάζης 1996). Η λεκάνη απορροής του εκτείνεται σε μία περιοχή 6.315 - 6.820 τετρ. μίλια, ανάλογα με τις πηγές του (Soffer 1999). Τα κράτη που μοιράζονται τη λεκάνη απορροής του ποταμού είναι η Συρία, το Ισραήλ, η Παλαιστίνη και η Ιορδανία. Επιπλέον, στο συνολικό υδρολογικό σύστημα της περιοχής κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί και η περίπτωση του Λιβάνου, που από το έδαφος του διέρχεται εξ ολοκλήρου ο ποταμός Λιτανί, με ιδιαίτερη σημασία, αλλά και ο Χασμπανί, που αποτελεί μία από τις κύριες πηγές του Ιορδάνη. Η λεκάνη απορροής του άνω ρου του Ιορδάνη περιλαμβάνει τη βόρεια ορεινή ζώνη, τις νοτιοδυτικές παρυφές του όρους Έρμονες (Hermon), καθώς και το βόρειο άκρο της κοιλάδας του Ιορδάνη. Οι περιοχές αυτές έχουν έναν ετήσιο δείκτη βροχοπτώσεων που κυμαίνεται από 450mm έως 1200mm. Στον άνω ρου του Ιορδάνη οι απαρχές του ποταμού ανευρίσκονται σε καρστικές πηγές υπόγειων υδάτων στις δυτικές και νότιες πλευρές του όρους Έρμονες, που ρέουν και σχηματίζουν παραπόταμους (Σκιαδάς 2011). Οι κυριότεροι παραπόταμοι οι οποίοι συνθέτουν και τις πηγές του Ιορδάνη είναι οι παρακάτω (Μάζης 1996):

Ο ποταμός Νταν, που είναι ο μεγαλύτερος ποταμός του συστήματος και βρίσκεται εξ ολοκλήρου σε ισραηλινό έδαφος, κοντά στα σύνορα με τη Συρία, όμως η λεκάνη απορροής του είναι πολύ μικρή – μόλις 24 τετρ. χλμ. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι ο ποταμός αυτός τροφοδοτείται αποκλειστικά από πηγές από το σημείο όπου και πηγάζει. Η παροχή του Νταν είναι σταθερή – η σταθερότερη μεταξύ όλων – και υπολογίζεται, κατά μέσο όρο, σε 250 εκατ. κυβ. μ. κατ' έτος. Ο Νταν αντιπροσωπεύει το 50% της παροχής του άνω ρου του ποταμού Ιορδάνη και στη διάρκεια ενός ξηρού έτους μπορεί να φτάσει να παρέχει ακόμα και το 70% της ροής αυτού.

Ο ποταμός Χασμπανί αποτελεί τη δεύτερη εκ των τριών υδάτινων επιφανειακών οδών που η συμβολή τους σχηματίζει τον Ιορδάνη και πηγάζει από τον Νότιο Λίβανο, περίπου 30 χλμ. βόρεια των συνόρων του, από δύο ομάδες πηγών τη

Χασμπαγιά και την Ουαζανί, που τροφοδοτούνται από υπόγειους οχετούς. Η μέση παροχή του Χασμπανί υπολογίζεται σε 125 εκατ. κυβ. μ. κατ' έτος, ενώ η λεκάνη απορροής του σε 613 τετρ. χλμ.

1. Ο τρίτος ποταμός είναι ο Μπανιάς, ο οποίος μετά τον Πόλεμο του 1967 βρίσκεται υπό ισραηλινό έλεγχο, και ο οποίος πηγάζει από καρστικό σπήλαιο 1χλμ. βόρεια των προ του πολέμου του 1967 συνόρων, μεταξύ Ισραήλ και Συρίας. Η λεκάνη απορροής του έχει έκταση 175 τετρ. χλμ. και η μέση παροχή του υπολογίζεται σε 125 εκατ. κυβ. μ. κατ' έτος.

Οι παρουσιαζόμενες μέσες παροχές που παρουσιάζονται από μετρήσεις για τους ποταμούς Χασμπανί και Μπανιάς, παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις και είναι δύσκολο να αξιολογηθούν με σχετικά απόλυτους αριθμούς. Επιπλέον, το ιδιοκτησιακό καθεστώς των δύο εν λόγω ποταμών παρουσιάζει αρκετές ιδιαιτερότητες που χρήζουν ανάλυσης (Μάζης 1996). Έτσι, αρχικά ο Χασμπανί εμφανίζεται σε όλα τα σχετικά κείμενα ως λιβανικός ποταμός. Παρόλα αυτά η πηγή Ουαζανί, που είναι και η χαμηλότερη του ποταμού, βρίσκεται στο χωριό Ελ Χαφάρ και θα μπορούσε να θεωρηθεί ως συριακή, αφού πριν από τον Πόλεμο του 1967 το χωριό αυτό αποτελούσε επικράτεια της Συρίας κι όχι του Λιβάνου. Με αυτό το δεδομένο η Συρία δύναται να διεκδικήσει την ιδιοκτησία των μισών τουλάχιστον πηγών του Χασμπανί.

Αντίστοιχα, το ιδιοκτησιακό καθεστώς του Μπανιάς είναι ακόμα πολυπλοκότερο. Βάσει της συμφωνίας που συνεμείφθη μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας, ως εντολοδόχες δυνάμεις και που από το 1922 έως το 1924 προσδιόρισαν τη χάραξη των συνόρων μεταξύ Παλαιστίνης Συρίας και Λιβάνου, υπάρχει η αντίληψη ότι ο ποταμός Μπανιάς είναι συριακός. Σύμφωνα λοιπόν με τις εργασίες της Επιτροπής Newcomb Paulet, προβλεπόταν ότι οι πηγές του Μπανιάς θα παρέμεναν προσωρινά υπό γαλλική κατοχή (δηλ. στη Συρία και τον Λίβανο) και η Βρετανία θα διατηρούσε το δικαίωμα ανακίνησης του θέματος αυτού πριν γίνει η τελική χάραξη των συνόρων στην περιοχή κοντά στον Μπανιάς, κάτι που τελικώς δεν έπραξε. Θεωρητικά βέβαια, η Βρετανία ουδέποτε αποποιήθηκε του αιτήματός της να συμπεριληφθούν οι πηγές του Μπανιάς στην Παλαιστίνη. Αυτή η «αμέλεια» της βρετανικής πλευράς έγινε ιδιαίτερα αισθητή για τις συνέπειές της στα τέλη της δεκαετίας του 1950, όταν οι Σύριοι θέλησαν να εκτρέψουν τη ροή των υδάτων του

Μπανιάς προς τη δική τους επικράτεια, εμποδίζοντας έτσι τη ροή του προς το Ισραήλ. Καθώς αυτά τα εδαφικά και ιδιοκτησιακά θέματα παραμένουν ανοικτά, ο ποταμός Μπανιάς θα θεωρείται συριακός και ο ποταμός Χασμπανί λιβανικός (Μάζης 1996).

Ο Ιορδάνης ρέει για περίπου 75 χλμ. αρχικά στη λίμνη Χούλα, αφού διέλθει μεταξύ εύφορων αγροτικών περιοχών, όπου εξερχόμενος της λίμνης, συνεχίζει τη ροή του για 25 χλμ. πριν καταλήξει στη λίμνη Τιβεριάδα (Κινερέτ στα εβραϊκά). Ο άνω ρους του Ιορδάνη παρέχει κατά μέσο όρο 660-770 εκατ. κυβ. μ. νερού ετησίως στη λίμνη, το οποίο αντιστοιχεί στο 40-45% του προϋπολογισμού του χρησιμοποιήσιμου νερού του Ισραήλ. Η ωφέλιμη χωρητικότητα της λίμνης είναι 550-700 εκατ. κυβ. μ. νερού, ενώ η μέγιστη χωρητικότητά της υπολογίζεται σε 3.985 εκατ. κυβ. μ. νερού. Η λίμνη Χούλα, που είναι η βιβλική λίμνη Merom, καθώς και οι βαλτώδεις εκτάσεις που υπήρχαν στην περιοχή αποξηράνθηκαν από το Ισραήλ το 1959 (Soffer 1999). Η επιτυχία του προγράμματος είχε θεωρηθεί μεγάλο εθνικό κατόρθωμα για το ισραηλινό κράτος. Η πολιτική του όμως μεταβλήθηκε στα τέλη του 20ού αιώνα, θεωρώντας ότι για την καλύτερη ανάπτυξη της περιοχής απαιτείται ισορροπία μεταξύ της φύσης και της ανθρώπινης παρεμβατικότητας. Έτσι, το ισραηλινό κράτος, μεταβάλλοντας την πολιτική μισού σχεδόν αιώνα, προχώρησε στην επανασύσταση της λίμνης, καθώς και ένα μέρος των βάλτων της περιοχής, προκειμένου να αποτρέψει την περαιτέρω υποβάθμιση της ποιότητας της καλλιεργήσιμης γης και για την προστασία του οικοσυστήματος της περιοχής γενικά.

Ο ποταμός στη συνέχεια, μετά την έξοδό του από τη λίμνη ρέει, διαμέσου της κοιλάδας του Ιορδάνη, προς τη Νεκρά Θάλασσα. Στη διαδρομή αυτή και ειδικά στο τμήμα που εκτείνεται νότια από τη συμβολή του Ιορδάνη με τον παραπόταμο του Γιαρμούκ, τον μεγαλύτερο παραπόταμο του Ιορδάνη, οι υπόλοιποι παραπόταμοι που δέχεται είναι χείμαρροι με ορμητικά νερά που τις περισσότερες μέρες του χρόνου είναι ξηροί και έχουν ύδατα μόνο την περίοδο των βροχών ή σε έντονες καταιγίδες στην περιοχή της ερήμου. Μετά τη λίμνη Τιβεριάδα, που οριοθετεί το πάνω μέρος της ροής, αρχίζει ο κάτω ρους του Ιορδάνη, όπου ο ποταμός συμπεριφέρεται διαφορετικά σε σχέση με το προηγούμενο τμήμα του. Η αιτία για αυτό είναι ότι μόνο ένα μικρό ποσοστό απελευθερώνεται από τη λίμνη Τιβεριάδα

για να συνεχίσει νοτιότερα, στον κάτω ρου του ποταμού. Παλαιότερα, πριν αρχίσει η εκμετάλλευση του Ιορδάνη από τη Συρία και το Ισραήλ, ο ποταμός παρείχε περί τα 1.359 εκατ. κυβ. μ. κατ' έτος στη Νεκρά Θάλασσα. Σήμερα, ο ποταμός παρέχει μόλις 60 εκατ. κυβ. μ. το οποίο, ως επί το πλείστον, είτε έχει υψηλό βαθμό αλατότητας, είτε πρόκειται για νερό αποχετεύσεων, επομένως ουσιαστικά ακατάλληλο για εκμετάλλευση. Επιπλέον, μόνο μικρές ποσότητες νερού από τη λίμνη Κινερέτ ρέουν προς τον κάτω ρου του Ιορδάνη, που προέρχονται από χλωριούχες πηγές και αποχετευτικά δίκτυα. Μόνο κατά τα έτη που σημειώνονται πλημμύρες (δηλαδή μία φορά στα πέντε ή δέκα χρόνια) φτάνει καθαρό πλεονάζον νερό στον κάτω ρου του ποταμού. Ανάλογα λοιπόν με τη θέση των κρατών σε σχέση με τον ποταμό, η Συρία (με τα προ του 1967 σύνορα) και ο Λίβανος είναι κατά τα ανάντη κράτη ως προς το Ισραήλ, ενώ το Ισραήλ κατά τα ανάντη κράτος ως προς την Ιορδανία (Μάζης 1996).

Επιπρόσθετα, το περισσότερο νερό του παραπόταμου του Ιορδάνη Γιαρμούκ πηγάζει από το ανατολικό άκρο της ρηξιγενούς κοιλάδας στη Συρία και σχηματίζει τα σημερινά σύνορα μεταξύ Συρίας και Ιορδανίας για 40 χλμ. περίπου και στη συνέχεια τα σύνορα μεταξύ Ιορδανίας και Ισραήλ για άλλα 12 χλμ. Το Ισραήλ μοιράζεται την κοίτη του ποταμού, χωρίς όμως να συμμετέχει στην εκμετάλλευσή του. Η λεκάνη απορροής του Γιαρμούκ καλύπτει έκταση 6.800 τετρ. χλμ., με το μεγαλύτερο μέρος της να βρίσκεται στη Συρία και το υπόλοιπο στην Ιορδανία. Η μέση παροχή του υπολογίζεται σε 450-475 εκατ. κυβ. μ. κατ' έτος, που προέρχονται κυρίως από βροχοπτώσεις, υπάρχουν όμως και έντονες μεταβολές στην παροχή του, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται σοβαρές πλημμύρες. Για τον έλεγχο των υπερχειλίσεων του ποταμού, αλλά και την εκμετάλλευση των υδάτων του γενικότερα, αποφασίστηκε η κατασκευή του Φράγματος της Ενότητας (Φράγμα Μακαρίν), προς όφελος της Συρίας και Ιορδανίας. Στην περίπτωση του Γιαρμούκ η Συρία είναι κατά τα ανάντη κράτος ως προς την Ιορδανία και η Ιορδανία είναι κατά τα ανάντη κράτος ως προς το Ισραήλ, ως προς την κοίτη του ποταμού (Μάζης 1996). Τα νερά του Γιαρμούκ, δεδομένου και των προβλημάτων στην παροχή νερού που αντιμετωπίζει η Συρία από την Τουρκία με τον ποταμό Ευφράτη, αποκτούν όλο και περισσότερο ενδιαφέρον για αυτήν. Επιπλέον, η γεωπολιτική αξία του ποταμού γίνεται κατανοητή λαμβάνοντας υπόψη ότι, η ροή

του ποταμού Γιαρμούκ χρησιμοποιείται για τον καθορισμό τμήματος των συνόρων μεταξύ Ισραήλ και Ιορδανίας κοντά στην κοιλάδα του ποταμού Ιορδάνη, καθώς και τμήματος των συνόρων μεταξύ Συρίας και Ιορδανίας, στο τμήμα που αφορά τον άνω ρου του Γιαρμούκ. Ακόμη ο ποταμός αποτελεί το νότιο σύνορο των υψωμάτων του Γκολάν. Ο συγκεκριμένος παραπόταμος λοιπόν του Ιορδάνη, πέραν της υδρολογικής του σημασίας, βρίσκεται στο γεωπολιτικό κέντρο τριών κρατών (Συρία, Ισραήλ και Ιορδανία), ενώ ταυτόχρονα από τη μία του πλευρά οριοθετεί τα υψώματα του Γκολάν, που είναι ένα από τα κύρια σημεία αντιπαράθεσης στη Μέση Ανατολή και διεκδίκησης μεταξύ Συρίας και Ισραήλ (Σκιαδάς 2011).

Συνοψίζοντας, η βόρειος λεκάνη του Ιορδάνη (πριν τη λίμνη Τιβεριάδα) παρέχει περίπου 800-910 εκατ. κυβ. μ. νερού (χωρίς να υπολογίζεται η φυσιολογική εξάτμιση), ενώ η νότιος λεκάνη απορροής των Ιορδάνη και Γιαρμούκ παρέχει αντίστοιχα 749 εκατ. κυβ. μ. νερού κατ' έτος (Μάζης 1996).

ΙΣΡΑΗΛ

Το Ισραήλ διαθέτει μεγάλη παράδοση στην εκμετάλλευση των υδάτων μέσα από την ανάπτυξη της τεχνολογίας για τη μέγιστη αξιοποίησή τους. Γεωγραφικά βρίσκεται σε μία περιοχή όπου ένα μέρος της επικράτειάς του είναι άνυδρο ή ημιάνυδρο και ένα μέρος του έχει μεσογειακό κλίμα. Μολαταύτα, ακόμα και στο κομμάτι που έχει μεσογειακά χαρακτηριστικά, απαιτείται άρδευση για την υδροδότηση τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Αν και περίπου το 80% των υδάτινων πηγών βρίσκονται βόρεια από το Τελ Αβίβ, μόνο το 30% της καλλιεργήσιμης έκτασης της χώρας συναντάται σε εκείνη την περιοχή (Soffer 1999). Αυτή η ανισοκατανομή που υφίσταται και σε συνδυασμό με την πολυμορφία στο κλίμα που παρατηρείται, ώθησε το Ισραήλ, από την αρχή της ίδρυσής του, να αντιληφθεί έγκαιρα τη σημασία του νερού, ως παράγοντας επιβίωσης του νεοσύστατου κράτους και να αναζητήσει μεθόδους για τη βέλτιστη αξιοποίηση αυτού. Οι πολιτικές διαμάχες με τα γειτονικά κράτη, αλλά και οι στρατιωτικές συγκρούσεις που έλαβαν χώρα τα χρόνια που ακολούθησαν τη γέννηση αυτού του κράτους, εμπειρείχαν πάντοτε τον παράγοντα των υδάτων. Οι στρατιωτικές επιτυχίες που κατήγαγε μπορεί από τη μία να του επέτρεψαν τη

διεύρυνση στην πρόσβαση σε υδάτινα αποθέματα, ταυτόχρονα όμως αποστέρησαν αυτά τα αποθέματα από τους γειτονικούς διεκδικητές, για τους οποίους είναι επίσης πολύτιμα, μιας και τα Αραβικά κράτη στην περιοχή στερούνται υδάτινων αποθεμάτων.

Έτσι, η απαίτηση των Αράβων για πρόσβαση στις υδάτινες πηγές, σε συνδυασμό με την αδυναμία του Ισραήλ να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό, λόγω των αυξημένων ιδίων απαιτήσεων που αυτό έχει και σε συνδυασμό με τις χρονίζουσες εδαφικές διεκδικήσεις, δημιουργεί τέτοιας έκτασης ζητήματα, που μπορεί να θεωρηθεί ότι τα ζητήματα του νερού υποσκάπτουν τις όποιες προσπάθειες για την επίλυση των πολύ σοβαρών ζητημάτων στην περιοχή. Πολιτικά ζητήματα που εμπλέκουν το νερό αποτελούν πάγιο αίτημα της ειρηνευτικής διαδικασίας και διαπραγμάτευσης μεταξύ του Ισραήλ και των Αραβικών κρατών. Το νερό αποτελεί βασική συνιστώσα κάθε διαπραγμάτευσης μεταξύ του Ισραήλ και των Παλαιστινίων στη Δυτική Όχθη, όπως και με τους Σύριους στα υψώματα του Γκολάν, αλλά διαπερνά ακόμα και τις σχέσεις του με τον Λίβανο (Σκιαδάς 2011).

Το Ισραήλ αντλεί το ένα τρίτο του νερού που καταναλώνει από τα εδάφη του, το ένα τρίτο από τη Δυτική Όχθη και το ένα τρίτο από τη λίμνη Τιβεριάδα (Κινερέτ) (Μάζης 1996). Περίπου το 60% των υπόγειων υδάτων που χρησιμοποιεί το Ισραήλ προέρχεται από περιοχές εκτός των εδαφών που κατείχε προ του 1967, κυρίως από τον Λίβανο, τα υψίπεδα του Γκολάν, τον Γιαρμούκ, καθώς και τη Δυτική Όχθη. Οι υπόγειοι αποταμιευτήρες των υψιπέδων του Γκολάν από μόνοι τους παρέχουν το 40% των αναγκών σε νερό του Ισραήλ, αναδεικνύοντας τη γεωπολιτική σπουδαιότητα της συγκεκριμένης περιοχής (Soffer 1999).

Την ίδια σπουδαιότητα για τα υδρολογικά δεδομένα του Ισραήλ έχει και ο ποταμός Ιορδάνης. Η Κινερέτ, όπως αναφέρθηκε, παρέχει το ένα τρίτο των αναγκών της χώρας σε νερό. Από την ίδρυσή του το κράτος του Ισραήλ υιοθέτησε μία μάλλον αλόγιστη πολιτική εκμετάλλευσης του νερού, χωρίς να δίνεται σημασία στις μελλοντικές ανάγκες. Το 1988 για παράδειγμα οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις υπολογιζόταν σε 500.000 εκτάρια, εκ των οποίων περίπου το 41% (240.000 εκτάρια) ήταν αρδεύσιμα. Ο αριθμός αυτός αναμένεται να συρρικνωθεί στο

μέλλον, καθώς οι ανάγκες σε νερό σε οικιακό επίπεδο αυξάνουν, ενώ ταυτόχρονα μειώνονται οι διαθέσιμες πηγές. Επιπλέον, η ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής αυξάνει περαιτέρω την ανάγκη για νερό. Οι λύσεις οι οποίες εμφανίζονται ως πραγματοποιήσιμες είναι η αλλαγή των καλλιεργειών σε λιγότερο υδροβόρα είδη, αλλά και η χρήση της τεχνολογίας για την ανακύκλωση νερού και την αφαλάτωση (Soffer 1999).

Τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει αυτήν τη στιγμή η χώρα, συνοψίζονται στα εξής (Σκιαδάς 2011):

1. Στην υπεράντληση και στη χρήση περισσότερων ποσοτήτων νερού από όσο επιτρέπεται από τη φυσική ανακύκλωση του νερού μέσω της βροχής.

2. Στην υποβάθμιση του νερού του Ισραήλ και στην ανάγκη επεξεργασίας του προς βελτίωση της ποιότητά του. Η υποβάθμιση αυτή συντελείται από την υπεράντληση, τα απορρίμματα των αποχετευτικών συστημάτων αλλά και των βιομηχανιών, τις διαρροές καυσίμων, τη χρήση λιπασμάτων και ζιζανιοκτόνων στις καλλιέργειες, τα οποία μολύνουν τον υδροφόρο ορίζοντα και υποβαθμίζουν την ποιότητα των υδάτων της χώρας.

3. Στις σχέσεις του Ισραήλ με τους γείτονές του και η εξάρτηση των σχέσεων αυτών από το νερό, αναφορικά με τις τρέχουσες και μελλοντικές ανάγκες της χώρας.

4. Στη βελτίωση και περαιτέρω ανάπτυξη λύσεων διαχείρισης και λήψης αποφάσεων σχετικά με το νερό.

Το Ισραήλ λοιπόν ασκεί μία πολιτική ασφυκτικής πίεσης και εκμετάλλευσης επί των υδάτινων πόρων, που περιλαμβάνει:

1. Τον έλεγχο των υψωμάτων του Γκολάν μετά την απόσπασή τους από τη Συρία, έχοντας ουσιαστικά υπό τον έλεγχό του τις πηγές των ποταμών Νταν και Μπανιάς, οι οποίοι πηγάζουν από τις καρστικές πηγές του όρους Ερμόν.

2. Τη μεταφορά νερού με αγωγούς από τον άνω ρου του ποταμού Ιορδάνη και ιδιαίτερα από τη λίμνη Κινερέτ. Αυτό πραγματοποιείται από τον εθνικό μεταφορέα νερού του Ισραήλ (National Water Carrier), που με ένα σύνολο υδραυλικών έργων μεταφοράς, εξασφαλίζει την υδροδότηση του μεγαλύτερου τμήματος της δυτικής χώρας (Soffer 1999). Ο Εθνικός Μεταφορέας Νερού, που

ιδρύθηκε το 1964, αποτέλεσε πρωτοπόρο έργο για την εποχή του στον τομέα των υδραυλικών υποδομών στη Μέση Ανατολή. Έργο του αποτελεί η μεταφορά νερού σε πολλές περιοχές της χώρας και συμβάλλει στην υδροδότηση οικισμών, αλλά και βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Πρόκειται για ένα σύνολο παρεμβάσεων με υψηλή γεωστρατηγική αξία για το Ισραήλ κι αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι οι βασικές εγκαταστάσεις αλλά και οι αγωγοί επιτηρούνται και προστατεύονται από τον ισραηλινό στρατό (Σκιαδάς 2011).

3. Με την ουσιαστικά αποκλειστική χρήση των υπόγειων υδάτινων αποθεμάτων των υψωμάτων της Δυτικής Όχθης, αφήνοντας πολύ μικρές ποσότητες για εκμετάλλευση στους Παλαιστίνιους. Έτσι, αν και το σύνολο των υπόγειων υδάτινων πηγών βρίσκονται στα κατεχόμενα εδάφη, το Ισραήλ ασκεί έλεγχο και εκμεταλλεύεται το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών (Μάζης 1996). Η σημασία αυτών των υδάτων είναι τεράστια για το Ισραήλ, σε βαθμό που να συναρτάται μεγάλο κομμάτι της επιβίωσης του πληθυσμού του από αυτά. Όπως γίνεται αντιληπτό μεγάλο μέρος των υδάτινων πόρων (περί το 40% της ετήσιας κατανάλωσης της χώρας) που χρησιμοποιούνται προέρχονται από τα κατεχόμενα αραβικά εδάφη των υψιπέδων του Γκολάν. Το Ισραήλ για αυτά τα υπόγεια ύδατα υποστηρίζει ότι έχει ιστορικά και νόμιμα δικαιώματα παροχθίου κράτους στον ορεινό υδροφόρο ορίζοντα, που φυσιολογικά τροφοδοτεί την περιοχή του και έχει προβεί στην πλήρη εκμετάλλευσή του, δαπανώντας τεράστια κεφάλαια για ένα χρονικό διάστημα περίπου 60 ετών (Μάζης 1996). Αν το Ισραήλ χάσει τον έλεγχο αυτών των περιοχών κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, αυτό θα έχει σοβαρές επιπτώσεις ως προς την επάρκεια νερού της χώρας (Μπόση 1999). Φυσικά, ένα τέτοιο ενδεχόμενο, που θα μπορούσε να συμβεί με την ανεξαρτητοποίηση της Παλαιστίνης, αποτελεί σοβαρότατη απειλή για την ύπαρξη του κράτους του Ισραήλ, την οποία δεν θα αποδεχθεί εύκολα. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του ισραηλινού ε.α. στρατηγού Raphael Eytan στην εφημερίδα Jerusalem Post στις 10/8/90, όπου και εκθέτει τους παραπάνω φόβους της ισραηλινής πλευράς, λέγοντας ότι και μόνο η αιτία του νερού είναι αρκετή να μην αποδοθούν ποτέ τα κατεχόμενα εδάφη από το Ισραήλ στους Παλαιστίνιους, διότι είναι απολύτως απαραίτητα για τη διατήρηση ζωτικών για την ύπαρξη της χώρας, υδάτινων αποθεμάτων (Μάζης 1996).

ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ (ΔΥΤΙΚΗ ΟΧΘΗ – ΛΩΡΙΔΑ ΤΗΣ ΓΑΖΑΣ)

Η προμήθεια σε νερό του αραβικού πληθυσμού της Δ. Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας πραγματοποιείται αποκλειστικά από υπόγεια ύδατα. Η περίπτωση της Παλαιστίνης, αν και δεν τροφοδοτείται από τον ποταμό Ιορδάνη, έχει άμεση σχέση με την εξεταζόμενη περιοχή και ιδιαίτερα με το Ισραήλ, όπου και παρατηρούνται σοβαρές προστριβές και στο θέμα των υδάτων, για αυτό και κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθεί.

Δύο είναι οι κύριοι υδροφόροι ορίζοντες που τροφοδοτούν την περιοχή της Παλαιστίνης αλλά και του Ισραήλ. Ο πρώτος, ο ορεινός, σχηματίζεται από τη νοητή γραμμή που σχηματίζουν τα υψώματα της Σαμάρειας και της Γαλιλαίας, η δυναμικότητά του οποίου υπολογίζεται σε 640 εκατ. κυβ. μ. και χωρίζεται σε τρεις λεκάνες απορροής, τη βόρεια, την ανατολική και τη δυτική. Αν και ο υδροφόρος αυτός βρίσκεται ουσιαστικά εξ ολοκλήρου εντός της επικράτειας της Δ. Όχθης, το Ισραήλ εκμεταλλεύεται το μεγαλύτερο μέρος των υδάτων αυτού, επιβάλλοντας και περιορισμούς στη χρήση του από τους Παλαιστίνιους. Χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι το 95% των περιοχών που επανατροφοδοτούνται με νερό οι υδροφόροι αυτοί βρίσκονται στη Δ. Όχθη και μόνο το 5% επί ισραηλινού εδάφους, ενώ από τις τρεις λεκάνες απορροής που αναφέρθηκαν μόνο η ανατολική είναι αυτή που κατευθύνεται εντός της Δ. Όχθης, αποτελείται από μερικώς υφάλμυρο νερό, έχει δυναμικότητα, κατά μέσο όρο, περίπου 140 εκατ. κυβ. μ και χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από τους παλαιστίνιους αγρότες. Η βόρεια λεκάνη του Σέχεμ Γκιλμπόα (Schem – Gilboa), έχει υπολογιζόμενα αποθέματα περίπου 140 εκατ. κυβ. μ., μέρος των οποίων είναι υφάλμυρο. Τέλος η σημαντικότερη λεκάνη είναι η βόρεια λεκάνη του Γιαρκόν – Τανινίμ (Yarkon – Taninim) με δυναμικό 360 εκατ. κυβ. μ., εκ των οποίων 40 εκατ. κυβ. μ. είναι υφάλμυρο και αποτελεί μία υδάτινη πηγή εντατικής εκμετάλλευσης από το Ισραήλ (Rouyer 2000). Οι Παλαιστίνιοι κατηγορούν το Ισραήλ ότι τους απαγορεύει την προσπέλαση στη γνώση των υδρολογικών δεδομένων, επιβάλλει περιορισμούς στη χρήση του νερού κι ότι επιβάλλει διακρίσεις στην τιμολογιακή πολιτική. Στην πραγματικότητα υφίσταται μεγάλη διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά στην τροφοδοσία των Παλαιστίνιων και των ισραηλινών εποίκων στη Δ. Όχθη. Μεγάλη είναι και η διαφοροποίηση και στην ετήσια κατανάλωση μεταξύ Παλαιστίνιων και εποίκων (εις

βάρος των Παλαιστίνιων), καθώς ο λόγος υπολογίζεται σε 4:1. Επιπλέον, με στρατιωτικό Διάταγμα που έχει τεθεί σε ισχύ από το 1967, έχουν επιβληθεί περιορισμοί στο δικαίωμα εγκατάστασης αντλήσεως ύδατος, προκειμένου να προληφθεί η εξάντληση των υπόγειων υδάτινων αποθεμάτων. Σύμφωνα με στοιχεία του Παλαιστινιακού Υδρολογικού Ομίλου (Palestinian Hydrology Group – PHG) οι ισραηλινές αρχές παρεχώρησαν μόνο 34 άδειες γεώτρησης νερού και μόνο για περιπτώσεις όπου το νερό προοριζόταν για οικιακή χρήση και όχι για άρδευση και το βάθος της γεώτρησης δεν ξεπερνά τα 140 μέτρα (Μάζης 1996). Το μέγεθος της πίεσης που ασκεί το Ισραήλ στην Παλαιστίνη καταμαρτυρείται και από το γεγονός ότι οι ισραηλινοί απαγορεύουν την κατασκευή οποιασδήποτε μορφής κατακράτησης του βρόχινου νερού που κατά κανόνα συλλέγουν οι Παλαιστίνιοι με αυτοσχέδιες δεξαμενές στις οροφές των σπιτιών τους²³.

Ο δεύτερος κύριος υδροφόρος ορίζοντας βρίσκεται στα παράλια του Ισραήλ και ένα μέρος του τροφοδοτεί με νερό και τη λωρίδα της Γάζας. Εδώ η υδατική πίεση που ασκείται στα υπόγεια ύδατα, από την έλλειψη σε συνδυασμό με την υπερεκμετάλλευση, είναι εξαιρετικά έντονη, καθώς το αντλούμενο νερό, πέραν της μικρής διαθέσιμης ποσότητας (εκτιμάται ότι φθάνει τα 130 εκατ. κυβ. μ. ετησίως), είναι και πολύ χαμηλής ποιότητας, καθόσον η υπεράντληση έχει επιτρέψει την εισχώρηση της θάλασσας στον υδροφόρο ορίζοντα (Μάζης 1996). Ακόμη ένα επιπλέον πρόβλημα που υποβαθμίζει έτι περαιτέρω την ποιότητα του νερού, είναι και η διαρροή αστικών λυμάτων στον υδροφόρο ορίζοντα. Η άντληση του νερού σε αυτόν τον παραλιακό υδροφόρο ξεπερνά ετησίως την ικανότητά του να αντικαθιστά το αντλούμενο νερό, με αποτέλεσμα η κατάσταση να χειροτερεύει συνεχώς (Rouyer 2000).

Οι επιπτώσεις από την ανάγκη περιορισμού του νερού δεν είναι επίσης ίδιες για το Ισραήλ και την Παλαιστίνη. Η αναγκαία πολιτική περιορισμού της άρδευσης καλλιεργούμενων εκτάσεων πλήττει δυσανάλογα την Παλαιστίνη, καθώς ο

²³ Το 1994 στη Δ. Όχθη το 53% των χωριών απαιτούνταν να καταφύγουν στη λύση των δεξαμενών στην οροφή των σπιτιών τους, καθώς δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική πηγή πόσιμου νερού.. Σύμφωνα με τον PHG υπήρχαν περισσότερες από 50.000 δεξαμενές σε οροφές σπιτιών (Rouyer 2000).

πρωτογενής τομέας της γεωργίας αποτελεί το 25-30% του ΑΕΠ, ενώ για το Ισραήλ το αντίστοιχο ποσοστό είναι μόλις 4% (Rouyer 2000).

Διεκδικήσεις – Συμφωνίες

Ένα από τα κύρια θέματα στις ειρηνευτικές συνομιλίες μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης αφορούν και στη διευθέτηση των υδάτινων πόρων της περιοχής, που όπως γίνεται αντιληπτό βρίσκονται υπό ισραηλινή κατοχή και εκμετάλλευση και ένα μέρος αυτού διεκδικείται και χρησιμοποιείται από τους Παλαιστίνιους. Όπως τονίζει ο M. Morris «το Ισραήλ δεν μπορεί απλώς να δώσει πίσω την υπό τη στρατιωτική του κατοχή Παλαιστίνη, με αντάλλαγμα την ειρήνη, χωρίς σαφείς πολιτικές ενδείξεις και υποδείξεις για την ασφάλειά του. Σε περίπτωση που το Ισραήλ παρέδιδε τα κατεχόμενα εδάφη στη Δ. Όχθη, θα σήμαινε ότι παραδίδει το 30% έως 40% των αναγκών του σε νερό και πιθανόν και το 50% των μελλοντικών του αναγκών» (Morris 1997). Αντίστοιχα, δήλωση του Δρ Αμικάχ Ναχμάνι, καθηγητή του πανεπιστημίου Bar – Ilan του Ισραήλ είναι επίσης χαρακτηριστική, όπου αναφέρεται πως ο πόλεμος του αύριο στη «γειτονιά» μας δεν θα είναι ούτε πυρηνικός, ούτε χημικός, αλλά πόλεμος...νερού. « Σαν αυτούς που ζούμε ήδη χωρίς να το αντιλαμβανόμαστε» (Σταμάτη 1999). Ακόμα πιο χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Υπουργού Γεωργίας του Ισραήλ τον Αύγουστο του 1990: «είναι δύσκολο να συλλάβει κανείς οποιαδήποτε πολιτική λύση συμβατή με την επιβίωση του Ισραήλ, που να μην εμπεριέχει ολοκληρωμένο και συνεχή έλεγχο των υδάτων της Δ. Όχθης... Επιπρόσθετα, η ζήτηση νερού στη Δ. Όχθη θα αυξηθεί, εάν υποθεθεί ότι επέστρεφε η διασπορά των Παλαιστίνιων σε ένα νεοδημιουργηθέν παλαιστινιακό κράτος» (Beschoner 1992).

Μέχρι και το 1995 δεν υπήρχε καμία συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών, πέραν των αντιπαραθέσεων, με το Ισραήλ βέβαια να διατηρεί μια ηγεμονική θέση, απορρέουσα από τη διαφορά ισχύος. Στις 28 Σεπτεμβρίου του 1995 υπογράφηκε η προσωρινή συμφωνία της Ουάσιγκτον για τη Δ. Όχθη και τη Γάζα, ο προσανατολισμός της οποίας φαίνεται να είναι σωστός: α) αρχικά αναγνωρίζονται από το Ισραήλ τα δικαιώματα των Παλαιστίνιων επί της Δ. Όχθης, τα οποία και θα ρυθμιστούν στην τελική συμφωνία για τους υδάτινους πόρους, β) και οι δύο πλευρές συνειδητοποιούν την ανάγκη για ανάπτυξη νέων υδάτινων πόρων για

ποικίλη χρήση²⁴ γ) αμφότεροι συμφωνούν να συντονίσουν την οργάνωση των συστημάτων αποχέτευσης και υδροδότησης στη Δ. Όχθη (Μάζης 1996). Τα παραπάνω, αν και κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση και θεωρούνται ένα είδος συμφωνίας, δεν περιέχουν εμπράγματα δεσμεύσεις, ούτε μηχανισμούς ελέγχου των συμφωνηθέντων, γεγονός που επιτείνει την ανάγκη για αμοιβαία οριοθέτηση τελικών κατευθυντήριων γραμμών.

ΣΥΡΙΑ

Η τροφοδοσία της Συρίας σε νερό προέρχεται από διάφορες πηγές, αλλά κυρίως από τα νερά του Ευφράτη, του Ορόντη (Άσι) και των αντιστοιχών παραποτάμων τους. Όσον αφορά τον ποταμό Γιαρμούκ, που αποτελεί και μέρος του ποτάμιου συστήματος του Ιορδάνη, από το 1975 εντατικοποίησε την εκμετάλλευση των υδάτων του για αρδευτικούς σκοπούς, προκειμένου να τονωθεί η οικονομία. Άλλωστε, ελέγχει και τις πηγές του ποταμού, από τον οποίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και η Ιορδανία (Μάζης 1996). Η ροή του ποταμού Γιαρμούκ χρησιμοποιείται για να οριοθετήσει τμήμα των συνόρων μεταξύ Συρίας και Ιορδανίας, κατά τον άνω ρου του ποταμού, αλλά και τα σύνορα Ισραήλ – Ιορδανίας πλησίον της κοιλάδας του Ιορδάνη. Ακόμη ο ίδιος ποταμός αποτελεί και το νότιο σύνορο των υψωμάτων του Γκολάν, που αποτελεί καίριο σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ της Συρίας και του Ισραήλ. Όπως γίνεται αντιληπτό, ο ποταμός βρίσκεται στο επίκεντρο, από γεωπολιτικής άποψης, τριών κρατών, γεγονός που του προσδίδει ιδιαίτερη αξία (Σκιαδάς 2011). Η Συρία έχει μακρά παράδοση στην αξιοποίηση του ποταμού, η οποία εντατικοποιήθηκε μετά και την απώλεια των υπόγειων υδάτων του Γκολάν, ως απόρροιας της ήττας που υπέστη στον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1967. Υδρολογικά η χώρα χωρίζεται σε δύο ουσιαστικά ανεξάρτητα κομμάτια, το βόρειο και το νότιο. Συνολικά το υδατικό δυναμικό της Συρίας υπολογίζεται σε 29-32 δις κβ. μ., με το νότιο κομμάτι, που θεωρείται η υδατική λεκάνη της Δαμασκού, να εκτιμάται σε 600 εκ. κυβ. μ. ετησίως. Σε αυτό το δυναμικό η συνεισφορά των υδάτων του Γιαρμούκ υπολογίζεται σε 200 - 250 εκ. κυβ. μ (Soffer 1999). Γίνεται λοιπόν αντιληπτή η

²⁴ Υδάτινοι πόροι οι οποίοι μπορούν να προέρχονται από την ανακύκλωση πόσιμου νερού για άρδευση καλλιεργούμενων εκτάσεων, από αφαλάτωση νερού, κ.α.

μεγάλη ανισοκατανομή στο δυναμικό μεταξύ του βόρειου και του νότιου κομματιού της χώρας. Η εκμετάλλευση λοιπόν των υδάτων του Γιαρμούκ έχει ιδιαίτερη σημασία για τη Συρία, η οποία, λόγω του γεωγραφικού πλεονεκτήματος που διαθέτει, αισθάνεται ότι μπορεί να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την αξιοποίησή του. Έτσι, από το 1975, η Συρία σχεδίασε 25 προγράμματα αξιοποίησης του νερού του Γιαρμούκ, με αποτέλεσμα το 1991 να χρησιμοποιεί 153 εκ. κυβ. μ. ετησίως, ενώ με την ολοκλήρωση των προγραμμάτων υπολογίζεται ότι θα μπορεί να εκμεταλλεύεται περί τα 200 εκ. κυβ. μ. Το γεγονός αυτό προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία στην Ιορδανία, η οποία χρειάζεται και αυτή τα νερά του ποταμού, προκειμένου να υποστηρίξει αρδευτικά προγράμματα στα βόρεια υψίπεδα της χώρας. Γι αυτό και οι πρώτες συμφωνίες σχετικά με τη διαχείριση των υδάτων μεταξύ των δύο κρατών ανάγονται στη δεκαετία του 1950. Χρονολογικά, την ίδια περίοδο, η Ιορδανία ενδιαφερόταν να τροφοδοτήσει με τα νερά του ποταμού προσφυγικούς οικισμούς που είχαν δημιουργηθεί από τον πόλεμο του 1948 στην Ανατολική και Δυτική όχθη του Ιορδάνη, ενώ το Ισραήλ ήθελε να στηρίξει το άνυδρο νότιο τμήμα του και ταυτόχρονα να καλύψει τις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες σε νερό των παλιννοστούντων Εβραίων στο νεοσύστατο κράτος του Ισραήλ, ενώ η Συρία σχεδίαζε την αξιοποίηση του ποταμού, αποκλείοντας όμως τη συμμετοχή του Ισραήλ (Σκιαδάς 2011).

Σε αυτό το κλίμα το 1953 υπεγράφη μία συμφωνία μεταξύ Συρίας και Ιορδανίας για τον καταμερισμό του υδάτινου δυναμικού του Γιαρμούκ, στην οποία αντιτέθηκε το Ισραήλ που σχεδίαζε τα δικά του προγράμματα μεταφοράς νερού στον νότο και θεώρησε ότι αυτή η συμφωνία έγινε ερήμην του, μη υπολογίζοντας τα δικά του νόμιμα συμφέροντα. Την ίδια χρονιά η Συρία κατέφυγε στο Συβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, ζητώντας να συζητηθεί το θέμα αυτό.

Το 1987 μία ακόμη συμφωνία υπεγράφη μεταξύ Συρίας και Ιορδανίας με σκοπό την κατασκευή του φράγματος της Ενότητας (Al - Wahda) επί του Γιαρμούκ. Στόχος ήταν η αποθήκευση 225 εκ. κυβ. μ. από το φράγμα, με ευνοϊκούς όρους για τη Συρία. Το φράγμα θα παρήγαγε και υδροηλεκτρική ενέργεια, με το 75% να αποδίδεται στη Συρία και το 25% στην Ιορδανία. Η Ιορδανία θα αναλάμβανε το κόστος κατασκευής, το οποίο ανερχόταν σε περίπου 300 εκ. U.S. \$ (τιμές 1987), με αντάλλαγμα την απόδοση σε αυτήν περί τα 180 εκ.

κυβ. μ. ετησίως. Για τη χρηματοδότηση του εγχειρήματος η Ιορδανία κατέφυγε στην Παγκόσμια Τράπεζα, αίτημα που απορρίφθηκε εξαιτίας του βέτο που υπέβαλε το Ισραήλ, θεωρώντας ότι η κατασκευή του φράγματος θα επηρέαζε την παροχή νερού του Γιαρμούκ στον Ιορδάνη, καθώς το Ισραήλ χρησιμοποιεί το 15% των υδάτων του Γιαρμούκ. Το Ισραήλ ουδέποτε απέσυρε το βέτο, με αποτέλεσμα να μη χρηματοδοτηθεί και τελικά υλοποιηθεί το πρόγραμμα. Επιπλέον, το Ισραήλ έχει απειλήσει ότι σε περίπτωση κατασκευής του φράγματος θα επέμβει στρατιωτικά, καταστρέφοντας τις εγκαταστάσεις (Σκιαδάς 2011).

Εκτός από τη συμφωνία του 1987, μεταξύ της Συρίας και της Ιορδανίας υπάρχει μία συνεχής επαφή και συνομιλίες για τη διαχείριση του Γιαρμούκ, οι οποίες έχουν ως σκοπό την ανάληψη δράσεων για την από κοινού ανάληψη δράσεων εκμετάλλευσης του ποταμού, ίδρυσης διακρατικών επιτροπών προκειμένου να υπάρχει συνεχής παρατήρηση και αξιολόγηση της ποσότητας και ποιότητας των υδάτων, αλλά και για την αποφυγή ενεργειών που θα μπορούσαν να βλάψουν περαιτέρω το υδάτινο αυτό σύστημα.

ΙΟΡΔΑΝΙΑ

Η Ιορδανία αντιμετωπίζει μεγάλα προβλήματα με τα διατιθέμενα υδάτινα αποθέματα. Λόγω του κλίματος που επικρατεί στη χώρα, που χαρακτηρίζεται από περιόδους μεγάλης ξηρασίας, παρουσιάζεται με υδατικό έλλειμμα, βασιζόμενη αποκλειστικά στην παροχή νερού από τους ποταμούς και τα υπόγεια νερά και καθόλου στις βροχοπτώσεις, οι οποίες είναι ελάχιστες. Διάφορες μελέτες²⁵ αναφέρουν ότι το υδάτινο δυναμικό της χώρας ανέρχεται σε περίπου 1 εκ. κυβ. μ. ετησίως, εκ των οποίων το 55% προέρχεται από υπόγειες πηγές, 40% από επιφανειακά ύδατα και 5% από ανακυκλώσιμα. Αντίστοιχα, το έλλειμμα σε νερό από 60 εκ. κυβ. μ. ετησίως το 1993, αναμενόταν να εκτιναχθεί σε 1751 εκ. κυβ. μ. για το 2020. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το 1972 από τα 125.000 εκτάρια καλλιεργήσιμης γης, μόνο το 4.1% ήταν αρδευόμενο. Ας σημειωθεί ότι τα ποσοστά για Ισραήλ και Συρία ήταν αντίστοιχα 41% και 7.6% (Soffer 1999).

²⁵ Οι μελέτες πραγματοποιήθηκαν το 1995.

Όσον αφορά το ποτάμιο σύστημα του Ιορδάνη, η συμβολή του στην Ιορδανία περιορίζεται στον ποταμό Γιαρμούκ, ένα μέρος του οποίου μοιράζεται με τη Συρία από την οποία και πηγάζει, καθώς και σε παραπόταμους ανατολικά της κοιλάδας του Ιορδάνη. Η συμβολή του Γιαρμούκ υπολογίζεται σε 160 εκ. κυβ. μ. και των υπόλοιπων παραπόταμων σε 241 εκ. κυβ. μ.²⁶ Ουσιαστικά λοιπόν, όσον αφορά τα επίγεια ύδατα, η Ιορδανία στηρίζεται στους ποταμούς που εκβάλλουν στον Ιορδάνη, με τον Γιαρμούκ να αποτελεί τον μεγαλύτερο από αυτούς (Soffer 1999). Έτσι, τα τελευταία χρόνια κατέστη σαφές ότι είναι αναγκαία η εκμετάλλευση του ανατολικού τμήματος του Ιορδάνη και στη Νεκρά Θάλασσα, προκειμένου να υποστηριχθεί η παραγωγή τροφίμων της χώρας (Μάζης 1996). Αυτά τα δεδομένα καθιστούν τον Γιαρμούκ πολύτιμο για το υδατικό παρόν και μέλλον της χώρας, για αυτό και η Ιορδανία έχει συνεχώς ανησυχίες για την εκμετάλλευσή του – κυρίως από τη Συρία, αλλά και το Ισραήλ. Η Ιορδανία, προκειμένου να αξιοποιήσει καλύτερα τις λιγοστές υδατικές επιλογές της δημιούργησε το 1988 δημόσιες υπηρεσίες για αυτόν τον σκοπό, όπως το Υπουργείο υδάτων και την Ιορδανική Αρχή Νερού. Οι υπηρεσίες αυτές σχεδίασαν την πραγματοποίηση επιπλέον υδραυλικών έργων, με κυρίαρχο την κατασκευή καναλιών και του φράγματος του King Abdullah, του φράγματος Wihdeh, όπως και διαφόρων φραγμάτων σε χείμαρρους, αλλά και γεωτρήσεων και διάνοιξη πηγαδιών (Μάζης 1996).

Οι σχέσεις των τριών χωρών καθορίζονται, όπως γίνεται αντιληπτό, σε μεγάλο βαθμό από την παράμετρο του νερού και συγκεκριμένα του Γιαρμούκ. Η Ιορδανία και η Συρία αν και έχουν αναπτύξει ένα δίκτυο συνεργασίας, όπως αναλύεται παραπάνω, εντούτοις η Ιορδανία εξακολουθεί να θεωρεί ότι η Συρία παρακρατά δυσανάλογο υδατικό μερίδιο από τον ποταμό και ότι το πρόβλημα εξακολουθεί να υφίσταται και είναι πολιτικό. Η διακρατική συμφωνία που υπογράφηκε το 1987 προβλέπει, μεταξύ άλλων, την αξιοποίηση 6 εκ. κυβ. μ. νερού ετησίως του ποταμού Γιαρμούκ από τη Συρία για σκοπούς άρδευσης των παρόχθιων καλλιεργειών, όμως η Ιορδανία ισχυρίζεται πως αυτό δεν τηρείται. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι δηλώσεις του Υπουργού των Υδάτων Mousa Jamani τον Απρίλιο του 2012, που ζητά την ανάληψη πολιτικών πρωτοβουλιών,

²⁶ Οι υπολογισμοί αφορούν στο 1993.

προκειμένου να λυθεί το συνεχιζόμενο ζήτημα της καταστρατήγησης των συμφωνιών διαμοιρασμού των υδάτων από την πλευρά της Συρίας. Προσέθεσε δε, ότι για αρκετά χρόνια η Ιορδανία ζητούσε από τη Συρία να σταματήσει τη λειτουργία φραγμάτων και γεωτρήσεων κατά μήκος του Γιαρμούκ, με συνέπεια την πτώση της στάθμης του νερού και την παρεμπόδιση της άρδευσης καλλιεργήσιμης γης ως προς τα ανάντη και τα κατόντη του φράγματος Wihdeh. «Οι παραβιάσεις επί του ποταμού Yarmouk και του φράγματος Wihdeh, το οποίο συγκρατεί 20 εκ. κυβ. μ. δεν αυξήθηκαν εξαιτίας της ασταθούς κατάστασης στη Συρία, αλλά συνεχίζουν να υφίστανται», δήλωσε σε δημοσιογράφους, όπως επίσης και ότι «Η λύση στον διαμοιρασμό της υδάτινης κοίτης του Γιαρμούκ δεν είναι τεχνική, αλλά πολιτική». Μέχρι τη δεκαετία του 1960 η ροή του Γιαρμούκ συνήθως έφτανε τα 16 κυβ. μ. / δευτ., αλλά τώρα έχει πέσει στο 1 κυβ. μ. / δευτ (Namrouqa 2012).

ΛΙΒΑΝΟΣ

Από τον Λίβανο πηγάζει ένας εκ των τριών κυρίων παραποτάμων του Ιορδάνη, ο Χασμπανί, περίπου 30χλ. βόρεια από τα σύνορα με το Ισραήλ. Η μέση παροχή του ποταμού υπολογίζεται σε 125 εκ. κυβ. μ. ανά έτος και η λεκάνη απορροής του έχει έκταση 613 τετρ. χλμ (Μάζης 1996).

Επιπλέον, ένας άλλος ποταμός ο οποίος πηγάζει και ρέει εξ ολοκλήρου εντός της λιβανέζικης επικράτειας, είναι ο Λιτανί (Litani), οποίος λόγω της γεωπολιτικής του αξίας, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί. Ο ποταμός πηγάζει από φυσικές πηγές από την κοιλάδα Μπεκάα (Bekaa), έχει μήκος 140 περίπου χλμ και μία δυναμικότητα περί το 1 εκ. κυβ. μ. τον χρόνο (Soffer 1999). Η υδρολογική του σημασία είναι μεγάλη για τη χώρα, καθώς με τη άρδευσή του μετατρέπεται η κοιλάδα Μπεκάα από άνυδρη περιοχή σε καλλιεργήσιμο έδαφος, ενώ σημαντική είναι και η συμβολή στην παραγωγή ενέργειας για τον Λίβανο με τα υδροηλεκτρικά εργοστάσια που έχουν κατασκευαστεί σε ένα πλήθος υδατοφραγμάτων κατά μήκος του ποταμού (Σκιαδάς 2011).

Η επάρκεια του Λιβάνου σε υδάτινα αποθέματα (μόλις το 23% των διαθέσιμων αποθεμάτων χρησιμοποιούνται από τη χώρα), σε συνδυασμό με την εγγύτητα των πηγών του Χασμπανί, αλλά κυρίως του Λιτανί με το Ισραήλ, καθιστούν τον Λίβανο ένα υδρολογικό «παίκτη», η αξία του οποίου αναμένεται να

αναβαθμισθεί στο μέλλον, όσο η στενότητα στη διαθεσιμότητα των υδάτων θα αυξάνεται (Μάζης 1996). Πολλά σχέδια κατά καιρούς έχουν παρουσιαστεί ήδη από το 1919 – πριν από την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ – και περιλαμβάνουν είτε την προσάρτηση μέρους του ποταμού, είτε την εκτροπή του σε ισραηλινό έδαφος (Soffer 1999). Άλλωστε η διασφάλιση μίας «ζώνης ασφαλείας» με την προέλαση του Ισραήλ εντός του λιβανικού εδάφους²⁷, πέραν του εξαγγελθέντος σκοπού από το Ισραήλ για εξασφάλισή των βορίων συνόρων του από ακραίες ισλαμιστικές οργανώσεις, είχε κι έναν επιπλέον υδρολογικό διπλό σκοπό: α) τον έλεγχο των υδάτων του Λιτανί τα οποία θεωρούνται καλής ποιότητας και είναι πόσιμα και β) τον έλεγχο των πηγών του Χασμπανί, ο οποίος ρέει στο μεγαλύτερο μέρος του στον Λίβανο, αλλά και των πηγών του ποταμού Νταν στα υψίπεδα του Γκολάν (Μάζης 1996).

²⁷ Η επιχείρηση πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1981 με το επιχειρησιακό όνομα «Ειρήνη στη Γαλιλαία».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΙΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΤΙΓΡΗ – ΕΥΦΡΑΤΗ

Οι ποταμοί Τίγρης και Ευφράτης, οι οποίοι αποτελούν ένα υδρολογικό σύστημα με μεγάλη σπουδαιότητα για την περιοχή της Μέσης Ανατολής, ξεκινούν από τα χιονοσκέπαστα βουνά της Τουρκίας για να καταλήξουν στα θερμά νερά του Περσικού Κόλπου. Οι δύο ποταμοί, αν και αποτελούν ουσιαστικά δύο ξεχωριστές επίγειες υδάτινες «οντότητες», εξετάζονται μαζί μιας και ιστορικά έχουν συνδεθεί μεταξύ τους από τα αρχαία χρόνια, ορίζοντας μια περιοχή που πάντοτε χαρακτηριζόταν από συγκρούσεις και εντάσεις εξαιτίας της ύπαρξής τους. Η περιοχή που ορίζεται στο μέσον, μεταξύ των δύο λεκανών απορροής είναι γνωστή από την αρχαιότητα ως η περιοχή της Μεσοποταμίας, το μεγαλύτερο μέρος της οποίας καταλαμβάνει το σημερινό Ιράκ, περιοχή στην οποία κατοίκησαν οι Ασσύριοι, οι Βαβυλώνιοι και οι Σουμέριοι. Στη σημερινή εποχή τρεις χώρες διαρρέονται από τα δύο αυτά ποτάμια, η Τουρκία, η Συρία και το Ιράκ.

Η κατανομή της χρήσης και εκμετάλλευσης των δύο ποταμών από τις τρεις αυτές χώρες αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση διεθνούς διένεξης επί του ελέγχου των υδάτινων πόρων. Η συγκεκριμένη διαμάχη έχει χαρακτηριστικά στοιχεία, που την κατατάσσουν ως ενδεικτική περίπτωση άσκησης υδροπολιτικής και υδροηγεμονίας στις διμερείς σχέσεις των κρατών, σε επίπεδο διεθνών σχέσεων. Η διένεξη αυτή οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στην ανάγκη εξασφάλισης και αξιοποίησης των υδάτων για σκοπούς αύξησης της επιρροής των εμπλεκόμενων κρατών, δηλαδή στην προσπάθεια επαύξησης της «ήπιας» ισχύος που διαθέτουν τα τρία κράτη. Στο επίκεντρο αυτής της προσπάθειας βρίσκονται οι υδάτινοι πόροι του Τίγρη και του Ευφράτη, οι οποίοι πηγάζοντας από την Τουρκία, ρέουν νότια προς τη Μεσοποταμία, όπου κι ενώνονται μεταξύ τους, σχηματίζοντας τον ποταμό Σαάτ Αλ Αράμπ (Shatt Al Arab), ο οποίος εκβάλλει στον Περσικό Κόλπο (Σκιαδάς 2011).

Το ποτάμιο σύστημα Τίγρη – Ευφράτη έχει τα ακόλουθα ιδιαίτερα υδροπολιτικά χαρακτηριστικά (Μάζης 1996):

1. Τους δύο ποταμούς μοιράζονται η Τουρκία, η Συρία και το Ιράκ. Αυτό το χαρακτηριστικό, για τη δίκαιη κατανομή των υδάτων τους, μπορεί να αξιοποιηθεί παραχωρώντας τα ύδατα του Ευφράτη σε μία χώρα και τα ύδατα του Τίγρη στις άλλες δύο παραποτάμιες χώρες.

2. Οι σχέσεις των τριών κρατών έχουν διέλθει περιόδους μεγάλης κρίσης και έντασης στο παρελθόν, όπως θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια, γεγονός που παρακωλύει τις οποιεσδήποτε διαπραγματεύσεις προς επίτευξη συμφωνιών, υπό το πνεύμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

3. Το Ιράκ – όπως και η Αίγυπτος κατ αντιστοιχία με τον Νείλο – έχει εδώ και 6.000 χρόνια δικαιώματα στα ύδατα των δύο ποταμών, αφού διαδέχθηκε τον πολιτισμό της Μεσοποταμίας, έναν πολιτισμό που ήκμασε στις όχθες των ποταμών αυτών.

4. Το Ιράκ – όπως και η Αίγυπτος – είναι μια ξηρή παραποτάμιος χώρα στα κατάντη των ποταμών κι εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτούς. Επιπλέον, η Τουρκία, που αποτελεί δεσπόζουσα δύναμη στην περιοχή, τόσο σε επίπεδο στρατιωτικής ισχύος, όσο και με όρους υδροπολιτικής, έχει το προνόμιο να έχει στο έδαφός της τις πηγές του μεγαλύτερου τμήματος των υδάτων των δύο ποταμών.

Ο ποταμός Ευφράτης (Al Furat στα Αραβικά και Firat ή Furat στα Τουρκικά), έχει μήκος 2.700 χλμ. και συγκεντρώνει τα νερά των ορεινών όγκων μιας περιοχής συνολικής έκτασης περίπου 2.700 τετρ. χλμ.. Το σημαντικό είναι πως, από αυτήν τη συνολική έκταση του ποταμού, μόνο το 30% ανήκει στην Τουρκία, εν τούτοις το τουρκικό τμήμα του τουρκικού εδάφους από το οποίο πηγάζει και στη συνέχεια διέρχεται ο ποταμός, παρέχει το 94% της συνολικής ποσότητας των υδάτων αυτού. Επιπλέον επί του τουρκικού εδάφους υπάρχουν και άλλοι παραπόταμοι του Ευφράτη, οι οποίοι πηγάζουν και ρέουν εξ ολοκλήρου εντός της Τουρκίας. Οι ποταμοί αυτοί συναντούν τον κύριο ποταμό και διοχετεύουν σε αυτό τα ύδατά τους, κοντά στην τουρκική πόλη Elazig στη νοτιοανατολική Τουρκία, αποτελώντας συνολικά το τμήμα του ποταμού που ονομάζεται Άνω Ευφράτης. Στη συνέχεια, ο ποταμός εισέρχεται στη Συρία περίπου 120 χλμ. βορειοανατολικά της πόλης Χαλέπι (Halab) και στην περιοχή της

ανατολικής Συρίας ο Ευφράτης συναντά αρχικά τον ποταμό Μπαλίχ (Balikh) και δέχεται τα νερά του ποταμού Χαμπούρ (Khabur), ο οποίος αποτελεί έναν από τους κυριότερους παραπόταμους του και πηγάζει κι αυτός από τη νοτιοανατολική Τουρκία. Και οι δύο προαναφερόμενοι ποταμοί εκμεταλλεύονται από τη Συρία. Στο ιρακινό έδαφος ο Ευφράτης εισέχεται σε μία σχετική παράλληλη πορεία με τον Τίγρη, με την ελάχιστη απόσταση μεταξύ τους να μην είναι ποτέ μικρότερη από 160 χλμ. Οι δύο υδάτινοι οδοί ενώνονται κοντά στην ιρακινή πόλη Al Qurnah, σχηματίζοντας τον ενιαίο ποταμό Shatt al Arab, ο οποίος κι εκβάλλει στον Περσικό Κόλπο. Η μέση δυναμικότητα του υατικού δυναμικού του Ευφράτη υπολογίζεται σε 28 δισ. κυβ. μ. και η μέγιστη ροή του παρατηρείται τους μήνες Απρίλιο και Μάιο. Το 40,8% της διαδρομής του πραγματοποιείται εντός της τουρκικής επικράτειας, το 23,7% επί συριακού εδάφους και το 35,4% επί ιρακινού (Σκιαδάς 2011).

Ο ποταμός Τίγρης (Dijlah στα αραβικά και Dicle στα τουρκικά) έχει μήκος 1850 χλμ. και πηγάζει από μια γεωγραφική περιοχή έκτασης 110.000 τετρ. χλμ στη νοτιοανατολική Τουρκία (B. Κουρδιστάν). Οι δύο κύριοι κλάδοι του ποταμού είναι ο Τίγρης, που πηγάζει κοντά στο Ντιγιαρμπακίρ σε υψόμετρο 1.000 – 1.500 μ. και ο Μπατμάν Σου, ο οποίος προέρχεται από τις αποστραγγίσεις μιας περιοχής σε υψόμετρο 2.000 – 4.000 μ. Οι δύο αυτοί ποτάμιοι κλάδοι ενώνονται κοντά στο Σεφάν κι ενιαίος πλέον ο Τίγρης φτάνει μετά από περίπου 100 χλμ. στη Συρία. Ο ποταμός οριοθετεί τα σύνορα μεταξύ Τουρκίας, Συρίας και Ιράκ, ενώ τα σύνορα είναι τέτοια, που η Τουρκία θα μπορούσε να απαιτήσει δικαιώματα εκμεταλλεύσεως, επικαλούμενη το καθεστώς παρόχθιου κράτους. Επιπλέον, η Συρία έχει σχεδόν τον πλήρη έλεγχο των παραπόταμων Μπαλίχ και Χαμπούρ, ελέγχοντας περίπου το 70% της λεκάνης απορροής τους. Από τα 1850 χλμ. του συνολικού μήκους του ποταμού μόνο τα 44 χλμ. της κοίτης διέρχονται από τη Συρία, εκ των οποίων, τα 36 χλμ. συνιστούν σύνορα με την Τουρκία και 8 χλμ. με το Ιράκ. Αφού εισέλθει ο ποταμός στο Ιράκ και στο μέσον μεταξύ Μοσούλης και Σαρκουάτ, ο Τίγρης συναντά τον παραπόταμό του, τον Μεγάλο Ζαμπ. Η λεκάνη απορροής του Μεγάλου Ζαμπ βρίσκεται ανατολικά της κοίτης του Τίγρη και συνορεύει με τα τουρκοϊρακινά σύνορα. Οι πηγές του βρίσκονται μεταξύ των λιμνών Βαν και Ούρμια στην Τουρκία και ακολουθεί νοτιοδυτική πορεία μέχρι τα σύνορα με το Ιράκ. Η περιοχή της Τουρκίας που βρίσκονται οι πηγές του ποταμού

στην Τουρκία είναι ορεινή, χωρίς καλλιεργήσιμες εκτάσεις και οικιστική ανάπτυξη, γεγονός που επιτρέπει στο Ιράκ να χρησιμοποιεί τα νερά του Μεγάλου Ζαμπ. Ο Μικρός Ζαμπ βρίσκεται νοτιότερα από τη συμβολή του Τίγρη με τον Μεγάλο Ζαμπ, σε μία οροσειρά του Ιράν, τμήμα των όρεων του Ζάγρου. Ο ποταμός διέρχεται από αραιοκατοικημένες περιοχές, καθώς ρέει μέσα σε ένα βαθύ φαράγγι. Τρίτος παραπόταμος του Τίγρη είναι ο Αντχάιμ (ή Αλ – Ουζάιμ), οποίος είναι πολύ μικρός, ενώ τέταρτος παραπόταμος είναι ο Ντιγιαλά (Diyala), ο οποίος πηγάζει επίσης στα όρη του Ζάγρου στο Ιράν, μερικά χιλιόμετρα μετά τη Βαγδάτη, σε μια ουσιαστικά ακατοίκητη και μη καλλιεργήσιμη γη. Τελικά, μετά από μια ελικοειδή διαδρομή, ο Τίγρης ενώνεται με τον Ευφράτη βόρεια της Βασόρας, σχηματίζοντας τον Σατ Αλ Σάραμπ. Ο Τίγρης και ο Ευφράτης έχουν σχεδόν τελείως ξεχωριστές λεκάνες απορροής, μέχρι που ενώνονται στα τελευταία 190 χλμ., σχηματίζοντας έναν ενιαίο δακτύλιο στον Σατ Αλ Σάραμπ (Μάζης 1996). Ο Τίγρης έχει μήκος 1.850 χλμ., εκ των οποίων το 27,5% της διαδρομής του πραγματοποιείται εντός της τουρκικής επικράτειας, το μόλις 2,1% επί συριακού εδάφους και το 70,3% επί ιρακινού (Σκιαδάς 2011).

Ο ποταμός Shatt Al Arab, που αποτελεί τον ποταμό που σχηματίζεται από την ένωση του Τίγρη με τον Ευφράτη, ρέει αποκλειστικά στο ιρακινό έδαφος. Στο τελευταίο μισό τμήμα της διαδρομής του, μέχρι τις εκβολές του στον Κόλπο, αποτελεί το φυσικό σύνορο μεταξύ Ιράν και Ιράκ. Ο συγκεκριμένος ποταμός πάντοτε χρησίμευε τόσο για την αξιοποίηση των υδάτινων πόρων του, όσο και σαν υδάτινη αρτηρία για την εξαγωγή προϊόντων της Μεσοποταμίας στις διεθνείς αγορές. Για αυτόν το λόγο και ιστορικά ο ποταμός είχε πάντα μεγάλη γεωστρατηγική σημασία και υπήρξε διαχρονικά μία σημαντική αιτία διαμάχης ανάμεσα στις εκάστοτε παρόχθιες χώρες αυτού. Σήμερα στον ποταμό βρίσκονται δύο σημαντικά λιμάνια για τις οικονομίες του Ιράκ και του Ιράν. Στην ιρακινή πλευρά του Shatt Al Arab βρίσκεται το λιμάνι της Βασόρας (Al Basrah) και στην ιρακινή το λιμάνι του Khorramshahr. Η κυριαρχία επί του ποταμού, λόγω της σημασίας του για τις δύο χώρες, θεωρείται ότι αποτελεί μία από τις κύριες αιτίες που προκάλεσαν τον οκταετή πόλεμο μεταξύ Ιράν και Ιράκ (1980 – 1988) (Σκιαδάς 2011).

Αν λοιπόν επιχειρούσαμε να «κατασκευάσουμε» μια μαθηματική φόρμουλα για την κατανομή των δύο ποταμών Τίγρη και Ευφράτη μεταξύ των τριών χωρών, λαμβάνοντας υπόψη τη την υδατική συνεισφορά της κάθε μίας στο δυναμικό των ποταμών, θα βλέπαμε με μία πρώτη ματιά ότι η Τουρκία και το Ιράκ έχουν τα κύρια δικαιώματα να αξιοποιήσουν τα νερά του Τίγρη και η Τουρκία με τη Συρία τα νερά του Ευφράτη. Παρόλα αυτά, πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα ιστορικά δικαιώματα στη χρήση του Ευφράτη από το Ιράκ. Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι υδατικές ανάγκες των χωρών. Η Συρία με την Τουρκία, ιεραρχικά, έχουν μεγαλύτερες ανάγκες σε υδροηλεκτρική ενέργεια, παρά σε κάλυψη αναγκών σε νερό για τον πληθυσμό και τη γεωργία (Soffer 1999), μία κατάσταση που όμως πιθανόν, όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, να έχει ως αποτέλεσμα οι χώρες αυτές να πιεστούν υδατικά (water distress). Προς το παρόν και μέχρι να υλοποιήσει το πυρηνικό της πρόγραμμα για κατασκευή εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, η Τουρκία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην υδροηλεκτρική ενέργεια. Από την άλλη, η Τουρκία με τη Συρία λόγω των ολοένα αυξανόμενων πληθυσμιακών τους αναγκών, θα απαιτηθεί και στο μέλλον να αυξήσουν τις καλλιεργούμενες εκτάσεις, γεγονός που συνεπάγεται αυξανόμενες αρδευτικές ανάγκες από τις υδάτινες πηγές που δύνανται να εκμεταλλευτούν. Αντίστοιχα, το Ιράκ που είναι το πιο πλούσιο σε ορυκτό πλούτο, μπορεί αυτό το γεγονός να λειτουργήσει παρωθητικά για την ανάπτυξη της βιομηχανίας του, περιορίζοντας έτσι τον πρωτογενή τομέα της γεωργίας και τις αρδευτικές του ανάγκες αντίστοιχα.

Μία δίκαιη προτεινόμενη κατανομή λοιπόν για τον Τίγρη και τον Ευφράτη, σύμφωνα και με όλα τα παραπάνω δεδομένα, θα μπορούσε να είναι 40% στην Τουρκία, 10% στη Συρία και 50% στο Ιράκ. Αυτή η κατανομή, που προκύπτει λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή των χωρών στο υδατικό δυναμικό των ποταμών, τα ιστορικά δικαιώματα που έχουν οι χώρες και τις πλουτοπαραγωγικές τους πηγές, απαιτεί διακρατική συνεργασία μεταξύ των παραποτάμιων χωρών, η οποία θα διασφαλίζει όχι μόνο την απαιτούμενη ποσότητα νερού, αλλά και την ποιότητα αυτού (Soffer 1999).

ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Τουρκία κατέχει το 25% της λεκάνης απορροής του Ευφράτη, περίπου 41% της κυρίως κοίτης του ποταμού και συνεισφέρει περίπου 88-98% των υδάτων του. Για τον δε Τίγρη κατέχει το 12% της λεκάνης απορροής, 20% του μήκους του ποταμού και συνεισφέρει όλο το νερό στο κυρίως ρεύμα του ποταμού, όπως καταμετράται στη Μοσούλη, και 50% της συνολικής παροχής του Τίγρη (Μάζης 1996). Η Τουρκία λοιπόν, έχοντας το προνόμιο να διαθέτει την πλειοψηφία των πηγών του εξεταζόμενου υδρολογικού συστήματος στην επικράτειά της κι έχοντας κατανοήσει πλήρως τη γεωστρατηγική της θέση εξ αιτίας αυτού του γεγονότος, έχει επιδοθεί σε μία άσκηση υδροπολιτικής, προκειμένου να της αποφέρει τα μέγιστα δυνατά κέρδη. Θεωρεί πως ασκεί το κυριαρχικό της δικαίωμα, ως ανεξάρτητο κράτος, να αξιοποιεί τους δικούς της φυσικούς της πόρους. Το αδιαμφισβήτητο γεγονός είναι ότι, οι συγκεκριμένοι ποταμοί πηγάζουν από την περιοχή στην οποία η ίδια υλοποιεί, εδώ και δεκαετίες, μεγάλα υδραυλικά έργα εντός της επικράτειας της (Σκιαδάς 2011). Έτσι διεκδικεί απόλυτη κυριαρχία επί των υδάτων που προέρχονται από το έδαφός της και χαρακτηρίζει τον Τίγρη και τον Ευφράτη «διασυνοριακούς ποταμούς» (transboundary rivers) και όχι «διεθνείς ποταμούς» (international rivers). Απορρίπτει επίσης την αντίληψη της αντιμετώπισης της ποτάμιας λεκάνης ως ενιαίου συνόλου, το οποίο κείται υπεράνω της έννοιας και του δικαιώματος της «κρατικής κυριαρχίας» των παρόχθιων κρατών. Έτσι δεν αναγνωρίζει τη συνιδιοκτησία των ποταμών με τα υπόλοιπα παρπαποτάμια κράτη και θεωρεί πως, τα όποια ζητήματα και διαφορές ανακύπτουν, επιλύονται στη βάση καλής θελήσεως και διμερών συμφωνιών που συνάπτονται μεταξύ των κρατών, στη λογική της «ισότιμης και λογικής χρήσης» των υδάτων (Μάζης 1996). Τέλος, η Τουρκία δεν έχει υπογράψει τη Διεθνή Σύμβαση του 1997 για το δίκαιο των Εκτός Ναυσιπλοΐας Χρήσεων των Διεθνών Υδάτινων Πόρων, θεωρώντας πως κάτι τέτοιο δεν εξυπηρετεί τα εθνικά της συμφέροντα.

Έτσι λοιπόν ως προς το ζήτημα των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη η Τουρκία έχει καταρτίσει ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα για την περιοχή της νοτιοανατολικής Τουρκίας για την κοινωνική και οικονομική ανόρθωση της περιοχής – με την αύξηση της αγροτικής παραγωγής και της υδροηλεκτρικής ενέργειας. Το

πρόγραμμα αυτό στηρίζεται στο μεγαλύτερο του βαθμό στην αξιοποίηση του Τίγρη και του Ευφράτη, περιλαμβάνοντας ένα πλήθος υδραυλικών έργω (φράγματα, Υ/Δ εργοστάσια, αγωγούς μεταφοράς νερού, κα.) (Σκιαδάς 2011). Ο σκοπός της Τουρκίας με αυτό το πρόγραμμα είναι τριπλός:

1. Να αναπτυχθεί οικονομικά μία υποβαθμισμένη περιοχή και ταυτόχρονα να εκμεταλλευθεί πλουτοπαραγωγικές πηγές που διαθέτει, όλα προς όφελος της εθνικής της οικονομίας.

2. Με την ανάπτυξη προϋποθέσεων οικονομικής ευμάρειας να προσπαθήσει να ελέγξει τον πληθυσμό στο ΝΑ τμήμα της, που ως επί το πλείστον αποτελείται από μέλη της κουρδικής μειονότητας, μειώνοντας έτσι τη δυσαρέσκειά τους και κατ' επέκταση να περιορίσει τις όποιες δραστηριότητες, που έχουν ως στόχο την κουρδική αυτονομία (Σκιαδάς 2011). Αυτό ευελπιστεί να το καταφέρει μέσω της οικονομικής ανάπτυξης, που θα μειώσει τις εντάσεις και την επιθυμία των Κούρδων για αποσκίρτηση και ίδρυση ανεξάρτητου κράτους, ένα ζήτημα το οποίο είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την ενότητα του τουρκικού κράτους.

3. Ο πλήρης έλεγχος των πηγών, καθώς και του άνω ρου του ποταμού της δίνει τη δυνατότητα να ελέγξει ουσιαστικά τη δυνατότητα χρήσης των ποταμών από τις άλλες δύο χώρες – Συρία και Ιράκ – οι οποίες και συνδέουν άμεσα την ομαλή συνέχιση της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας με τα δύο αυτά υδάτινα συστήματα. Με αυτό τον τρόπο η Τουρκία προσπαθεί να πετύχει μία σχέση υδρολογικής εξάρτησης της Συρίας και του Ιράκ, προκειμένου να ασκεί πολιτική δράση με αυτό το γεωπολιτικό πλεονέκτημα. Χαρακτηριστική είναι και η δήλωση του Τούρκου Πρωθυπουργού Süleyman Demirel, κατά τη διάρκεια των εγκαινίων του φράγματος Atatürk, στις 25 Ιουλίου 1992²⁸: «ούτε η Συρία ούτε το Ιράκ μπορούν να έχουν αξιώσεις στους τουρκικούς ποταμούς περισσότερο από ότι έχει η Άγκυρα στα πετρέλαιά τους. Αυτό είναι θέμα κυριαρχίας. Έχουμε το δικαίωμα να κάνουμε ό,τι θέλουμε. Οι πηγές των υδάτων είναι τουρκικές, οι πετρελαϊκές πηγές είναι δικές τους. Εμείς δεν λέμε να μοιραστούμε

²⁸ ³Christopher Mitchell, «Thirsting for War», *BBC News*, 5.10.2000

τις πηγές των πετρελαίων τους, και αυτοί δεν μπορούν να πουν να μοιραστούν τις δικές μας πηγές υδάτων».

Το πρόγραμμα λοιπόν το οποίο προωθεί η Τουρκία έχει ονομαστεί «Πρόγραμμα για τη Νοτιοανατολική Ανατολία» (Southeastern Anatolian Project), ή αλλιώς ως «GAP» (Guneysdoglu Anadolu Projesi), όπως είναι ευρύτερα γνωστό στην τουρκική γλώσσα και το οποίο θα αναλυθεί περαιτέρω στη συνέχεια.

Το τουρκικό πρόγραμμα GAP

Πρόκειται για ένα πολύ φιλόδοξο κατασκευαστικό και αναπτυξιακό πρόγραμμα, το μεγαλύτερο που έχει σχεδιασθεί και υλοποιείται μέχρι τώρα στην τουρκική επικράτεια. Σύμφωνα με την επίσημη τουρκική άποψη τα έργα του GAP αποτελούν ένα πολυσύνθετο, ειρηνικό και αναπτυξιακό πρόγραμμα, που θα δημιουργήσει συνθήκες κοινωνικής σταθερότητας στη ΝΑ Τουρκία, θα αυξήσει την εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας σε αγροτικά προϊόντα και θα δημιουργήσει συνθήκες ανάπτυξης για όλο το φάσμα της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού και της εκπαίδευσης. Οι εθνικοί στόχοι του προγράμματος περιγράφονται στο «GAP MASTER PLAN», που αρχικά συντάχθηκε το 1989. Έκτοτε έχει αναθεωρηθεί με την πρόοδο των έργων, χωρίς όμως να έχει αλλοιωθεί ποτέ ο βασικός του κορμός και προσανατολισμός Το «GAP MASTER PLAN» προσδιόριζε τέσσερις βασικούς στόχους μέχρι το 2005 (Σκιαδάς 2011):

1. Ανάπτυξη και διαχείριση των υδάτινων πόρων και του εδάφους για σκοπούς άρδευσης, οικιακής κατανάλωσης και βιομηχανικής χρήσης.

2. Βελτίωση της χρήσης γης με την εισαγωγή καλύτερων συστημάτων διαχείρισης των καλλιεργειών, καλύτερων αγροτικών πρακτικών και προσδιορισμού των καλλιεργειών.

3. Ενθάρρυνση της βιομηχανίας τυποποίησης και μεταποίησης, παρέχοντας έμφαση στην αξιοποίηση τοπικών αγροτικών προϊόντων και μέσων.

4. Βελτιώσεις στις κοινωνικές υπηρεσίες και στις αστικές υποδομές, με σκοπό να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες των κατοίκων και να προσελκύσουν εξειδικευμένο προσωπικό στην περιοχή.

Συνοπτικά, η κεντρική ιδέα της αναπτυξιακής προσπάθειας του «GAP MASTER PLAN» είναι η μετατροπή της Τουρκίας σε εξαγωγικό κέντρο βασισμένο στην αγροτική παραγωγή, με την ανάδειξη ανάλογων υποδομών. Το σύνολο του προγράμματος περιλαμβάνει 13 μεγάλα επιμέρους υποπρογράμματα. Το πρόγραμμα του GAP εστιάζει στην οικονομική και πολιτική αξιοποίηση του νερού του Ευφράτη. Γι αυτόν το λόγο προβλέπεται η δημιουργία υδάτινου αποθεματικού σε τεχνητές λίμνες και υδατοδεξαμενές, η κατασκευή μεγάλου δικτύου αρδευτικού δικτύου αρδευτικών καναλιών και υδατοφραγμάτων, καθώς και η κατασκευή ενός σύνθετου πλέγματος υδραυλικών έργων για τη διαχείριση όλου αυτού του όγκου των υδάτων (Σκιαδός 2011).

Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται στην επίσημη ιστοσελίδα της Γενικής Διεύθυνσης Κρατικών Υδραυλικών Έργων της Τουρκίας (GENERAL DIRECTORATE OF STATE HYDRAULIC WORKS 2012) το πρόγραμμα GAP, όταν ολοκληρωθεί, θα καλύπτει μία περιοχή 9 επαρχιών στην Τουρκία, στην οποία κατοικούν 6,47 εκ. άνθρωποι²⁹. Από πλευράς ενέργειας το GAP με την ολοκλήρωσή του αναμένεται να προσφέρει το 21% της συνολικής δυνατότητας παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας της χώρας, το οποίο μεταφράζεται σε 27,4 δις kWh, με το 16% να παρέχεται ήδη και ένα 5% να απομένει για να κατασκευαστεί. Το πρόγραμμα προβλέπει την κατασκευή 22 φραγμάτων και 19 υδροηλεκτρικών (Υ/Δ) εργοστασίων. Ο βαθμός υλοποίησης των έργων ενέργειας ανέρχεται στο 75%. Αντίστοιχα, η αρδευόμενη περιοχή που θα προκύψει από την ολοκλήρωση του προγράμματος αναμένεται να φτάσει τα 1.821.048 εκτάρια, ενώ, με τα υπάρχοντα στοιχεία, ο βαθμός υλοποίησης αγγίζει το 12% (GENERAL DIRECTORATE OF STATE HYDRAULIC WORKS 2012). Η έκταση που αναμένεται να αρδευθεί αναλογεί στο 19% της συνολικής καλλιεργήσιμης γης στην Τουρκία, η οποία ανέρχεται σε 8 εκ. εκτάρια (Σκιαδός 2011).

Αρχικά, ως χρονικός ορίζοντας υλοποίησης όλων των εργασιών του προγράμματος είχε οριστεί το 2001. Η Τουρκία επεδίωξε με σταθερότητα την όσο το δυνατόν απρόσκοπτη χρηματοδότηση του προγράμματος. Αυτό καταδεικνύεται

²⁹ Βάσει επίσημης απογραφής του 2000.

κι από την αδιάλειπτη συνέχιση της χρηματοδότησης του GAP από όλες τις κυβερνήσεις όλα αυτά τα χρόνια. Όμως, τεχνικές δυσκολίες, προβλήματα στη χρηματοδότηση, όπως και ανάγκη επανεκτίμησης του αντίκτυπου που έχει σε περιβαλλοντικά ζητήματα, μετέθεσαν το σχεδιασμό για ολοκλήρωση το 2010. Ακόμη, τη στιγμή που γράφεται αυτή η εργασία, το έργο μένει ανολοκλήρωτο, χωρίς όμως να έχει σταματήσει η προσπάθεια ολοκλήρωσής του. Πρόκειται για ένα τεράστιο εγχείρημα τόσο τεχνολογικά και κατασκευαστικά, όσο και – κυρίως – οικονομικά, το οποίο το έχει επωμιστεί εξ ολοκλήρου το τουρκικό κράτος. Κι αυτό γιατί αν και η Τουρκία από την πρώτη στιγμή αναζήτησε εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης, η Παγκόσμια Τράπεζα αρνήθηκε τη χρηματοδότηση των κατασκευαστικών έργων για τα φράγματα και το παράδειγμά της ακολούθησαν και άλλοι διεθνείς οργανισμοί. Σε αυτήν την απόφαση συνέτειναν οι ακόλουθοι λόγοι:

1. Η ανησυχία για τις αντιδικίες που θα προέκυπταν από τις υπόλοιπες παραποτάμιες χώρες.
2. Η ανησυχία για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του έργου, που από ότι φαίνεται δεν είχαν μελετηθεί επαρκώς στη φάση του σχεδιασμού του.
3. Η ανησυχία για τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας των ποταμών και των χωρών που αυτοί διασχίζουν (Τουρκία, Ιράκ, Συρία).
4. Ο κίνδυνος για την απώλεια αρχαιολογικών ευρημάτων από περιοχές που θα επηρεαζόταν από το έργο και που δεν είχαν προλάβει να ερευνηθούν.
5. Ο προβληματισμός για τη δομική αντοχή των έργων σε πιθανούς σεισμούς, καθώς η περιοχή χαρακτηρίζεται από την έντονη σεισμικότητα.

Μέχρι στιγμής καμία χρηματοδότηση από την Παγκόσμια Τράπεζα, όπως και από άλλους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς δεν έχει πραγματοποιηθεί για την υλοποίηση των σχεδιασμένων έργων (Σκιαδάς 2011). Η μη επαρκής χρηματοδότηση σε συνδυασμό με κάποια κατασκευαστικά κωλύματα έχουν σαν συνέπεια τον χρονικό «εκτροχιασμό» του έργου, χωρίς αυτό όμως να μειώνει κατ'ελάχιστο τη σημασία του για την Τουρκία, αλλά και τις συνέπειες για τις υπόλοιπες χώρες με την υλοποίηση του έργου. Σύμφωνα με διάφορες εκτιμήσεις, το GAP αναμένεται να μειώσει τον ρου του Ευφράτη κατά 40% στη Συρία και κατά 80%

στο Ιράκ (Σκιαδάς 2011). Συγκεκριμένα, η μείωση της παροχής για τη Συρία αναμένεται να αγγίξει τα 11 δισ. κυβ. μ. και για το Ιράκ αντίστοιχα τα 6 δισ. κυβ. μ., σε ετήσια βάση. Η Συρία και το Ιράκ όμως δεν ανησυχούν μόνο για την ποσότητα των υδάτων που θα δέχονται, αλλά και για την ποιότητα αυτών, εφόσον τα αρδευόμενα νερά του θα επιστρέφουν στις κοίτες των ποταμών επιβαρυνμένα με μεταλλικά άλατα, λιπάσματα και φυτοφάρμακα (Μάζης 1996). Αντίστοιχα, η Τουρκία διατείνεται ότι θα αποδίδει συμφωνημένες επαρκείς ποσότητες στα υπόλοιπα παραποτάμια κράτη, ενώ ταυτόχρονα τα φράγματα αποτελούν έργα τα οποία σε περιόδους που πλημμυρίζουν οι ποταμοί συγκρατούν τα νερά, ενώ σε περιόδους ξηρασίας παρέχουν επαρκείς ποσότητες νερού για αξιοποίηση.

Ο «αγωγός ειρήνης»

Η ιδέα της κατασκευής ενός αγωγού, ο οποίος θα μεταφέρει νερό από την Τουρκία προς όλες τις χώρες της Μέσης Ανατολής, ανήκει στον Τούρκο πρωθυπουργό και μετέπειτα πρόεδρο Τουργκούτ Οζάλ. Βασική σκέψη αυτής της ιδέας ήταν ότι η Τουρκία με τη δημιουργία δύο αγωγών, ενός ανατολικού κι ενός δυτικού, θα αναλάμβανε να τροφοδοτήσει το σύνολο των χωρών της περιοχής, εκμεταλλευόμενη το νερό από τους ποταμούς Seyhan και Ceyhan με ρυθμό 6 mcm/day (Σκιαδάς 2011). Ο δυτικός αγωγός θα τροφοδοτούσε με νερό τις Συρία, Ιορδανία, Δυτική Όχθη, Ισραήλ και θα κατέληγε στις δυτικές ακτές της Σαουδικής Αραβίας. Ο ανατολικός αγωγός αντίστοιχα θα μετέφερε νερό στα αραβικά κράτη και στα Εμιράτα του Περσικού Κόλπου. Ταυτόχρονα, προτάθηκε από την Τουρκία μία παραλλαγή του αρχικού σχεδίου, προκειμένου να παρακαμφθούν αντιδράσεις κάποιων χωρών, ένας «μικρός αγωγός ειρήνης», ο οποίος θα μετέφερε νερό μόνο στη Συρία, Ιορδανία, την Παλαιστινιακή Αρχή και στο Ισραήλ (Σκιαδάς 2011).

Για το όλο έργο την εποχή που προτάθηκε (στα μέσα της δεκαετίας του 1980) η κατασκευή του υπολογίστηκε ότι θα κόστιζε περίπου 20 δισ. U.S. \$ και ότι θα παρείχε νερό σε 15 εκ. κατοίκους της Μέσης Ανατολής. Σύμφωνα με την τουρκική πλευρά ο αγωγός θα δρούσε ενοποιητικά, έχοντας θετική πολιτική επίδραση, μιας και θα αποτελούσε ένα υπόδειγμα συνεργασίας και καλής γειτονίας στην περιοχή, τροφοδοτώντας παράλληλα τις γειτονικές χώρες της Τουρκίας με έναν πολύτιμο και ταυτόχρονα δυσεύρετο γι αυτές πόρο. Τελικά το σχέδιο δεν

προχώρησε και εγκαταλείφθηκε από την Τουρκία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μαζί με τα γεγονότα του πολέμου στον Κόλπο, αλλά με τον θάνατο του εμπνευστή του, Τουργκούτ Οζάλ (Σκιαδός 2011).

Οι λόγοι για τους οποίους δεν ευοδώθηκε η πραγματοποίηση του έργου αυτού ήταν οι εξής (Σκιαδός 2011):

1. Η καχυποψία με την οποία από την πρώτη στιγμή τα υπόλοιπα κράτη αντιμετώπισαν την κίνηση αυτήν της Τουρκίας. Με νωπές τις μνήμες τους από την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και τον φόβο ότι θα οδηγούνταν σε καθεστώς υδατικής εξάρτησης από την Τουρκία, οι χώρες αρνήθηκαν την προσφορά. Φοβήθηκαν ότι θα εξελισσόταν το όλο σχέδιο σε εξαναγκασμό των αραβικών κρατών για την αγορά αγροτικών προϊόντων από τη Τουρκία και δέσμευση για παροχή πετρελαίου σε αυτήν, με την κατασκευή ενός αντίστροφου αγωγού προς την Τουρκία, υποχρεώσεις τις οποίες δεν θέλησαν να αναλάβουν.

2. Η αλλαγή στο γεωπολιτικό τοπίο στην περιοχή, ειδικά με τα νέα δεδομένα που προέκυψαν μετά τον πόλεμο του Κόλπου, που είχε ως αποτέλεσμα, την ανακατανομή ισχύος, δυνάμεων και συμμαχιών και που καθιστούσε το σχέδιο ανεφάρμοστο.

3. Το έργο παρουσίαζε πολλά τεχνικά προβλήματα, τα οποία προέκυψαν κατά τον σχεδιασμό του. Οι αγωγοί που θα κατασκευάζονταν θα έπρεπε να διασχίσουν μεγάλες αποστάσεις, μέσα από δύσβατες περιοχές, όπου το έδαφος παρουσιάζει μεγάλες κλίσεις, ερημικά εδάφη και οροσειρές, γεγονός που καθιστούσε αμφίβολη οικονομοτεχνικά τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος.

4. Οι αραβικές χώρες ήταν αρνητικές στη συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα με τόσο μεγάλο ποσοστό δέσμευσης όπου θα συμμετείχε και το Ισραήλ, καθώς χρόνια ζητήματα κατοχής εδαφών από το Ισραήλ, αλλά και το παλαιστινιακό παραμένουν μέχρι και σήμερα άλυτα.

Τέλος, η ίδια η Τουρκία από το 1992 και μετά αναθεώρησε την πολιτική της στο ζήτημα των υδάτων, καθώς έγινε ορατή η ολοένα αυξανόμενη ανάγκη για νερό από την ίδια τη χώρα, που πιθανώς στο μέλλον να τη φέρει αντιμέτωπη με την απειλή της λειψυδρίας. Αυτό φαίνεται και από τις αναφορές του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Χικμέτ Τσετίν το 1992 σε επίσημες δηλώσεις του στη

Μόσχα, όπου και έκανε λόγο επίσημα ότι η Τουρκία δεν θεωρεί πλέον πως έχει πλεόνασμα σε υδάτινους πόρους.

ΣΥΡΙΑ

Τα υδάτινα ζητήματα επηρεάζουν τις σχέσεις της Συρίας με το σύνολο των γειτόνων της. Σε όλες σχεδόν τις πλευρές των συνόρων της η Συρία βρίσκεται σε διαμάχη με τα γειτονικά της κράτη, σχετικά με ζητήματα που αφορούν στο νερό (Σκιαδάς 2011). Η Συρία διατρέχεται από 16 σημαντικούς ποταμούς και παραποτάμους, από τους οποίους όμως οι 6, που είναι και οι σημαντικότεροι, είναι διεθνείς. Ο Ευφράτης είναι ο ποταμός με το μεγαλύτερο μήκος εντός του συριακού εδάφους. Η συνολική ποσότητα υδάτων που λαμβάνει η Συρία κάθε χρόνο από τους διεθνείς της ποταμούς, υπολογίζεται στα 28,73 κυβ. χλμ. Αυτό το μέγεθος συνιστά μια πολύ σημαντική ποσότητα νερού, έχει όμως το ιδιαίτερο γεωγραφικό στοιχείο που προσδίδει και μία ξεχωριστή γεωπολιτική διάσταση: ότι είναι νερό που δεν πηγάζει από τη Συρία, αλλά διέρχεται από αυτήν προερχόμενο από περιοχές εκτός των συνόρων της. Ο Ευφράτης αποτελεί την κυρίαρχη πηγή νερού στη Συρία και προσέλκυσε από νωρίς το ενδιαφέρον της χώρας, όσον αφορά στους υδάτινους πόρους. Ο ποταμός κατά την πορεία του εντός του συριακού εδάφους υπολογίζεται ότι μεταφέρει, σε ποσοστό τουλάχιστον 90%, νερό από την Τουρκία. Η συνεισφορά της Συρίας στη ροή του Ευφράτη υπολογίζεται στο 10% και αυτό γίνεται κυρίως από παραπόταμους και πηγές (Σκιαδάς 2011).

Η Συρία έχει ξηρό και ημίξηρο κλίμα στην περιοχή της λεκάνης του Ευφράτη και, ως εκ τούτου, χρειάζεται απόλυτα τα ύδατά του. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Συρία βρίσκεται σε δυσχερέστερη θέση σε σχέση με τα άλλα δύο παρόχθια κράτη, λόγω της μικρής της υδρολογικής της συνεισφοράς επί του ποταμού, μπορεί όμως να εκμεταλλεύεται τον Χαρούμ και τον Μπαλίχ, οι οποίοι ρέουν εξ ολοκλήρου στο έδαφός της. Η Συρία έχει υπογράψει μία συμφωνία με την Τουρκία το 1987, με την οποία δέχεται 15,75 δισ. κυβ. μ. από τον Ευφράτη (Μάζης 1996). Η χώρα θεωρεί πως αυτή η συμφωνία αποτελεί μία προσωρινή ρύθμιση σε ένα μεταβατικό στάδιο και πως το τελικό καθεστώς, θα πρέπει να αποτελέσει το αντικείμενο νέων διμερών διαπραγματεύσεων, κάτι που δεν αποδέχεται η Τουρκία, η οποία θεωρεί από την πλευρά της πως η συμφωνηθείσα ποσότητα αποτελεί

πάγια και οριστική δέσμευση και όχι μία ενδιάμεση συμφωνία για μεταγενέστερη διαπραγματέυση. Μία επιπλέον συμφωνία υπεγράφη το 1990 με το Ιράκ. Αν και οι πολιτικές διαφορές που χώριζαν τις χώρες ήταν μεγάλες η Συρία επεδίωξε να στραφεί προς το Ιράκ, προκειμένου να αντισταθμίσει την υδροπολιτική της Τουρκίας. Σύμφωνα με τη συμφωνία αυτή η Συρία λαμβάνει το 48% των υδάτων του Ευφράτη και το Ιράκ το 52%, ήτοι 6,6 δισ. κυβ. μ και 9 δισ. κυβ. μ ετησίως αντίστοιχα (Σκιαδός 2011).

Η Συρία ξεκίνησε από τη δεκαετία του 1960 την κατασκευή υδραυλικών έργων, με σκοπό την εκμετάλλευση και αξιοποίηση του Ευφράτη. Το 1973 ξεκίνησε την πλήρωση με ύδατα της τεχνητής λίμνης, προλαβαίνοντας τα έργα που είχε ξεκινήσει η Τουρκία, που δημιούργησε η κατασκευή του φράγματος του Al Thawrah. Το έργο αυτό ξεκίνησε την κατασκευή του το 1968, χρησιμοποιώντας σοβιετική τεχνολογία και ολοκληρώθηκε μία δεκαετία αργότερα. Οι στόχοι της κατασκευής του φράγματος ήταν παρόμοιοι με αυτούς της τουρκικής πλευράς, δηλαδή της εξυπηρέτησης αρδευτικών σκοπών και της παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας. Ενδεικτικό είναι ότι, μετά την κατασκευή του φράγματος, διπλασιάστηκε η παραγωγή βαμβακιού στις αρδευόμενες εκτάσεις. Ο υδροηλεκτρικός σταθμός μέχρι το 1983 λειτουργούσε στο 65% της δυναμικότητάς του, παράγοντας 2.500 MW, που αντιστοιχούσε στο 45% της συνολικής ποσότητας ρεύματος που παράχθηκε στη Συρία εκείνο το έτος. Η συνεχής όμως πτώση των υδάτων του Ευφράτη, ως απόρροια των έργων της Τουρκίας για το πρόγραμμα GAP, είχε ως αποτέλεσμα ο σταθμός να λειτουργήσει το 1986 μόνο στο 30-40% της δυναμικότητάς του. Παρόμοια προβλήματα παρουσιάστηκαν στη ροή του Ευφράτη το 1974 όταν, ένα χρόνο μετά τη Συρία η Τουρκία κατασκεύασε ένα από τα πρώτα δικά της φράγματα στην περιοχή, το φράγμα του Keban, αλλά και το 1980, με την κατασκευή από την Τουρκία του φράγματος του Karakaya. Επιπλέον πρόβλημα παρουσιάστηκε το 1990, όταν η Τουρκία, προκειμένου να πληρώσει το φράγμα του Ataturk, μείωσε κατά 75% την παροχή νερού από τον Ευφράτη. Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν καθοριστικά τα συριακά προγράμματα αξιοποίησης των υδάτων του Ευφράτη, καθώς κατέστησαν αναξιόπιστη τη συμβολή τους στην άρδευση και την ενέργεια, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξαν, σε

μεγάλο βαθμό, την εξάρτηση της Συρίας από την Τουρκία στο θέμα των υδάτινων πόρων. (Σκιαδός 2011).

Στον τομέα της άρδευσης η Συρία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 εξήγγειλε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα, που ως στόχο είχε τον διπλασιασμό των αρδευόμενων εκτάσεων της χώρας, με τη βοήθεια της Σοβιετικής Ένωσης και τη συμβολή Ρουμάνων τεχνικών. Στόχος του προγράμματος ήταν η συνολική αρδευόμενη έκταση από τον Ευφράτη να φτάσει στα 640.000 εκτάρια μέχρι το 2000, ποσότητα διπλάσια από τον αριθμό των εκτάσεων που αρδεύονταν στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Αργότερα, αυτός ο αριθμός αναθεωρήθηκε προς τα επάνω, προσθέτοντας άλλα 240.000 εκτάρια αρδευόμενης καλλιεργήσιμης έκτασης. Τα σχέδια αυτά, παρά τους αρχικούς υπολογισμούς και τις αρχικές εξαγγελίες, φαίνεται πως αντιμετώπισαν αρκετές δυσκολίες για την υλοποίησή τους. Δέκα χρόνια μετά την έναρξη του προγράμματος, είχε γίνει εφικτό να αρδεύονται από τα νερά του Ευφράτη μόλις το 10% των σχετικών προβλεπόμενων εκτάσεων. Αυτό που έγινε λοιπόν σαφές μετά το GAP είναι ότι τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι όπως πριν σε σχέση με τους υδάτινους πόρους του Ευφράτη. Έτσι η Συρία δεν μπορεί πλέον να εκτελέσει ανεμπόδιστα τα αρδευτικά προγράμματα που σχεδιάζει, καθώς η ποσότητα και η ποιότητα του νερού που διαθέτει πλέον ο Ευφράτης, επηρεάζεται απόλυτα από τις ανάγκες του αντίστοιχου τουρκικού προγράμματος GAP. Η Συρία πλέον λαμβάνει τις ποσότητες ύδατος οι οποίες στην ουσία «αποδεσμεύονται» από το GAP και η ποιότητα των υδάτων τους δεν είναι ίδια με το παρελθόν. Προοδευτικά καταγράφεται πως ένα μέρος των νερών του Ευφράτη φθάνει στο συριακό έδαφος πιο επιβαρυνμένο - σε σύγκριση με το παρελθόν – σε εντομοκτόνα, λιπάσματα, φυτοφάρμακα και άλατα, ως αποτέλεσμα της χρήσης που έχει προηγηθεί στο τουρκικό έδαφος, είτε σε βιομηχανικές εφαρμογές σε Υ/Δ εργοστάσια, αλλά και σε άλλες βιομηχανικές μονάδες της ΝΑ Τουρκίας, είτε από την πρότερη αγροτική χρήση τους. Άρα λοιπόν η πολιτική βούληση της Τουρκίας για αποδέσμευση κάθε φορά υδάτινων πόρων είναι η μεταβλητή που ορίζει πλέον τα αρδευτικά προγράμματα και υδρολογικά δεδομένα για τη Συρία, σε ό,τι αφορά τον ποταμό Ευφράτη (Σκιαδός 2011).

ΙΡΑΚ

Το Ιράκ, όπως και η Συρία, έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι αποτελεί χρήστη νερών που, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, δεν πηγάζουν από τη δική του επικράτεια. Ταυτόχρονα όμως, έχει ανάγκη από τη χρήση αυτών των νερών, καθώς αποτελεί παραδοσιακό χρήστη τους (Σκιαδάς 2011).

Το Ιράκ συγκεκριμένα κατέχει στο έδαφός του το 40% της λεκάνης του Ευφράτη και περισσότερο από το ένα τρίτο της κοίτης του ποταμού, χωρίς όμως να συνεισφέρει καθόλου στο υδάτινο δυναμικό του. Αντίστοιχα και στον Τίγρη, αν και βρίσκεται σε λίγο καλύτερη κατάσταση, ως τα κατάντη παρόχθιο κράτος, κατέχει το μεγαλύτερο τμήμα της λεκάνης απορροής του Τίγρη και 77% του μήκους της κοίτης του, χωρίς και σε αυτήν την περίπτωση, να προσφέρει καθόλου νερό. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι το κλίμα του Ιράκ είναι κατά κύριο λόγο ξηρό, αφού δέχεται ανεπαρκέστατο υετό, κάνοντας ακόμα πιο πολύτιμα τα νερά των Ευφράτη και Τίγρη. Το σύνολο των επιφανειακών υδάτων ανέρχεται στα 76 - 84,4 εκ. κυβ. μ. εκ των οποίων το 98% προέρχεται από τα νερά των δύο ποταμών (Μάζης 1996).

Παρόλη την – ουσιαστικά – μηδενική συνεισφορά στους δύο υδάτινους πόρους, από τους οποίους εξαρτάται στο μέγιστο βαθμό, η χώρα έχει μεγάλη ιστορική παράδοση στην εκμετάλλευση αυτών. Από την αρχαιότητα καταγράφονται προσπάθειες αξιοποίησης των ποταμών στην περιοχή του Ιράκ, καθώς η ύπαρξη των δύο μεγάλων υδάτινων οδών, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός αριθμού σημαντικών πολιτισμών στην περιοχή. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των πολιτισμών αυτών είναι ότι ανέπτυξαν ισχυρές κεντρικές εξουσίες, που ονομάστηκαν από τους αρχαιολόγους «υδραυλικές δεσποτείες». Αυτές οι κεντρικές εξουσίες διοικούσαν «υδραυλικές κοινωνίες», εξαιτίας της ανάγκης που διαμορφώθηκε στις αρχαίες αυτές κοινωνίες για αποτελεσματική διαχείριση των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη, καθώς, οι πολιτισμοί που αναπτύχθηκαν, συνέδεσαν την ύπαρξή τους με την εκμετάλλευση και αξιοποίηση των υδάτων της Μεσοποταμίας (Σκιαδάς 2011).

Πάντως, αν και τα ύδατα του Τίγρη και του Ευφράτη είναι συνυφασμένα με τη συνέχιση της ζωής στην περιοχή της Μεσοποταμίας, πολλές φορές, λόγω των

μεγάλων και εκτεταμένων πλημμυρών, προκαλούνται σημαντικές καταστροφές στην αγροτική παραγωγή της χώρας. Οι διακυμάνσεις που παρατηρούνται στη ροή των ποταμών, τόσο σε ετήσια βάση συνολικά, όσο και από μήνα σε μήνα μέσα στον ίδιο χρόνο, είναι πολύ μεγάλες. Η διαφορά μεταξύ του κατώτατου σημείου στάθμης των υδάτων κατά τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο και της ανώτατης στάθμης των υδάτων κατά τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο και Μάιο, μπορεί να φτάσει μέχρι και τις σαράντα φορές περισσότερο όγκο υδάτων. Επιπλέον, η ετήσια διακύμανση της στάθμης των υδάτων ενός έτους, συγκρινόμενη με το προηγούμενο έτος, μπορεί να φτάσει μέχρι και δέκα φορές. Η επίδραση των έργων που έχει κατασκευάσει η Τουρκία με το GAP έχει εμφανή αποτελέσματα στον τομέα αυτό, καθώς το φαινόμενο των πλημμυρών, που χαρακτήριζε επί αιώνες τα ποτάμια συστήματα της Μεσοποταμίας, έχει εξαφανιστεί. Σε ολόκληρη τη δεκαετία του 1990 δεν εμφανίστηκαν τέτοια φαινόμενα, λόγω των υδραυλικών έργων που προχώρησε η Τουρκία και είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των υδάτινων όγκων των ποταμών (Σκιαδός 2011).

Το Ιράκ είναι ιδιαίτερα πλούσιο σε πετρέλαιο και δεν αντιμετώπισε ποτέ ενεργειακές ανάγκες, σε αντίθεση με τη Συρία και την Τουρκία. Παρόλα αυτά στη δεκαετία του 1970 το 50% της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας ήταν υδροηλεκτρική. Μόνο στον Ευφράτη υπάρχουν τέσσερα φράγματα που τη δεκαετία του 1990 παρήγαγαν το 40% του ηλεκτρισμού στη χώρα. Η άνεση που έχει όμως όσον αφορά τα ενεργειακά αποθέματα σε ορυκτούς πόρους, του δίνει τη δυνατότητα να μετατρέψει, χωρίς μεγάλο κόστος την παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια από υδροηλεκτρική σε θερμική (Soffer 1999).

Το πρόβλημα του Ιράκ συνίσταται στην άρδευση εκτάσεων για καλλιέργεια αγροτικών προϊόντων. Γι αυτό και όριζε ως στρατηγικό του στόχο την πλήρη άρδευση όλων των αρδεύσιμων εδαφών του, όπως και τη δημιουργία νέων υδάτινων δικτύων. Προς αυτήν την κατεύθυνση προχώρησε σε μελέτες εγκατάστασης συστημάτων αρδεύσεως στάγδην και ψεκασμού, όπως και στην κατασκευή φραγματοδεξαμενών, ώστε να εξισορροπήσει την αναμενόμενη μείωση της ροής από την εφαρμογή του GAP (Μάζης 1996). Εκτός όμως της μειωμένης ποσότητας, άλλη μία επίπτωση στα ύδατα που δέχεται το Ιράκ από τη Συρία και την Τουρκία και ταυτόχρονα επιβαρυντικός παράγοντας για την αγροτική

παραγωγή της χώρας, είναι και η ποιότητα των υδάτων αυτών. Τα νερά αυτά, μετά από εκατοντάδες χιλιόμετρα απόσταση που έχουν διανύσει, περιέχουν μεγάλες ποσότητες λάσπης, από την πρόσμιξή τους από τα πετρώματα των περιοχών που συναντούν. Ταυτόχρονα, το έδαφος του Ιράκ περιέχει από τη φύση του διάφορες αλατούχες ενώσεις. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με τη μειωμένη ροή, επιβαρύνουν περαιτέρω με άλατα και ενώσεις που έχουν αρνητική επίδραση στα καλλιεργήσιμα εδάφη και στην αγροτική απόδοση των αρδευόμενων εδαφών. Όπως λοιπόν και στην περίπτωση της Συρίας, που εξετάστηκε παραπάνω, έτσι και στο Ιράκ - και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό - έγινε κατανοητό ότι η όποια προσπάθεια για αυτάρκεια σε αγροτικά αγαθά είναι συνάρτηση εθνικού προγραμματισμού και έργων, αλλά και της ποσότητας του νερού που τα ανάντη κράτη θα επιτρέπουν να εισέλθει στο έδαφός του. (Σκιαδάς 2011). Το μόνο «δεδομένο» που υπάρχει αυτήν τη στιγμή και μπορεί να παράσχει κάποια σταθερότητα από πλευράς υδατικής παροχής στο Ιράκ είναι η μονομερής εγγύηση από πλευράς της Τουρκίας το 1983 για παροχή νερού από τα νερά του Ευφράτη 15,75 εκ. κυβ. χλμ. τον χρόνο (Σκιαδάς 2011), καθώς και η συμφωνία μεταξύ Ιράκ και Συρίας το 1990 για κατανομή των υδάτων του Ευφράτη μεταξύ των δύο χωρών (όπως αναλύεται παραπάνω στην περίπτωση της Συρίας). Ακόμα όμως και σε αυτήν την περίπτωση η μείωση της ποσότητας αλλά και της ποιότητας του νερού που φτάνει στο Ιράκ θα είναι πολύ μεγάλη.

ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ - ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΕΙΣ

Από όλο το πλέγμα των συμφωνιών που υπογράφηκαν μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ για τους υδάτινους πόρους, το πιο σταθερό κανονιστικό πλαίσιο προβλεπόταν στις ρυθμίσεις του 1946, όπου, μεταξύ άλλων, περιελάμβανε μέτρα για τη ρύθμιση της ροής των ποταμών στις πηγές που βρίσκονται στην τουρκική επικράτεια. Ακόμη, περιείχε δέσμευση της Τουρκίας για παρακολούθηση από υδρολογικής και γεωλογικής πλευράς των δύο ποταμών και ενημέρωση του Ιράκ με το επιστημονικό υλικό που θα συλλέγεται. Το 1980 οι δύο χώρες προσπάθησαν να καθορίσουν λεπτομερέστερα θέματα που διαπραγματευόταν το πρωτόκολλο του 1946, αποφασίζοντας τον σχηματισμό μίας μικτής τεχνικής επιτροπής, στην οποία από το 1982-83 συμμετέχει και η Συρία. Η επιτροπή αυτή, όπως και οι υπόλοιπες κανονιστικές ρυθμίσεις, δεν κατέληξε σε κοινές δεσμεύσεις και

συμφωνίες από κανένα μέρος. Η μόνη μονομερής δέσμευση που υφίσταται, είναι από τη μεριά της Τουρκίας, που, πριν την έναρξη των εργασιών του GAP, εγγυήθηκε ότι θα παράσχει κατ ελάχιστο μία ροή της τάξης των 500 κυβ. μ./ δευτερόλεπτο από τα νερά του Ευφράτη σε Συρία και Ιράκ. Αυτή η δέσμευση δεν έχει γίνει αποδεκτή από τις άλλες δύο παρόχθιες χώρες, καθώς δεν αποτελεί προϊόν διαπραγματεύσεως και συμφωνίας και δεν παρέχει μία ολοκληρωμένη ρύθμιση (Σκιαδάς 2011).

Περαιτέρω ένταση στις σχέσεις των τριών χωρών επήλθε όταν η Τουρκία, τον Ιανουάριο του 1990, αποφάσισε να διακόψει σχεδόν ολόκληρη την παροχή νερού για ένα περίπου μήνα, προκειμένου να γεμίσει την τεχνητή λίμνη στο φράγμα Ατατούρκ. Μετά την πλήρωση της λίμνης η ροή του Ευφράτη αποκαταστάθηκε, μόνο σε ένα βαθμό κι έκτοτε παραμένει – συγκριτικά με πριν – μειωμένη.

Στα παραπάνω προβλήματα που αναφέρθηκαν θα πρέπει να προστεθούν και άλλα διασυννοριακά θέματα και διαφορές που υπάρχουν, όπως για παράδειγμα εδαφικές διεκδικήσεις. Η Τουρκία, προκειμένου να συγκρατήσει το κουρδικό πρόβλημα και να το διατηρήσει ελεγχόμενο, έχει κατά καιρούς εισβάλλει στην περιοχή του Ιράκ, όπου ισχυρίζεται ότι υπάρχουν θύλακες του ΡΚΚ, οι οποίοι εισέρχονται στα σύνορά της και προκαλούν τρομοκρατικά χτυπήματα. Αυτές οι επιχειρήσεις συνήθως έχουν ως σκοπό κατά την τουρκική πλευρά, τη δημιουργία μίας «ζώνης ασφαλείας» στα σύνορά της με το Ιράκ και τη Συρία. Η Τουρκία όμως, σε σχέση με το Ιράκ, προβάλλει και εδαφικές διεκδικήσεις για την περιοχή της Μοσούλης, την οποία θεωρεί αμφισβητούμενη, καθώς της ανήκε ως τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και δεν υπάρχει πρόβλεψη παραχώρησης αυτής στο Ιράκ στη Συνθήκη της Λωζάννης (1925), συνθήκη την οποία και αναγνωρίζει η Τουρκία. Αυτή η επιχειρηματολογία της Τουρκίας έχει εν μέρει βάση, για την ακρίβεια όμως, δύο χρόνια αργότερα (1925), η Κοινωνία των Εθνών μετά από βρετανική πίεση, συνέστησε η περιοχή της Μοσούλης (η οποία αργότερα ανακαλύφθηκε ότι ήταν πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου) να συμπεριληφθεί στο βασίλειο του Ιράκ. Αυτή η απόφαση εφαρμόστηκε πλήρως τον Ιούλιο του 1926 μεταξύ Βρετανίας, Τουρκίας και Ιράκ. Για την Τουρκία παρόλα αυτά το θέμα παραμένει ανοικτό. Μάλιστα το 1995, σε μία από τις πολλές στρατιωτικές

επιχειρήσεις που έχει πραγματοποιήσει η Τουρκία επί ιρακινού εδάφους κατά του PKK, ο τότε πρωθυπουργός της, ζήτησε τον επανακαθορισμό των συνόρων με το Ιράκ, προκειμένου να σταματήσει τους αντάρτες, αλλά και την «επιστροφή» της Μοσούλης στην Τουρκία (Naji Abi-Aad and Michel Grenon 1997).

Αντίστοιχα προβλήματα υφίστανται μεταξύ Τουρκίας και Συρίας. Η περιοχή της Αλεξανδρέττας, μαζί με την ένταση για τα νερά του Τίγρη και του Ευφράτη καθώς και τη Συριακή στήριξη στο PKK, αποτελεί διαχρονικά ένα από τα κύρια σημεία διακρατικής έντασης μεταξύ Τουρκίας και Συρίας. Οι ρίζες της αμφισβήτησης για το "Sanjak" της Αλεξανδρέττας (μετονομασθέντος αργότερα από τους Τούρκους σε «Δημοκρατία του Hatay» με πρωτεύουσα την Αντιόχεια), μεταξύ της τότε εντολοδόχου από την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ) Γαλλίας για τη Συρία και της Τουρκίας, εντοπίζονται στην ξεχωριστή συμφωνία της Άγκυρας που υπογράφηκε από τη Γαλλία και την Τουρκία στις 20 Οκτωβρίου 1921. Σχετικά δε με το Sanjak της Αλεξανδρέττας, η συμφωνία έδινε ιδιαίτερα προνόμια στην τουρκική κοινότητά του, όπως εγγυήσεις για την πολιτιστική της αυτονομία και την επίσημη αναγνώριση της τουρκικής γλώσσας, ενώ στο άρθρο 7 προβλεπόταν ένα πολύ ευνοϊκότερο καθεστώς Διοίκησης της περιοχής του Sanjak, με δική του Αρχή και προϋπολογισμό που συντασσόταν από τον Κυβερνήτη του. Αυτή η συμφωνία της Άγκυρας, συμπεριλήφθηκε στη Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923) και αποτέλεσε τη βάση για περαιτέρω διεκδικήσεις της Τουρκίας για την περιοχή την επόμενη δεκαετία, αφού προηγουμένως και κατά τη διάρκεια διαπραγματεύσεων για την εφαρμογή της, είχε επιτύχει να υπογράψει συμφωνία με τη Γαλλία (22 Ιουνίου 1929), η οποία προέβλεπε την παραχώρηση του 1/5 της αμφισβητούμενης περιοχής στην Τουρκία. Μετά δε από διαπραγματεύσεις με τη Γαλλία και συγκρούσεις υποκινούμενες από την Τουρκία, η περιοχή κήρυξε την ανεξαρτησία της και μετονομάστηκε σε «Hatay», με πρωτεύουσα την Αντιόχεια. Τελικά, στις 29 Ιουνίου 1939 και μετά από δημοψήφισμα, το κοινοβούλιο του Hatay ανακήρυξε την ένωση της Δημοκρατίας με την Τουρκική Δημοκρατία ως 63^ο Βιλαέτι αυτής. Η ανακήρυξη της ένωσης προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις και διαμαρτυρίες από τη Συρία. Οι Σύριοι θεωρούν ότι εξαπατήθηκαν και ότι η περιοχή αυτή εκλάπη από τους Τούρκους, καταδεικνύοντας έτσι τους

επεκτατικούς σκοπούς της Τουρκίας. Δεν είναι λίγες οι φορές που το ζήτημα της Αλεξανδρέττας έχει έκτοτε αποτελέσει ένα από τα κυρίαρχα θέματα διαλόγου και "αγκάθι" για την εξομάλυνση των σχέσεων των δύο χωρών, ενώ επισημαίνεται η συνέχιση εμφάνισης της περιοχής ως τμήμα της Συρίας στους επίσημους συριακούς χάρτες (Φλάσκου 2013).

Οι σχέσεις Τουρκίας – Συρίας δεν βελτιώθηκαν έκτοτε, παρά μόνο μετά την απέλαση του Οτσαλάν από την τελευταία (1998), καθώς και με την υπογραφή συμφωνιών για συνεργασία σε πολλούς τομείς, κατά τη δεκαετία του 2000. Σ' αυτό συνέτεινε η παρουσία του Τούρκου Προέδρου Ahmet Necdet Sezer στην κηδεία του Hafiz al- Assad (Ιούνιος 2000), αλλά και οι εκατέρωθεν επισκέψεις των ηγετών των δύο χωρών³⁰, που είχαν σαν αποτέλεσμα την υπογραφή συμφωνίας διευκόλυνσης των εμπορικών σχέσεων στις 22 Δεκεμβρίου 2004 και μάλιστα μετά από σειρά διαπραγματεύσεων αρκετών ετών. Πρόσφατα μάλιστα (2005), αποφασίστηκε η από κοινού κατασκευή φράγματος στον ποταμό Orontes, που ευρίσκεται στα σύνορα του Hatay και της Συρίας, επισφραγίζοντας έτσι και επίσημα την έμμεση αποδοχή των Σύριων για τη νομιμότητα του 63ου Βιλαετίου (Hatay) της Τουρκίας (Φλάσκου 2013).

³⁰ Meliha Benli Altunisik, et.al, «*From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations*», pp.231,239,241.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

[... «Ήρθε κι η βροχή το απομεσήμερο της Κυριακής πάνω που άρχιζε να αδειάζει η μέρα από ελπίδα να γίνει ποτάμι που όργωσε την κοίτη μας μάς ένωσε περνώντας ανάμεσά μας κι έχοντας εμάς για όχθες του.»...]

Δ. Κοσμίδης (ανέκδοτο)

Το νερό στη Μέση Ανατολή είναι τόσο δυσεύρετο όσο απαντάται σε αφθονία το πετρέλαιο. Η περιοχή, η οποία διαθέτει τεράστια αποθέματα ορυκτού πλούτου, είναι ταυτόχρονα και η λιγότερο «ευλογημένη» σε θέματα διαθεσιμότητας υδάτινων πόρων. Μεγάλες εκτάσεις μαστίζονται από λειψυδρία. Η Μέση Ανατολή δεν είναι η μοναδική γεωγραφική περιοχή στον κόσμο που υπάρχουν διαμάχες για τα ζητήματα των υδάτων, αλλά σίγουρα είναι η περιοχή που συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη δυναμική για την έκρηξη συγκρούσεων μεταξύ των κρατών λόγω της εκμετάλλευσης των υδάτων. Το νερό είναι ένα αγαθό ζωτικής σημασίας για τον χώρο αυτό που θα μπορούσε να αποτελέσει και ένα μέσο για να εξαναγκάσει τα κράτη να συνεργαστούν, με σκοπό την κοινή ωφέλεια στη διαχείρισή του. Αντιθέτως, πλήθος ιστορικών γεγονότων καταδεικνύουν ότι, η διαχείριση των υδάτινων αποθεμάτων, αποτελεί μία από τις αιτίες των συγκρούσεων. Έτσι, το νερό, για αυτούς που το διαθέτουν, συνήθως αποτελεί ένα μέσο επιρροής και προβολής ισχύος. Αντιθέτως, για τα κράτη που δεν το διαθέτουν σε επαρκή ποσότητα, αποτελεί κύριο εθνικό τους μέλημα η εξεύρεση των απαραίτητων υδάτινων πόρων (Naji Abi-Aad and Michel Grenon 1997).

Όπως λοιπόν το πετρέλαιο τον 20^ο αιώνα αποτέλεσε τον βασικό γεωστρατηγικό πλούτο, που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, αλλά και προσδιόρισε την πολιτική των ηγεμονικών δυνάμεων, έτσι και το νερό αναμένεται τον 21^ο αιώνα να αποτελέσει αντίστοιχα τον κύριο παράγοντα εθνικής ισχύος, ειδικά για τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Το ζητούμενο είναι για τους «παίκτες» της περιοχής με ποιους όρους προσεγγίζουν αυτόν τον παράγοντα ισχύος, που είτε διαθέτουν, είτε διεκδικούν από τους άλλους που τον κατέχουν σε επάρκεια. Εάν δηλαδή αντιμετωπίζουν τα ζητήματα του νερού μέσα από το

πρίσμα της λογικής της ισχύος και της προσπάθειας επαύξησης αυτής μέσω ελέγχου των υδάτινων αποθεμάτων, ή ως πηγή συνεργασίας, αμοιβαίας επωφελούς χρήσης και μέσο για την επίτευξη ειρηνικής συμβίωσης.

Αν και σε διεθνές επίπεδο, όπως για παράδειγμα η διευθέτηση των υδάτων του Ρήνου μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, δείχνουν τον δρόμο ότι είναι εφικτή η διευθέτηση ζητημάτων με κέρδη για όλες τις πλευρές (win – win), στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής, όπως καταδείχθηκε και από την εργασία, τα ζητήματα του νερού αντιμετωπίζονται ως ένα εργαλείο άσκησης υψηλής πολιτικής και επαύξησης της ισχύος, μέσα από το πρίσμα του πολιτικού ρεαλισμού και μάλιστα του κλασσικού ρεαλισμού. Φαίνεται λοιπόν ότι το ζήτημα αντιμετωπίζεται από τους «παίκτες» της περιοχής ως ένα «παίγνιο μηδενικού αθροίσματος», όπου ο καθένας προσπαθεί να αποκομίσει τα μέγιστα οφέλη, αποστερώντας τα ταυτόχρονα από τον άλλο, ή, στην καλύτερη περίπτωση, ως ένα «παίγνιο των φυλακισμένων», όπου υπάρχει μιας περιορισμένης μορφής συνεργασία, υπό συγκεκριμένες όμως προϋποθέσεις και με κύριο γνώμονα την καχυποψία και το προσωπικό συμφέρον.

Μέσα λοιπόν από την περιπτωσιολογική έρευνα αυτό που φάνηκε είναι ότι τα κράτη προσπαθούν να εκμεταλλευτούν στο μέγιστο βαθμό τις υδάτινες πηγές, με σκοπό να αυξήσουν το «ειδικό» τους βάρος στη γεωπολιτική σκακιέρα και κατ' επέκταση ως ένα μέσο πίεσης για την άσκηση πολιτικής, με απώτερο στόχο να βελτιώσουν έτι περαιτέρω τη θέση τους, με όρους ισχύος, έναντι των υπολοίπων. Τα δε κράτη που δεν μπορούν να έχουν έλεγχο στις υδάτινες οδούς και εξαρτώνται από τις διαθέσεις των κρατών που βρίσκονται στα ανάντη αυτών ως προς τα ποτάμια συστήματα, προσπαθούν, είτε μέσω εξωτερικής ενδυνάμωσης και της δημιουργίας συμμαχιών, όπως για παράδειγμα με τη συμφωνία μεταξύ Συρίας και Ιράκ, είτε μέσω μίας πολιτικής κατευνασμού, όπως για παράδειγμα η πολιτική απόσυρσης της υποστήριξης της Συρίας από το ΡΚΚ μετά την έναρξη του GAP από την Τουρκία, να εξισορροπήσουν την ισχύ των κυρίαρχων κρατών.

Στην πρώτη περίπτωση η Συρία και το Ιράκ προσπάθησαν να αντισταθμίσουν την αύξηση της ισχύος της Τουρκίας, που αποτελεί μία πραγματικότητα από την υδροπολιτική που ασκεί μέσω του GAP. Στη δεύτερη

περίπτωση η Συρία κατάλαβε ότι - αναπόφευκτα - η Τουρκία διαθέτει το γεωπολιτικό πλεονέκτημα του ελέγχου των πηγών ενός πολύτιμου γι αυτήν υδάτινου πόρου, του Ευφράτη κι ότι εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτήν, γεγονός που την εξώθησε να σταματήσει να υποστηρίζει τους Κούρδους στα βόρεια σύνορά της, που επιθυμούν διακαώς την απόσχιση εδαφών από την Τουρκία και τη δημιουργία αυτόνομου κουρδικού κράτους, συμπλέοντας έτσι με την τουρκική πλευρά, σε μία προσπάθεια να περιορίσει κατά το δυνατόν τις απώλειες στο υδρολογικό της δυναμικό που δεδομένα θα υποστεί με την ολοκλήρωση του GAP.

Αντίστοιχο παράδειγμα βλέπουμε και στη συμφωνία μεταξύ Ιορδανίας και Συρίας στη συνθήκη που υπογράφηκε το 1987. Η Ιορδανία που έχει σημαντικό πρόβλημα εξεύρεσης υδάτινων πόρων υπέγραψε μία συμφωνία διευθέτησης των υδάτων του Γιαρμούκ με τη Συρία. Η Συρία, ως ανάντη κράτος ως προς την Ιορδανία δεν τηρεί τη συμφωνία παρακρατώντας υδάτινα αποθέματα με μηχανικές κατασκευές, προκειμένου να ωφεληθεί η ίδια. Βλέπουμε λοιπόν και σε αυτήν την περίπτωση ότι το κράτος που διαθέτει τον έλεγχο του νερού ασκεί πολιτική επ' αυτού με σκοπό τη μεγιστοποίηση του συμφέροντός του.

Επιπλέον, μία άλλη βασική αρχή του κλασικού ρεαλισμού, που αποδείχθηκε ότι ισχύει και στους υδάτινους πόρους είναι αυτή της αυτοβοήθειας, ότι δηλαδή τα κράτη προσπαθούν με ίδια μέσα να βελτιώσουν τη σχετική τους θέση στο διεθνές περιβάλλον. Αυτό φάνηκε τόσο στην περίπτωση της Τουρκίας, που μέσω του μεγαλεπήβολου GAP, που η ίδια χρηματοδοτεί, θα ελέγχει ουσιαστικά το σύνολο του Ευφράτη, όσο και στην περίπτωση του Ισραήλ που με την κατοχή των υψωμάτων του Γκολάν εκμεταλλεύεται τα πλούσια επίγεια και υπέργεια υδάτινα αποθέματα. Ειδικά λοιπόν στις περιπτώσεις των δύο αυτών χωρών φάνηκε ξεκάθαρα ότι ο έλεγχος που ασκούν επί των υδάτινων οδών, σε συνδυασμό με την περίσσεια «σκληρής» ισχύος που διαθέτουν, αναλογικά με τους γειτονικούς παρόχθιους συμπαίκτες τους, τα καθιστούν τοπικούς ηγεμόνες, προσδίδοντάς τους χαρακτηριστικά άσκησης υδρογεμονικής πολιτικής έναντι των υπολοίπων. Πέραν δηλαδή της εκμετάλλευσης των πόρων, μέσα από την πολιτική τους για τα ύδατα, προωθούν και τα γενικότερα συμφέροντα στην περιοχή τους το καθένα από αυτά τα δύο κράτη. Στην περίπτωση της Τουρκίας με την πολιτική

ελέγχου των πηγών του Ευφράτη προσπαθεί να ελέγξει το κουρδικό στοιχείο, ενώ ταυτόχρονα να ελέγξει και τη συμπεριφορά της Συρίας και του Ιράκ απέναντί της, αφού τις καθιστά – υδατικά - υποχείριά της, με απώτερο στόχο να ωφεληθεί από τα κοιτάσματα πετρελαίου που οι χώρες αυτές διαθέτουν. Αντίστοιχα, στην περίπτωση του Ισραήλ, ο έλεγχος των υδάτων τόσο του Ιορδάνη όσο και των ποταμών υπόγειων υδάτων του Γκολάν, ισχυροποιεί περαιτέρω τη θέση του μεταξύ των Αράβων γειτόνων του και ταυτόχρονα του δίνει διπλωματικά ατού σε ενδεχόμενη συμφωνία για την Παλαιστίνη, όπου θα κληθεί πιθανώς να κάνει κάποιες παραχωρήσεις.

Αντιθέτως, η θεώρηση του πλουραλισμού, μέσα από τη θεωρία των Διεθνών Καθεστώτων, αποδεικνύεται πως έχει αρκετές αδυναμίες, ώστε να υποστηριχθεί η εφαρμογή της στη συγκεκριμένη περιπτωσιολογική έρευνα. Το πρώτο εμπόδιο που παρουσιάζεται είναι τα διλήμματα ασφαλείας που αντιμετωπίζουν τα κράτη. Γίνεται κατανοητό ότι τα κράτη της περιοχής αντιμετωπίζουν θέματα ενδεχόμενης αύξησης της ισχύος των υπολοίπων παραποτάμιων χωρών από την κατοχή και εκμετάλλευση των υδάτων. Επιπλέον, το νερό αποτελεί βασικό αγαθό που η κατοχή του ή μη συνδέεται με την ανθρώπινη ύπαρξη και κατ επέκταση με την ύπαρξη αυτού καθεαυτού του κράτους, γεγονός που δύσκολα θα του επιτρέψει να αποτελέσει αντικείμενο κοινής συμφωνίας και διαπραγμάτευσης. Ένα άλλο εμπόδιο που παρουσιάζεται είναι ότι τα κράτη που διαθέτουν τον έλεγχο των υδάτων στην εξεταζόμενη περιοχή (βλ. Τουρκία και Ισραήλ) ταυτόχρονα αποτελούν και δυνάμεις που διαθέτουν και περίσσεια στρατιωτικής ισχύος σε τοπικό επίπεδο, ενώ επίσης τυγχάνουν και διεθνούς αναγνώρισης από τις μεγαλύτερες δυνάμεις για το επίπεδο ισχύος που διαθέτουν. Συνεπώς, τα δύο αυτά κράτη δεν πιέζονται από κάποιον άλλο παράγοντα ώστε να αποτελέσει το νερό ένα διαπραγματευτικό όπλο έναντι των υπολοίπων. Δεν γίνεται δηλαδή να εφαρμοσθεί η περίπτωση της διασύνδεσης (linkage), δηλαδή να ωφεληθούν σε κάποιον άλλον τομέα από τα κατάντη κράτη, γεγονός που πιθανώς να τα οδηγούσε σε παραχωρήσεις στα θέματα εκμετάλλευσης του υδατικού δυναμικού που ελέγχουν. Δεν υφίσταται δηλαδή θέμα «διάχυσης» της ισχύος μέσω συμφωνιών, όπως θα μπορούσε να συμβεί στην περίπτωση που ένα από αυτά τα κράτη (Ισραήλ – Τουρκία) είχε τον υδατικό

έλεγχο, πλην όμως ήταν υποδεέστερο σε στρατιωτική ισχύ έναντι των παρόχθιων γειτόνων του, γεγονός που ενδεχομένως να το ωθούσε στη σύναψη συμφωνιών, που θα οδηγούσαν σε ένα κανονιστικό πλαίσιο όπως αυτό των Διεθνών Καθεστώτων. Το τρίτο εμπόδιο που υφίσταται είναι η δεδομένη αδυναμία θέσπισης και επιβολής του Διεθνούς Δικαίου. Η ιδιομορφία των ζητημάτων του νερού, όπως αυτή καταδείχθηκε στην εργασία, καθιστά δύσκολη τη δημιουργία ενός νομικού πλαισίου ικανού να εφαρμοστεί στην πλειονότητα των περιπτώσεων. Επιπλέον, η ύπαρξη της Διεθνούς Σύμβασης του 1997 για το δίκαιο των Εκτός Ναυσιπλοΐας Χρήσεων των Διεθνών Υδάτινων Πόρων (Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses), αν και αποτελεί μία ουσιαστική πρόοδο σε επίπεδο Διεθνούς Δικαίου, δεν αναγνωρίζεται από τα κράτη στη Μέση Ανατολή και οι σχέσεις τους για το νερό βασίζονται σε διμερείς συμφωνίες, οι οποίες μάλιστα πολλές φορές παραμένουν ανενεργές. Βλέπουμε λοιπόν ότι και σε αυτήν την περίπτωση ισχύουν τα αξιώματα του κλασικού ρεαλισμού, ότι το διεθνές περιβάλλον παραμένει άναρχο και ανταγωνιστικό κι ότι το Διεθνές Δίκαιο – και κατ'επέκταση τα Διεθνή Καθεστώτα – υφίσταται και εφαρμόζεται στον βαθμό που εξυπηρετεί τα συμφέροντα των κρατών και δη των ισχυρότερων.

Το νερό είναι και θα αποτελέσει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό στο μέλλον, πολύτιμο και δυσεύρετο αγαθό, αναπότρεπτα συνδεδεμένο με την ύπαρξη και συνέχιση της ζωής στον πλανήτη. Η Μέση Ανατολή αποτελεί μία περιοχή, όπου διαχρονικά έχει βιώσει πλήθος εντάσεων συγκρούσεων και πολέμων και διαθέτει υψηλή γεωστρατηγική αξία. Οι υδάτινοι πόροι στον χώρο αυτό βρίσκονται υπό ασφυκτική πίεση, η οποία αναμένεται να αυξηθεί στο μέλλον, εξαιτίας των κλιματολογικών και δημογραφικών δεδομένων. Το νερό χρησιμοποιείται από τα κράτη της περιοχής ως ένα μέσο άσκησης υψηλής πολιτικής και ως μία επιπλέον πηγή ισχύος γι' αυτά, προκειμένου να προσδιορίσουν τη θέση τους στο διεθνές περιβάλλον. Η άσκηση αυτής της υδροπολιτικής από τους δρώντες, όπως αναδείχθηκε σε αυτήν την εργασία, εξακολουθεί να έχει ως κύριο σημείο αναφοράς τη θεώρηση του κλασικού ρεαλισμού, ο οποίος εξηγεί τη συμπεριφορά των κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις με καθαρούς όρους ισχύος. Η συμμετοχή σε ένα διεθνές σχέδιο για την επίλυση του προβλήματος θα μπορούσε, εκτός των άλλων,

να γίνει παράγοντας ειρήνης στη Μέση Ανατολή αλλά και στις άλλες περιοχές του πλανήτη, που αντιμετωπίζουν την έλλειψη του τόσο σπάνιου όσο και πολύτιμου αυτού αγαθού. Ωστόσο, στην παρούσα φάση και με τις δεδομένες ισορροπίες που υπάρχουν στη Μέση Ανατολή, κάτι τέτοιο δεν είναι ορατό στο άμεσο μέλλον. Έχοντας τη γνώση πως στην παρούσα έρευνα δεν ήταν δυνατόν να εξεταστούν όλες οι πτυχές του προβλήματος, επειδή η εξειδίκευση ήταν αναγκαία, το συμπέρασμα είναι πως το ζήτημα του νερού παραμένει ανεπίλυτο και εξελίσσεται συνεχώς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Maddocks, R. S. Young & P. Reig. «Ranking the World's Most Water-Stressed Countries in 2040.» *World Resources Institute*. 16 8 2015. <http://www.wri.org/blog/2015/08/ranking-world%E2%80%99s-most-water-stressed-countries-2040> (πρόσβαση 8 12, 2015).

Beschorner, N. *Water and Instability in the Middle East*. London: Brassey's, 1992.

Carr, E. *Η εικοσαετής κρίση, 1919-1939*. Αθήνα: Ποιότητα, 2000.

Evera, S. V. *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997.

FAO.2014.AQUASTAT database. «Freshwater Availability - Precipitation and Internal Renewable Water Resources (IRWR).» *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 9 2014. http://www.fao.org/nr/water/aquastat/tables/WorldData-IRWR_eng.pdf (πρόσβαση 12 5, 2015).

GENERAL DIRECTORATE OF STATE HYDRAULIC WORKS. 2012. (πρόσβαση 22 12, 2015).

GREENPEACE. 11 8 2010. http://www.greenpeace.org/greece/el/campaigns/climate-change/to_provlima/ (πρόσβαση 12 5, 2015).

Keohane, R. «The Demand for International Regimes.» *International Organization*, Spring 1982: 325-355.

Kliot, N. *Water Resources and Conflict in the Middle East*. London: Routledge, 1994.

Machiavelli, N. *The Prince*. Cambridge University Press, 1988.

Mattern, J.B. «Why "Soft Power" Isn't so Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics.» *Millennium - Journal of International Studies*, June 2005: 583-612.

Morgenthau, H. *Politics among nations*. N.Y.: Knopf, 1942.

—. *Scientific Man versus Power Politics*. The University of Chicago Press, 1946.

Morris, M. «Water and Conflict in the Middle East.» *Conflict and Terrorism*, January - March 1997.

Naji Abi-Aad and Michel Grenon. *Instability and conflict in the Middle East*. London: MACMILLAN PRESS LTD, 1997.

Namrouqa, H. «THE JORDAN TIMES.» *Yarmouk water sharing violations require political solution*. 28 4 2012. <http://www.jordantimes.com/news/local/yarmouk-water-sharing-violations-require-political-solution%E2%80%99> (πρόσβαση 12 19, 2015).

Nye, R. Keohane & J. *Power and Interdependence*. Boston: MIT Press, 1975.

P. Rogers and P. Lydon. *Water in the Arab World*. Cambridge: Harvard University Press, 1994.

Rouyer, A. *Turning Water into Politics*. New York, N.Y.: St. Martin's Press, 2000.

Rush, M. *Politics and society. An introduction to political sociology*. Brighton: Harvester Wheatsheaf, 1992.

Shmidt, T. Dunne and B. *The Globalization of World Politics*. New York: Oxford University Press, 2001.

Soffer, A. *RIVERS OF FIRE The Conflict over Water in the Middle East*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC., 1999.

UN. *Report of the United Nations World Conference*. Mar de la Plata: United Nations, 1977.

—. «Transboundary Water.» *www.unwater.org*. 1 12 2015.
http://www.unwater.org/fileadmin/user_upload/unwater_new/docs/transboundary_waters.pdf (πρόσβαση 12 1, 2015).

—. *Treaty Collection*. 2 12 2015.
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en#1 (πρόσβαση 12 3, 2015).

Waltz, K. *Theory of International Politics*. Reading, Ma: Addison-Wesley, 1979.

Waren, J. «Contested Hydrogemony: Hydraulic Control and Security in Turkey.» *Water Alternatives*, October 2008: 271-288.

Williams, P. «Global (Mis)Governance of Regional Water Relations.» *International Politics, Vol 40*, 2003 March 2003: 149-158.

Zeitoun, M. «Hydro-hegemony Theory, prepared for the First Workshop on Hydro-Hegemony.» 21-22 May 2005.
<https://www.soas.ac.uk/water/publications/papers/file38411.pdf> (πρόσβαση 12 9, 2015).

Αρβανιτόπουλος, Δ. Κώνστας - Κ. *Διεθνείς Σχέσεις, Συνέχεια και Μεταβολή*. Τόμ. Α'. Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων Ι. Σιδέρης, 1987.

K. Wegerich and J. Warner. *The Politics of Water A Survey*. New York: Routledge, 2010.

Κολιόπουλος, Κ. *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.

Κουσκουβέλης, Η. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα: Ποιότητα, 2004.

—. *Θεωρία Διεθνών Σχέσεων: Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Ποιότητα, 2000.

M. Zeitoun and Jeroen Warner. «Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts.» *Water Policy Journal*, 2006: 435-460.

Μάζης, Ι. *Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Τροχαλία, 1996.

Μπόση, Μ. *Ζητήματα Ασφάλειας στη Νέα Τάξη Πραγμάτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1999.

Πλατιάς, Α. *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*. Αθήνα: Εστία, 2010.

Ρουκανάς, Σ. *Οικονομική θεωρία και Ανάπτυξη υπό το πρίσμα της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας*. Θράκη: Διδακτορική Διατριβή Πανεπιστήμιο Θράκης, 2007.

Ρουμελιώτης, Π. *Παγκόσμια Οικονομική Διακυβέρνηση*. Αθήνα: Λιβάνη, 2006.

Σκιαδάς, Π. *Η Σχέση των Υδάτινων Πόρων με την Εξωτερική Πολιτική στη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Gutenberg, 2011.

Σταμάτη, Λ. «Πόλεμος για το νερό.» *ΤΑ ΝΕΑ*, 1999.

Φλάσκου, Χ. *Τουρκία και Συριακή Κρίση*. Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, 2013.